

VIA UCRAINICA

ŚLADAMI
NAJSTARSZEJ UKRAIŃSKIEJ DIASPORY

2025

(Nr 1)

СЛІДАМИ
НАЙДАВНІШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

VIA UCRAINICA

ŚLADAMI СЛІДАМИ NAJSTARSZEJ НАЙДАВНІШОЇ UKRAIŃSKIEJ УКРАЇНСЬКОЇ DIASPORY: ДІАСПОРИ:

naukowo-edukacyjna naukowo-навчальна
ekspedycja wrocławskich експедиція вроцлавських
ukrainistów do Wojwodiny українців до Войводини

Redakcja: Oleh Beley, Редакція: Олег Белей,
Viktoriiia Turska Вікторія Турська
Redakcja techniczna Художньо-технічна редакція
oraz projekt okładki – Andrij Rebryk та оформлення – Андрій Ребрик

© Związek Rusinów i Ukraińców Serbii © Союз русинів і українців Сербії
© Zakład Ukrainistyki, Instytut Filologii © Українське відділення Інституту
Słowiańskiej Uniwersytetu слов'янської філології Вроцлавського
Wrocławskiego університету

Nowy Sad – Wrocław Новий Сад – Вроцлав
2025 2025

Науково-навчальна експедиція
реалізована у рамках проєкту
**Історія та культура русинів
Воєводини в сучасній науковій
лабораторії українця**

Учасники проєкту:

**Сара Соколовська,
Юлія Матисяк,
Яна Ясищук,
Лукаш Новаковський,
Анна Халупчинська,
Роксана мельник,
Наталія Голяк,
Мартап Климко,
Алан Тулач,
Анджей Дімов.**

Керівник проєкту:
Олег Белей

Wyprawa naukowo-edukacyjna została
zrealizowana w ramach projektu
**Historia i kultura Rusinów
w Wojwodinie we współczesnym
warsztacie badawczym ukrainisty.**

Uczestnicy projektu:

**Sara Sokołowska,
Iana Jasyshchuk,
Julia Matysiak,
Łukasz Nowakowski,
Roksana Melnyk,
Anna Chałupczyńska,
Nataliia Holak,
Marta Klymko,
Alan Tułacz,
Andzrej Dimov**

Kierownik projektu:
Oleh Beley

Вроцлав-Свидник-Новий Сад Wrocław-Swidnik-Nowy Sad
28.04 – 03.05.2024 28.04 - 03.05.2024

ВІД РЕДАКЦІЇ OD REDAKCJI

Пропонуємо увазі читачів перший номер науково-публіцистичного журналу VIA UCRAINICA, присвяченого тематиці українських громад як національних меншин у країнах Центральної та Південно-Східної Європи. В силу історичних обставин українці з давніх-давен заселяють землі сусідніх держав і народів, зберігаючи свою етнокультурну ідентичність. При цьому українці за кордонами своєї рідної держави зуміли не тільки зберегти пам'ять і свідомість приналежності до рідного мовно-культурного материка, але також у нових просторово-часових координатах сформувати свої неповторні риси, які іноді складаються в об'ємні пласти загальнонаціональної культурної спадщини українців, маловідомої не тільки для широкого кола славістів, але й професійних дослідників духовної та матеріальної культури українців.

Реалізуючи заплановані програмні пункти, учасники студентського наукового гуртка поставили собі за мету, як годиться для прем'єрного номера, розпочати знайомство із українськими закордонними спільнотами за хронологічним критерієм, а саме: від ознайомлення із найдавнішою діаспорою українців. План експедиції передбачав задум відтворити маршрут, яким пройшли у свій час руські (українські) емігранти: від своєї карпатської прабадьківщини до нового, визначеного Габсбургами, місця проживання. Йдеться про войводинських русинів, які вже більш як чверть тисячоліття проживають на рівнинних північних окраїнах Балканського півострова.

Oddajemy do rąk czytelników pierwszy numer zeszytów naukowo-publicystycznych VIA UCRAINICA, poświęconego tematyce społeczności ukraińskich jako mniejszości narodowych w krajach Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej. Ze względu na uwarunkowania historyczne Ukraińcy od dawna zamieszkiwali ziemie sąsiednich państw i narodów, zachowując swoją tożsamość etniczno-kulturową. Jednocześnie Ukraińcy poza granicami swojego państwa ojczystego potrafili nie tylko zachować pamięć i świadomość przynależności do ojczystego kontynentu językowego i kulturowego, ale także ukształtować swoje unikalne cechy w nowych realiach przestrzennych i czasowych, które dziś tworzą obszerne warstwy Ukraińskiego dziedzictwa kulturowego, nie stety mało znanego nie tylko szerokiemu kręgowi sławistów, ale i nierzadko profesjonalnym badaczom duchowej i materialnej kultury Ukraińców.

Realizując zaplanowane punkty programu, uczestnicy studenckiego koła naukowego postavili sobie za cel, jak przystało na numer premierowy, rozpoczęcie poznawania społeczności ukraińskich za granicą według kryterium chronologicznego, a mianowicie: od zapoznania się z najstarszą diasporą Ukraińców. W koncepcji owej wyprawy znalazł się pomysł odtworzenia trasy, jaką niegdyś pokonywali ruscy (ukraińscy) emigranci: z karpackiej ojczyzny do nowego miejsca zamieszkania wyznaczonego przez Habsburgów. Mowa o Rusinach z Wojwodiny, którzy od ponad ćwierć tysiąclecia zamieszkują płaskie, północne obrzeża Półwyspu Bałkańskiego.

Зібравши групу із десяти студентів вrocławської україністики на межі квітня та травня 2024 року було здійснено науково-навчальну експедицію до автономного краю Сербії – Воєводини. У тісній співпраці із Інститутом культури русинів у Воєводині в особі директора Саші Сабадоша та Союзу русинів українців у Сербії в особі його голови Богдана Віславського, а також міцної підтримки низки відомих науково-освітніх та мистецьких діячів місцевої громади (Миколи М. Цапа, Миколи Шанти, д-р Анни Римар-Симунович, д-ра Олександра Мудрого, Бориса Варги) було здійснено низку заходів, які дали змогу ґрунтовно ознайомити учасників проекту із найважливішими вимірами етнокультурного життя цієї спільноти в Сербії. Таким чином, підсумком п'ятиденної експедиції стало створення цих науково-публіцистичних матеріалів, які ми з приємністю пропонуємо нашій читацькій аудиторії.

Zebrawszy grupę dziesięciu studentów wrocławskiej ukrainistyki, na przełomie kwietnia i maja 2024 r. odbyła się wyprawa naukowo-edukacyjna do autonomicznego regionu Serbii - Wojwodiny. W ścisłej współpracy z Instytutem Kultury Rusinów w Wojwodinie, reprezentowanym przez dyrektora Saşę Sabadosza, oraz Związkiem Ukraińców Rusinów w Serbii, reprezentowanym przez jego przewodniczącego Bohdana Wisławskiego, a także przy silnym wsparciu szeregu znanych postaci nauki, oświaty i sztuki lokalnej społeczności (Mykoła M. Cap, Mykoła Szanta, dr Anna Rymar-Simunowicz, dr Oleksandr Mudry, Borys Varga), przeprowadzono szereg działań, które pozwoliły na gruntowne zapoznanie uczestników projektu z najważniejszymi wymiarami życia etniczno-kulturalnego tej społeczności w Serbii. Efektem pięciodniowej wyprawy było powstanie materiałów naukowych i publicystycznych, które z przyjemnością oddajemy do rąk naszych Czytelników.

1. WSCHODNIA SŁOWACJA – OJCZYZNA PRZODKÓW RUSINÓW Z WOJWODINY

**Pierwszy punkt programu.
Przybycie do Svidnika: muzeum,
miasto**

Roksana MELNYK, *studentka ukrainistyki
Uniwersytetu Wrocławskiego.*

Wczesnym rankiem spotkaliśmy się pod Halą Targową we Wrocławiu. Punktualnie o 8:00 rozpoczęliśmy naszą wyprawę. Droga przed nami była długa, ale pełna obiecujących nowych przygód i niezapomnianych wrażeń.

Podróżując autostradami, pokonaliśmy setki kilometrów, podziwiając zmieniające się krajobrazy. O 11:35 dotarliśmy do Tarnowa, gdzie temperatura wynosiła już 24°C. Miasto to słynie z ciepłego

1. СХІДНА СЛОВАЧЧИНА – ПРАБАТЬКІВЩИНА ВОЙВОДИНСЬКИХ РУСИНІВ

**Перший пункт експедиції.
Приїзд до Свидника: лекція
в музеї, екскурсія містом**

Роксана МЕЛЬНИК, *студентка украї-
ністики Вроцлавського університету).*

Вранці ми зустрілися біля Торгового дому Вроцлаві. Рівно о 8:00 ранку ми вирушили в дорогу. Попереду була довга дорога, але сповнена багатообіцяючих нових пригод та незабутніх вражень.

Рухаючись автобанами, ми подолали сотні кілометрів, милуючись мінливими пейзажами. Об 11:35 ми прибули до Тарнова, де температура становила вже 24°C. Це місто славиться своїм теплим кліматом і вважається одним з

klimatu i jest uznawane za jedno z najcieplejszych w Polsce. To był idealny moment na krótki postój, aby rozprostować nogi i zaczerpnąć świeżego powietrza. Podczas dwóch krótkich przerw na trasie mieliśmy okazję podziwiać uroki polskiej prowincji, zanim ruszyliśmy dalej w kierunku południowej granicy.

Po kilku godzinach jazdy przekroczyliśmy granicę ze Słowacją i o 15:00 dotarliśmy do naszego hotelu w małym miasteczku Svidniku. Zakwaterowanie przebiegło sprawnie i już pół godziny później byliśmy gotowi na zwiedzanie. Naszym pierwszym celem było Muzeum Kultury Ukraińskiej.

Muzeum Kultury Ukraińskiej w Svidniku to niezwykle miejsce, które przenosi odwiedzających w czasie, ukazując bogactwo i różnorodność miejscowej ukraińskiej kultury. Instytucja ta wchodzi w strukturę Słowackiego Muzeum Narodowego, którego zadaniem

najcieplejszych u Polacy. Це був ідеальний час для короткої зупинки, аби витягнути ноги та подихати свіжим повітрям. Під час двох коротких перерв у дорозі ми мали можливість помилуватися красою польської провінції, перш ніж продовжити шлях до південного кордону.

Після кількох годин їзди ми перетнули кордон зі Словаччиною та о 15:00 прибули до нашого готелю у Свиднику. Заселення пройшло без проблем і через пів години ми були готові до екскурсії. Першим нашим пунктом був Музей української культури.

Музей української культури у Свиднику – це надзвичайне місце, яке переносить відвідувачів у часі та просторі, розкриваючи багатство та різноманітність місцевої української культури. Ця інституція є частиною Словацького національного музею,

jest dokumentowanie głównych etapów historyczno-kulturalnego, politycznego i społecznego rozwoju najbardziej reprezentatywnych rdzennych wspólnot narodowych na Słowacji, w tym Ukraińców (Rusinów) na Wschodniej Słowacji od czasów najstarszych aż po dziś. Muzeum Kultury Ukraińskiej założone w 1956 roku w Prešovie, od 1964 roku mieści się w Svidniku, gdzie rozwija swoją systematyczną działalność naukowo-badawczą, wydawniczą, metodyczno-specjalistyczną oraz kulturalno-pedagogiczną. Dzisiaj to muzeum w swoim składzie mieści następujące jednostki: 1) główna ekspozycja o tematyce kulturalno-historycznej, przedstawiająca rozwój społeczności ukraińsko-rusińskiej na Słowacji w kontekście jej dziedzictwa kulturowego i historycznego; 2) Galeria Dezidera Millyego, ukazująca rozwój ludowej oraz profesjonalnej sztuki plastycznej Ukraińców (od XVI wieku do współczesności); 3) Muzeum Ludowej Kultury Materialnej – skansen: zebrano tutaj przede wszystkim zabytki architektury ludowej i kultury etnograficznej Ukraińców ze Wschodniej Słowacji.

W Głównej ekspozycji na powierzchni 1700 m² zgromadzone są eksponaty dokumentujące etapy kulturalno-historycznego rozwoju ukraińskiej (rusińskiej) ludności Słowacji. Wystawa jest chronologicznie podzielona i obejmuje okres od prehistorii, przez feudalizm i kapitalizm, aż po współczesność. W części „Człowiek i Przyroda” zaprezentowana jest flora i fauna regionu, które były jednymi z głównych determinantów sposobu życia ludzi oraz rozwoju społeczno-ekonomicznego. Ekspozycja obejmuje unikalne znaleziska archeologiczne, takie jak kieł mamuci oraz mamuci ząb z okolic Svidnika, kamienne tasaki, siekiery oraz

zawdanням якого є документування основних етапів історико-культурного, політичного та соціального розвитку найбільш представницьких корінних національних спільнот Словаччини, включно з українцями (русинами) у Східній Словаччині від найдавніших часів до наших днів. Музей української культури, заснований 1956 р. у Пряшеві, з 1964 р. знаходиться у Свиднику, де розгортає систематичну науково-дослідницьку, видавничу, методико-спеціалізовану та культурно-педагогічну діяльність. Сьогодні в музеї розташовані такі підрозділи: 1) Головна культурно-історична експозиція (документує культурно-історичний розвиток українсько-русинського населення Словаччини; 2) Галерея Дезідера Міллі (представляє розвиток народного та професійного образотворчого мистецтва українців (від XVI століття до наших днів); 3) Музей народної матеріальної культури – скансен. До колекції входять передусім пам'ятки народної архітектури та етнографічної культури українців Східної Словаччини.

Основна експозиція, яка займає площу 1700 м², містить експонати, що документують етапи культурно-історичного розвитку українського (русинського) населення Словаччини. Виставка поділена за хронологією та охоплює період від доісторичних часів, через феодалізм і капіталізм, до наших днів. Частина «Людина і природа» представляє рослинний і тваринний світ краю, які були одними з головних визначальних факторів побуту та соціально-економічного розвитку людей. На виставці представлені унікальні археологічні знахідки: бивень та зуб мамонта зі Свидника, кам'яні тесаки, сокири та

naczynia w kształcie amfory. Wśród eksponatów znajdują się również średniowieczne zabytki piśmiennicze dotyczące powstawania poszczególnych gmin, dokumenty o przynależności narodowościowej zachodnio-ukraińskich mieszkańców oraz przejawy kultury duchowej i materialnej. Szczególna uwaga poświęcona jest dokumentacji działań literackich Rusinów-Ukraińców, co pozwala na pełniejsze zrozumienie ich wkładu w rozwój kultury narodowej.

Spacerując po salach mieliśmy okazję usłyszeć wykład na temat historii i tradycji jednej z najbardziej wysuniętych na Zachód gałęzi Ukraińców, co było niezwykle inspirującym doświadczeniem. Ekspozycje, w tym tradycyjne stroje, rękodzieła i instrumenty muzyczne pozwalają na głębsze zrozumienie i docenienie bogactwa tej kultury. Wyeksponowane dzieła spuścizny w grafice cyrylicznej – zaczynając od napisu na bryle nagrobnej z okolic Michajłowiec (miasto na Słowacji, 40 km od granicy z

амфороподібні посудини. Серед експонатів також середньовічні писемні пам'ятки, що стосуються утворення окремих общин, документи про національність західноукраїнських жителів, прояви духовної та матеріальної культури. Особливий акцент зроблено на документуванні літературної діяльності русинів-українців, що дає змогу глибше усвідомити їхній внесок у розвиток національної культури.

Під час прогулянки залами ми мали нагоду прослухати лекцію про історію та традиції однієї з найзахідніших гілок українства, що стало для нас надзвичайно надихаючим досвідом. Експонати, включаючи традиційні костюми, ремесла та музичні інструменти, дозволяють глибше зрозуміти та оцінити багатство цієї культури. На полицях, зокрема, були представлені твори, що належать до кириличної писемної спадщини – від напису на кам'яній брілі з-під Михайлівця,

Ukrainą) datowanego XI wiekiem, średniowiecznymi księgami proveniencji ruskiej z klasztorów Kijowa i Halicza, miejscowe gramatyki i słowniki języka ruskiego (małoruskiego, ukraińskiego) XIX w., kończąc owocami twórczości pisarzy i prac naukowych uczonych tej ziemi z XX w. – początku XXI w. – służyły świetną ilustracją do wygłaszanego wykładu.

Należy dodać, iż nasza ekspedycja miała miejsce w okresie Świąt Wielkanocnych, dlatego szczególnie fascynujące były ekspozycje nawiązujące do tego okresu, które przybliżały tradycje i obrzędy związane ze wschodniochrześcijańską ruską (ukraińską) tradycją obchodzenia Wielkanocy. Wizyta w muzeum miała nie tylko charakter edukacyjny, ale dostarczyła także wiele informacji i wrażeń, dając możliwość zanurzenia się w kulturę Rusinów-Ukraińców i lepszego zrozumienia ich dziedzictwa. To właśnie z tych terenów w połowie XVIII w. za nakazem Habsburgów zostały przesiedlone na południe Węgier tutejsi ruscy osadnicy – przodkowie dzisiejszych Rusinów w Wojwodinie, którzy stanęli głównym celem naszej naukowo-dydaktycznej wyprawy.

Po wizycie w muzeum nadszedł czas na samodzielne odkrywanie Svidnika. Uczestnicy wyjazdu spacerowali po urokliwych uliczkach, zatrzymując się na zakupy w lokalnych sklepach. Zwiedzając kolejne uliczki miasteczka, nie mogliśmy pominąć również wizyty w jednej z miejscowych cerkwi, która zachwycała swoją architekturą i duchowym spokojem. Te chwile pozwoliły nam lepiej zrozumieć codzienne życie i religijne tradycje mieszkańców regionu. Mieliśmy też wyjątkową okazję wsłuchiwać się w pojedyncze brzmienie słów na

datowanego XII stuleciem, średniowiecznych ruskich ksiąg z monasterów Kijowa i Halicza, miejscowych grammatyk i słowników ruskiej (maloruskiej, ukraińskiej) mowy XIX stulecia, do prac pisarzy i uczonych tego краю XX – początku XXI stulecia. Усе це стало чудовою ілюстрацією до прослуханої нами лекції.

Слід зазначити, що наша експедиція відбувалася під час Великодніх свят, тому особливий інтерес викликали музейні експозиції, присвячені цій тематиці. Вони знайомили з традиціями та обрядами, характерними для східнохристиянської руської (української) культури святкування Великодня. Відвідування музею було не лише теоретично-пізнавальним, а й дало змогу безпосередньо ознайомитися з матеріальними пам'ятками, що залишило в нас глибокі враження. Це дозволило зануритися в культуру русинів-українців і краще усвідомити їхню спадщину. Адже саме з цих земель у середині XVIII століття, за наказом Габсбургів, групи місцевих жителів – предків сучасних русинів Воєводини – були переселені на південь Угорщини, що й стало основним фокусом нашої науково-навчальної експедиції.

Після візиту у музей настав час самотійно ознайомитись із Свидником. Учасники поїздки прогулювалися скромними та водночас охайними вуличками, зупиняючись іноді за покупками в місцевих магазинах. Прогулюючись вулицями міста, ми не могли не відвідати одну з місцевих церков, яка зачарувала нас своєю архітектурою та душевним спокоєм. Ці моменти дозволили нам краще зрозуміти побут і релігійні традиції корінних жителів краю. Ми також отримали унікальну можливість почути,

miejscowym ukraińskim dialekcie, które przeplatały się w gąszcz języka słowackiego tutejszych starszych pań. Niespiesznie delektowały się one coraz cieplejszym majowym wieczorem, siedząc na ławkach w centrum miasteczka.

Wieczorem nasza grupa postanowiła wspólnie spędzić czas przy kolacji. Wybraliśmy się do lokalnej pizzerii, gdzie przy smacznym jedzeniu i wesołych rozmowach mogliśmy podzielić się wrażeniami z całego dnia. Po powrocie do hotelu, upojeni niesamowicie czystym górskim powietrzem, pełni energii, zorganizowaliśmy wieczór gier towarzyskich. Śmiech, rywalizacja i wspólna zabawa sprawiły, że ten dzień zakończył się w doskonałych nastrojach.

як окремі слова місцевого українського діалекту переплітаються зі словацькою мовою в розмовах літніх жінок, які неквапливо спілкувалися, сидючи на лавках у центрі міста в теплий травневий вечір.

Увечері наша група вирішила провести час разом за вечерею. Ми пішли до місцевої піцерії, де, насолоджуючись смачною їжею та веселими розмовами, ділилися враженнями від дня. Після повернення в готель, сп'янілі неймовірно чистим гірським повітрям та повні сил, ми організували вечір настільних ігор. Сміх, змагання та спільні веселощі забезпечили завершення дня у піднесеному настрої.

2. KIERUNEK NA POŁUDNIE

**Krótki komentarz o trasie
Słowacja – Serbia, zameldowanie
w Nowym Sadzie: ogólnie pierwsze
wrażenie o Serbii**

Roksana MELNYK, *studentka ukrainistyki
Uniwersytetu Wrocławskiego*

Dzień drugi. O godz. 8:00 wyruszyliśmy w drogę do Serbii. Trasa okazała się długa, wymagająca i pełna nieoczekiwanych zwrotów akcji. Po opuszczeniu Svidnika, skierowaliśmy się w stronę najpierw granicy węgierskiej. Każdy przejechany kilometr przybliżał nas do celu, ale także wystawiał na próbę naszą cierpliwość i wytrzymałość. Droga była malownicza, lecz momentami trudna i męcząca.

2. КУРС НА ПІВДЕНЬ

**Короткий опис маршруту
Словаччина - Сербія; прибуття
до Нового Саду: перше враження
про Сербію**

Роксана МЕЛЬНИК, *студентка украї-
ністики Вроцлавського університету*

Вранці другого дня нашої експедиції о 8:00 ми вже були на шляху до Сербії. Маршрут виявився довгим, складним і повним несподіваних поворотів. Виїхавши зі Свидника, ми прямували до угорського кордону. Кожен кілометр наближав нас до місця призначення, але водночас випробовував нашу витривалість. Дорога була мальовничою, проте подекуди важкою і виснажливою.

Przekroczenie natomiast przez granicę węgiersko-serbską w Horgoszu okazała się większym wyzwaniem niż się spodziewaliśmy. Między innymi zostaliśmy poddani szczegółowej kontroli przez funkcjonariuszy serbskiej straży granicznej, którzy zadawali nam liczne pytania, a następnie pozostawili nas na długie oczekiwanie zwrotu świeżo opieczetowanych paszportów. Te dodatkowe procedury spowodowały opóźnienie. Jednak mimo trudności, udało nam się w końcu przekroczyć granicę i kontynuować podróż.

Kiedy wreszcie dotarliśmy do Nowego Sadu (hotel Meridiana), była już 19:40. Zmęczenie dawało się nam we znaki, a pierwsze wrażenia o Serbii było mieszane. Piękne równinne krajobrazy kontrastowały z kaskadami poczucia niepewności i zmęczenia po długiej podróży.

Hotel Meridiana przywitał nas przytulnymi pokojami, jednak mieliśmy pewne niedogodności, wynikające z różnicy obowiązującej w tym kraju obyczajowości: Serbowie mają zwyczaj palenia papierosów w pomieszczeniach, więc cały nasz hotel (recepcja, restauracja, korytarze etc.) nieprzyjemnie pachniał dymem. Cała grupa była zmęczona i zniechęcona przez ten nieprzyjemny zapach, co nie sprzyjało naszemu komfortowi. Wieczorem, po zameldowaniu, każdy z nas czuł się wyczerpany.

Pierwsze wrażenie o Serbii było nieco przytłaczające - wszechobecny zapach papierosowego dymu pozostawiał wiele do życzenia. Nie wszyscy byli zadowoleni z tego, co zastali na miejscu, co nieco przytłumiło radość z dotarcia do celu. Pomimo zmęczenia staraliśmy się cieszyć z dotarcia na miejsce, mając nadzieję, że kolejne dni przyniosą lepsze doświadczenia.

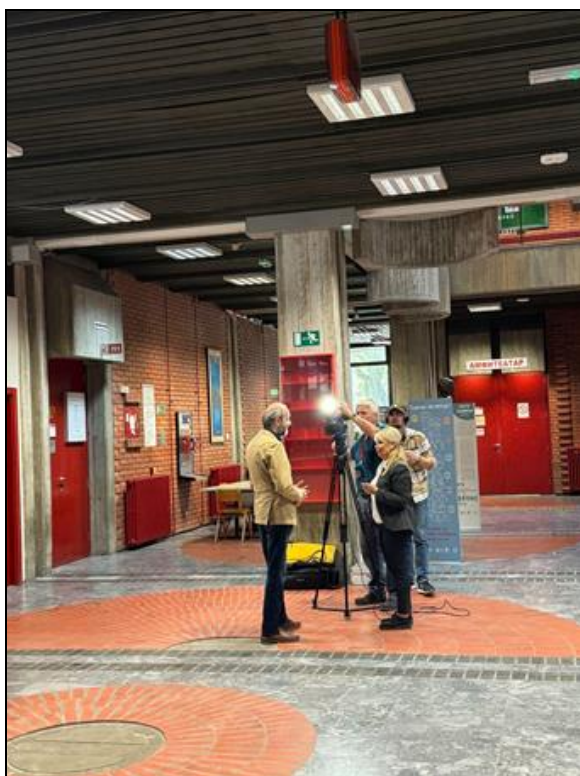
Перетин угорсько-сербського кордону у Горгоші виявився справою куди складнішою, ніж ми сподівались. Сербські прикордонники вирішили провести детальний контроль, ставлячи нам чимало запитань, до того ж змусили довго чекати на повернення наших паспортів. Однак, незважаючи на труднощі, нам вдалося перетнути кордон і продовжити нашу подорож.

Коли ми нарешті прибули до Нового Саду (готель «Меридіана»), було вже 19.40. Втома давалась взнаки, тому наше перше враження від Сербії було неоднозначним. Мальовничі рівнинні краєвиди різко контрастували з хвилями невпевненості та втоми, що охоплювали нас після тривалої подорожі.

Готель «Меридіана» зустрів нас затишними номерами, однак у нас виникли певні застереження, спричинені відмінностями поведінкових норм і традицій. Сербі мають звичку палити цигарки в приміщеннях – на рецепції, у ресторані, в коридорах тощо, тому весь наш готель був просочений неприємним запахом диму. Вся група відчувала втому і дискомфорт через цей сморід, що зовсім не сприяло нашому відпочинку. Ввечері, після подоланих 800 кілометрів і заселення в готель, кожен із нас був вкрай виснажений.

Перше враження від Сербії виявилось не надто приємним – затримка на кордоні та всюдисущий запах сигаретного диму не сприяли позитивному настрою. Попри втому, ми намагалися насолоджуватися фактом успішно подоланого шляху та сподівалися, що наступні дні подарують нам кращі враження.

3. WYDZIAŁ FILOLOGICZNY UNIwersYTETU W NOWYM SĄDZIE: ZAKŁAD RUSYNISTYKI

*Alan TUŁACZ, student ukrainistyki
Uniwersytetu Wrocławskiego*

Pierwszy programowy dzień pobytu naszej grupy w Serbii zaczęliśmy od wizyty na Uniwersytecie Nowosadzkim, gdzie funkcjonuje Wydział Filologiczny (po serbsku: Filozofski fakultet). W ramach tego wydziału funkcjonują katedry m. in. filozofii, socjologii, medioznawstwa, a także wiele katedr typowo filologicznych - w tym anglistyki, romanistyki, rumunistyki, słowacystyki i - co szczególnie było istotne dla naszych badań - katedra rusynistyki. Warto tutaj zaznaczyć, iż jest to jedyna nie tylko w Serbii, ale i na świecie akademicka

3. ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ НОВОСАДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: КАФЕДРА РУСИНІСТИКИ

*Алан ТУЛАЧ, студент україністики
Вроцлавського університету*

Перший день нашої програми в Сербії ми розпочали з відвідування Новосадського університету, де функціонує філологічний факультет (серб. Filozofski fakultet). Факультет включає кафедри філософії, соціології, медіадосліджень, а також філологічні, зокрема вивчаються англійська, словацька та романські мови. Особливо важливою для нашого дослідження була кафедра русиністики. Варто зазначити, що це єдиний науково-навчальний підрозділ університету не лише в Сербії, а й у світі, який досліджує мову, літературу

jednostka naukowo-dydaktyczna, która naukowo zajmuje się językiem, literaturą i kulturą Rusinów Wojwodińskich, czyli najstarszą ukraińską diasporą na świecie. Ponadto, jest to kolejny ważny akcent dla nas - ukrainistów, ponieważ poza belgradzką ukrainistyką, na żadnym uniwersytecie w tym kraju nie funkcjonuje żadnego innego zakładu lub katedry ukrainistyki. A skoro idzie o badania slawistyczne w Serbii, to, niewątpliwie, w przeważającej części skupione one są na filologii rosyjskiej.

Nasza wizyta na Wydziale Filologicznym rozpoczęła się dosyć nietypowo - staliśmy się gwiazdami wojwodińskiej telewizji Radio-Televizija Vojvodine (Radio i Televizija Vojvodiny, w cyr. serb. Радио-Телевизија Војводине)! Była to niespodzianka, którą zorganizowali z okazji wizyty wrocławskich ukrainistów koledzy z Katedry Rusynistyki. Mieliśmy bowiem okazję - wraz z profesorem Olehem Beleyem - udzielić wywiadu, a rozmowę z nami można odnaleźć na stronie internetowej:
<https://media.rtv.rs/ostalo/ukrajinska-panorama/92406>)

Kolejnym punktem było nasze spotkanie z wykładowcami nowosadzkiej Katedry Rusynistyki: dr Aną Rimar Simunović, kierowniczką Katedry i drem Aleksandrem Mudrim. Była to dla nas okazja również przysłuchać się żywej próbie języka rusińskiego, jako że dr Rimar Simunović przywitała nas właśnie w języku rusińskim, choć wszyscy porozumieliśmy się w literackim języku ukraińskim. Mieliśmy również okazję zobaczyć prace pracowników Katedry Rusynistyki - najbardziej zaskakującym było, jak kameralnym jest kierunek rusynistyki w Nowym Sadzie. Nasi przewodnicy mówili, że często bywa tak,

ta kulturę woewodinskich rusinów – najdawniejszej ukraińskiej diaspory u świata. Do tegoż, że to jest jeden bardzo ważny moment dla nas, ukrainistów – adżе, oprócz belgradzkiej ukrainistyki, w żadnym uniwersytecie цієї країни немає інших кафедр української мови. Що стосується сучасної славістики в Сербії, то розвинена тут головним чином російська філологія.

Наш візит до Філологічного факультету розпочався досить незвично – ми одразу відчули себе зірками воєводинського телебачення Radio-Televizija Vojvodine (Радіо і телебачення Воєводини, серб. Радио-Телевизија Војводине)! Це був сюрприз, організований колегами з Кафедри русиністики саме з нагоди нашого візиту. Разом із професором Олегом Белеєм ми дали півгодинне інтерв'ю журналістці української редакції, а розмову з нами можна знайти на інтернет-сторінці телебачення Воєводини:
<https://media.rtv.rs/ostalo/ukrajinska-panorama/92406>).

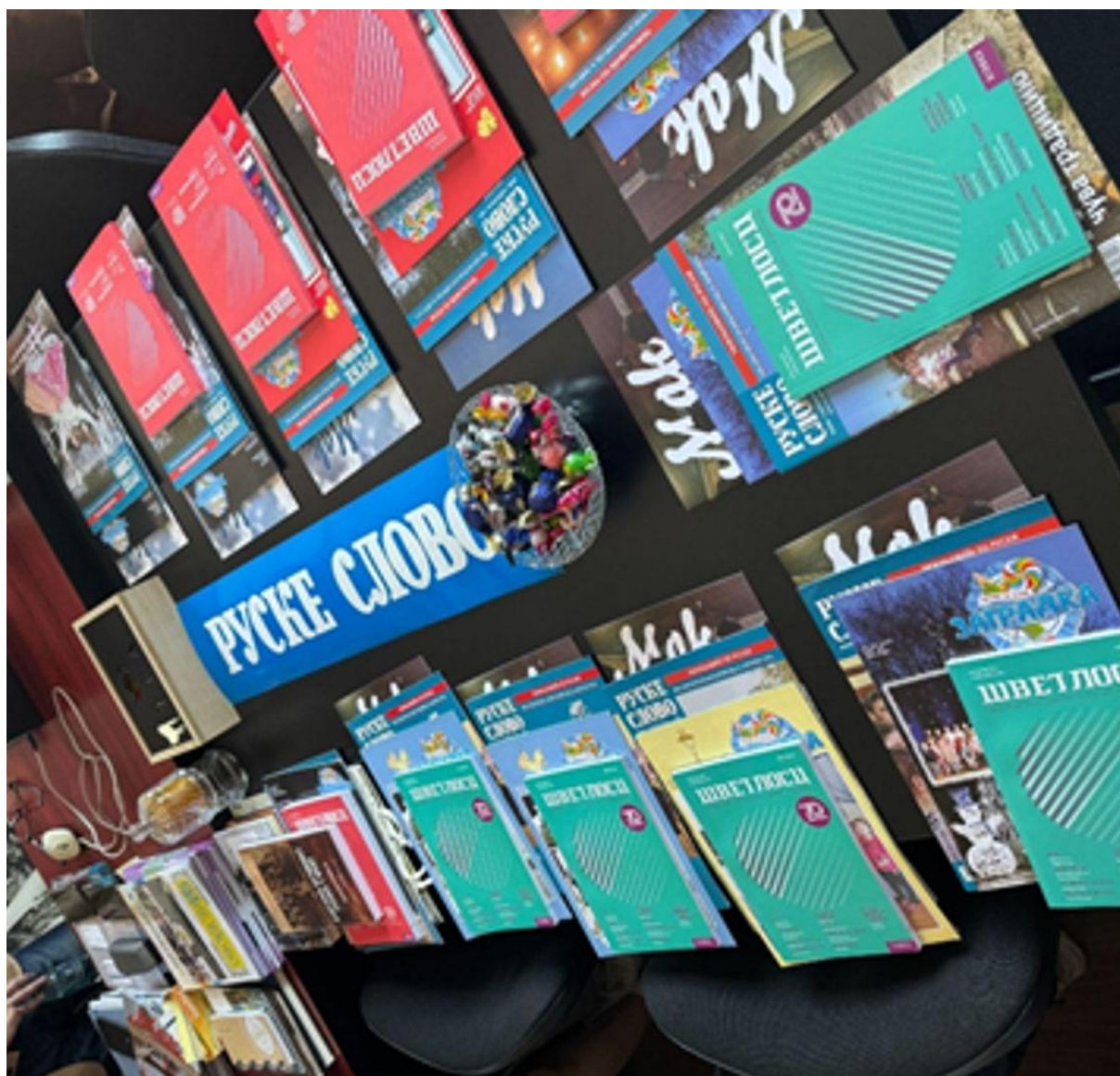
Далі на нас чекала зустріч із викладачами Кафедри русиністики у Новому Саді, зокрема із д-р Аною Римар Симунович, завідувачкою кафедри, та д-р Олександром Мудрим. Це також була можливість для нас почути наживо мову воєводинських русинів, адже д-р Римар Симунович зустріла нас по-русинськи, однак для зручності далі ми всі спілкувалися сучасною літературною українською. Також ми мали нагоду побачити праці вчених Кафедри русиністики – найбільше здивувало нас всіх те, наскільки камеральною вона є. Наші провідники розповіли, що нерідко трапляється так, що на курсі навчається лише один студент або немає жодного. Попри це, кафедра продовжує активно працювати та поширювати

że na jednym roczniku jest jeden student lub nie ma ich wcale - mimo to Katedra nadal aktywnie działa i popularyzuje wiedzę o języku oraz kulturze najstarszej ukraińskiej diaspory, która w dalekiej odległości czasowej i przestrzennej od ziemi ojczystej potrafiła zachować swoją tożsamość, a także podkreślić swój niepowtarzalny i unikatowy wymiar. Zostaliśmy godnie ugoszczeni w gabinecie rusynistów oraz mieliśmy okazję przyrzeć się zbiorom wydziałowej biblioteki w wielu różnych językach słowiańskich.

Wizyta była również doskonałą okazją ku temu, by zacieśnić współpracę między wrocławską ukrainistyką a jedyną rusynistyką na świecie - dr Mudri i dr Rimar Simunović zapowiedzieli gorące wsparcie dla naszych naukowych i projektów dydaktycznych, a także wyrazili gotowość i chęć do wsparcia naszej corocznej konferencji „O Ukrainie interdyscyplinarnie”, co dla nas jest nieodzownym sygnałem polsko-serbsko-ukraińskiej przyjaźni, a także doskonałej i harmonijnej współpracy na długie lata.

знання про мову й культуру найдавнішої української діаспори. Незважаючи на тривалу ізоляцію та значну відстань від батьківщини, ця спільнота не лише зберегла ідентичність, а й змогла розвивати свою унікальність і самобутність у нових напівбалканських умовах. В кабінеті кафедри господарі гостинно дали нам змогу ознайомитись із працями своїх співробітників. Крім того, у бібліотеці факультету ми дізналися про наявні там фонди, представлені різними слов'янськими мовами.

Цей візит також став чудовою нагодою для зміцнення співпраці між вроцлавською україністикою та єдиною у світі Кафедрою русиністики; д-р Мудрий та д-р Римар Симунович поділили ідеї наших ймовірних спільних наукових і дидактичних проєктів. Ба більше, задекларували свою готовність і бажання підтримати ціуклічну міжнародну конференцію молодих науковців «Про Україну міждисциплінарно...», яку щорічно організовує Вроцлавська кафедра україністики! Що також можна прийняти як беззаперечний сигнал поглиблення польсько-сербсько-українських дружніх відносин, а також чудової та гармонійної академічної співпраці на найближчі роки.

4. REDAKCJA «РУССКОЕ СЛОВО»

Andrzej DIMOV, student ukrainistyki
Uniwersytetu Wrocławskiego

Po zwiedzeniu Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Nowym Sadzie udaliśmy się do kolejnego punktu naszego programu – jednej z najważniejszych instytucji w sferze kulturalno-oświatowej Rusinów w Wojwodinie – redakcji wydawnictwa

4. РЕДАКЦІЯ «РУССКОЕ СЛОВО»

Андрій ДІМОВ, студент україністики
Вроцлавського університету

Відвідавши філологічний факультет Новосадського університету, ми відправились до наступного пункту нашої програми – однієї із найважливіших інституцій в культурно-освітній сфері войводинських русинів – редакції видавництва «Руське слово».

„Ruske Slovo”. To właśnie tutaj od prawie 80 lat kultywowana jest tradycja literacka Rusinów Wojwodińskich. Pierwsza oficjalna publikacja tego wydawnictwa ukazała się 15 czerwca 1945 roku w Ruskim Keresturze, a w 1967 roku wydawnictwo przeniosło się do Nowego Sadu. Obecnie Ruske Slovo jest instytucją informacyjno-wydawniczą o bardzo szerokim spektrum tematycznym działalności. W dziedzinie nauk humanistycznych wiodącym czasopismem pozostaje kwartalnik „Шветлосц”, który porusza tematykę wokół literatury, języka, nauki, historii i folkloru mniejszości rusińskiej i ukraińskiej w Serbii. Ponadto co tydzień ukazuje się czasopismo młodzieżowe „Мак” i czasopismo dziecięce „Заградка”. Aby jednak pełniej przedstawić kwestię, czym właściwie jest owo wydawnictwo, musimy najpierw cofnąć się do historii.

W drugiej połowie XVIII wieku rozpoczęło się przesiedlanie Rusinów z terenów dzisiejszego kraju preszowskiego i Zakarpacia na ziemie Bački i Sremu (obecnie Wojwodina w Serbii), gdzie zakładali pierwsze swoje osady, zwłaszcza Ruski Kerestur. Obok Serbów, Węgrów, Słowaków zaczynają również stanowić odrębną grupę mieszkańców większych miast regionu, w szczególności Nowego Sadu, Vrbasu itp. Rusini z Wojwodiny (wyjaśnienie tego etnonimu zasługuje na szczególną uwagę) nie ulegli procesom asymilacyjnym, stosowanych przez różne reżimy państwowe i zachowali swoje tradycje kulturowe i tożsamość. Główną rolę w zachowaniu kilkusetletniej jedności z ruską (ukraińską) tożsamością odegrał niewątpliwie Kościół greckokatolicki, który potrafił zachować tożsamość religijną oraz kulturową swoich wiernych. Jednakże w ostatnich dziesięcioleciach do godnego grona bastionów ducha

Саме тут вже майже протягом 80-ти років культивується літературна традиція русинів Войводини. Перше офіційне видання побачило світ 15 червня 1945 року в Руському Керестурі, а в 1967 році видавництво переїздить до Нового Саду. Сьогодні «Руске слово» репрезентує собою інформаційно-видавничу інституцію із дуже широким тематичним спектром діяльності. В науковій гуманітарній царині провідним журналом незмінно залишається кварталник «Шветлосц», який розповідає про літературу, мову, науку, історію та фольклор русинської та української меншин у Сербії. Крім того, щотижня виходить молодіжний журнал «Мак» і дитячий журнал «Заградка». Однак, щоб повніше представити питання, чим саме є це видавництво, потрібно звернути насамперед до історії.

У другій половині XVIII століття починається переселення русинів з теренів нинішньої Пряшівщини та Закарпаття на землі Бачки та Срему (нині у Сербії область Воєводина). Вони засновують тут свої населені пункти, зокрема Руський Керестур. Чималу групу мешканців вони починають становити серед жителів більших міст регіону, зокрема Нового Саду, Врбасу тощо. Войводинські русини (пояснення цього етніміу заслуговує окремої уваги) до сьогодні не піддалась асиміляційним процесам різних державних режимів й зберегли свої культурні традиції та ідентичність. Головна заслуга у збереженні кількостілітньої єдності із руською (українською) ідентичністю лежить на греко-католицькій церкві, якій завдячувати слід збереження національної ідентичності та свідомості войводинських русинів. Проте останніми десятиліттями до гідного числа

narodowego Rusinów Wojwodińskich dołączyło wydawnictwo „Ruske Slovo”. Dzięki temu udało się m.in. utrzymać stały kontakt z ojczyzną - Ukrainą. To powiązanie nie zostało utracone przez wieki. Po tragicznych wydarzeniach w 1939 r. na Zakarpaciu, liczna grupa Ukraińców z tego regionu, uciekająca przed węgierskimi poplecznikami Hitlera, znalazła schronienie u swoich rodaków u Wojwodinie. Dzięki temu wzmocniła się współpraca diaspory z ojczyzną. Niestety, po II wojnie światowej powiązanie to zostało ograniczone i zredukowane do zera. A wszelkie kontakty między Rusinami z Wojwodiny (Jugosławii) a Ukraińcami w Związku Radzieckim były przez władze w Belgradzie postrzegane jako postawa skrajnie nielojalna wobec państwa Jugosławii, które, jak wiemy, w latach 50. XX wieku weszło w głęboki konflikt z ZSRR.

W czasach Josipa Bros Tito – przywódcy Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii od 1945 r. aż do jego śmierci – nastąpiły czasy sprzyjające wypracowaniu koncepcji, która zapewniała zachowanie obyczajów i tożsamości Rusinów w ramach odrębnej wspólnoty etnicznej. Josip Broz Tito szczególnie przyczynił się do zachowania oraz kreowania tożsamości mniejszości narodowych w Jugosławii. Dlatego też wielu Rusinów sympatyzuje tę postać. Po upadku ZSRR w latach 90. Rusini Wojwodińscy starali się nawiązać bliskie kontakty z Ukrainą, m.in. szukając u niej wsparcia i w ten sposób uzyskując jej ochronę jako państwa macierzystego. Niestety, te próby nie odniosły pozytywnego skutku ze względu na niewystarczającą reakcję ze strony Kijowa. Natomiast żywe kontakty między intelektualistami, inteligencją twórczą i organizacjami religijnymi obu środowisk (Wojwodiny i Ukrainy) mają się bardzo

twierdzić narodnego ducha bezperечно додалось видавництво «Руске Слово». Зокрема завдяки видавництву вдавалось підтримування постійного зв'язку з батьківщиною, тобто Україною. Цей зв'язок ніколи не втрачався протягом століть. Після трагічних подій у 1939 році в Карпатській Україні чимала група українців із Закарпаття, рятуючись від гортіївських поплічників Гітлера, знайшла притулок у своїх колишніх земляків. Завдяки цьому зміцнилась співпраця між діаспорою та прабатьківщиною. На жаль, після Другої світової війни цей зв'язок було обмежено і зведено до нуля. А будь-які контакти войводинських (югославських) русинів із українцями в Радянському Союзі розцінювались в діях русинів як вкрай нелояльна позиція щодо держави Югославія, котра, як знаємо в 50-х роках ввійшла в глибокий конфлікт із СРСР.

Саме за часів Йосифа Броза Тіта – лідера Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія від 1945 року аж до своєї смерті – настають сприятливі часи для конструювання концепції, згідно з якою держава зацікавлена в будівництві ідентичності русинів тільки в рамках окремої етнічної спільноти у Югославії. Принагідно слід підкреслити, що Йосип Брос Тіто сприяв збереженню самобутності інших національних меншин на території Югославії. Тому і до сьогодні багато русинів симпатизують цій історичній постаті. Однак в 1990-х роках після початку розпаду Югославії кола активних громадсько-культурних діячів войводинські русини намагалися відновити тісні контакти із земляками в новопроголошеній незалежній державі Україні, зокрема з метою отримання підтримки та захисту як матірньої держави. На жаль, ці спроби не дали очікуваного позитивного ефекту через недостатню реакцію

dobrze: są wieloaspektowe i niezwykle silne, co napawa nas wielkim optymizmem.

Z biegiem czasu wśród Rusinów z Wojwodiny coraz bardziej utrwałała się tendencja do dzielenia się na dwa obozy. Niektórzy nadal uważają Ukrainę za swoją ojczyznę. Inni jednak twierdzą, że są odrębnym narodem. Nie mniejszą rolę w tych kwestiach odegrała oczywiście silna propaganda rosyjska w Serbii, która próbowała przekonać ludzi, że ta mniejszość narodowa nie należy do Ukrainy. Inną możliwą przyczyną jest wzrost nastrojów nacjonalistycznych na Bałkanach.

Jednym z aktualnych problemów, z jakimi zmagają się Rusini w Wojwodinie, jest kwestia nazewnictwa. Lingwonim, którym się posługuje wspólnota, to ruska beszeda, ruski jazik (język baczwańsko-rusiński). Język ten opiera się na południowo-zachodnim dialekcie języka ukraińskiego ze znaczną domieszką dialektów wschodnio-słowackich. Niestety, w środowisku serbskim lingwonim ruski jazik jest automatycznie kojarzony z językiem rosyjskim. Wynika to z braku rozróżnienia pojęć Ruś i Rosja w języku serbskim. Dlatego Rusini często podkreślają ten ważny element. Dlatego też nazwa język ruski była konsekwentnie wymieniana na nowszy wariant rusiński, która w swojej postaci ze względu na realia słowotwórcze jest tworem dość sztucznym, ponieważ przedstawiciele pierwszej ukraińskiej diaspory nazywają siebie Rusnakami (Rusnak, Rusin'a). Dlatego warto szczególnie podkreślić wagę zachowania przez te wszystkie lata nazwy wydawnictwa, która odzwierciedla autentyczny przymiotnik Ruske.

Wydawnictwo Ruske slovo stara się na bieżąco odpowiadać na potrzeby oraz

z боку Києва. Натомість стали активними та багатогранними живими контакти між інтелектуалами, творчою інтелігенцією, освіtno-культурних, релігійних організацій обох середовищ (Войводина та України), що неабияк наповнює оптимізмом.

З часом серед руснаків Войводина щораз сильніше утверджувалася тенденція поділу на два табори. Деякі досі вважають Україну своєю батьківщиною. Однак інші стверджують, що вони окрема нація. Не останню роль, звісно, тут зіграла сильна російська пропаганда в Сербії, яка намагається переконати, що дана національна меншина не належить до України. Ще одна можлива причина – зростання націоналістичних настроїв на Балканах.

Однією з актуальних досі проблем, з якою борються русини у Войводині, є питання назви. Лігвонім, яким вони posлугуються це руска бешета, руски язик, (бачвансько-русинська мова). В своїй основі лежить південно-західний діалект української із значним нашаруванням східнославацьких говорів. На жаль, у сербському середовищі лінгвонім руски язик автоматично асоціюється з російською мовою. Це пов'язано з відсутністю на рівні наукової термінології в сербській мові різниці між поняттями Русь і Росія. Тому русини часто наголошують на цьому важливому елементі. Саме тому прикметник руский послідовно був витіснений новішим варіантом русинський, що досі є доволі штучним, оскільки представники першої української діаспори себе називають руснаками (руснак, руския). Саме тому варто підкреслити на важливості збереження назви видавництва, яка віддзеркалює автентичну назву – руске.

Видавництво намагається невпинно відгукуватись на запити, які важливі

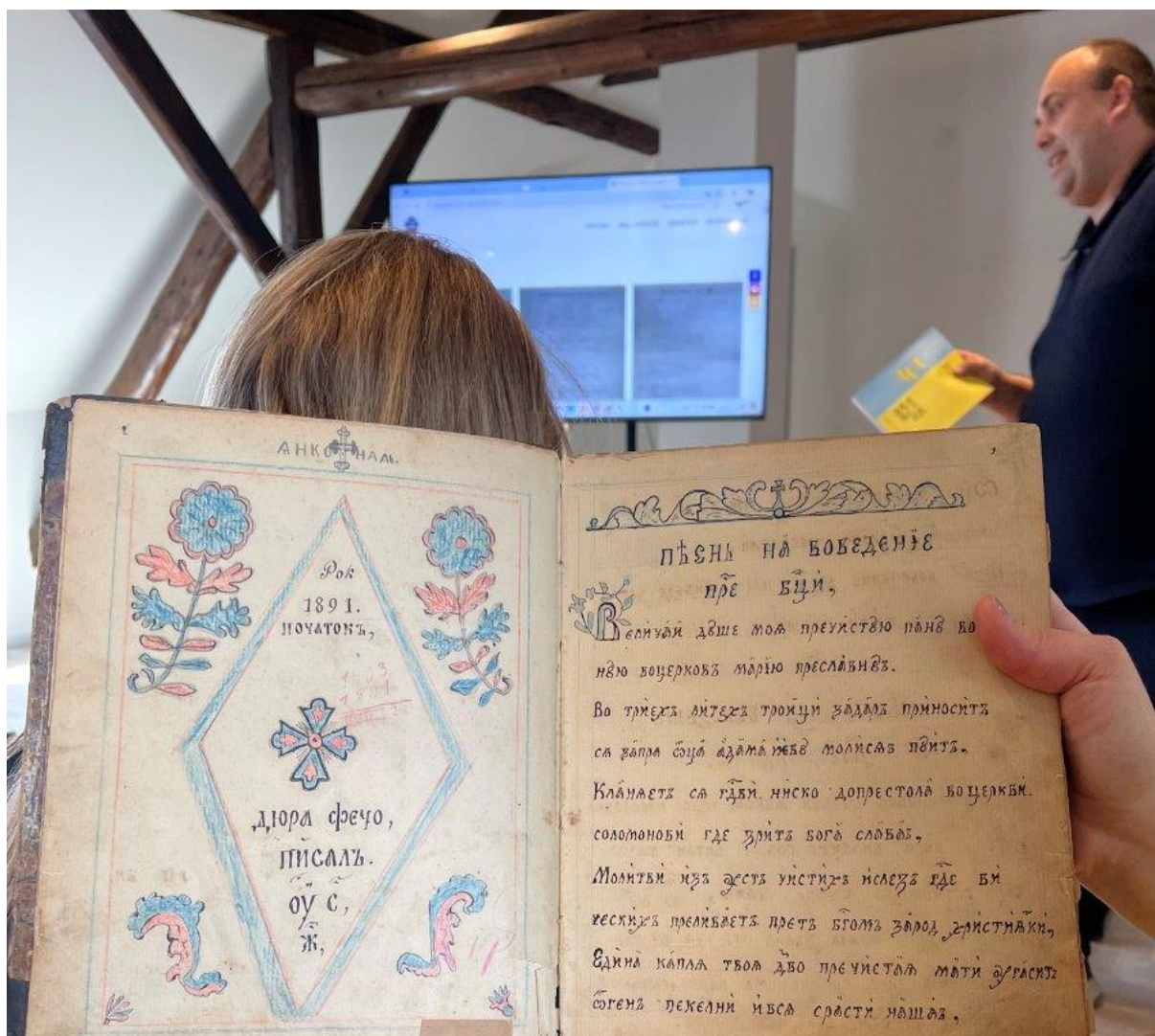
zainteresowania rusnackich czytelników, dzięki czemu udało się wnieść nieoceniony wkład w rozwój i popularyzację ich lokalnej kultury. W ciągu ostatnich pięciu lat opublikowano ponad siedemdziesiąt książek w języki ruskim, serbskim i ukraińskim. Wydrukowano łącznie około 11 000 egzemplarzy nakładu.

Niestety liczebność mniejszości narodowej w Serbii maleje. W związku z tym liczba potencjalnych czytelników również, co nie może nie niepokoić twórczej inteligencji rusińskiej Wojwodiny. Można przypuszczać, że jest to spowodowane powszechną sekularyzacją wśród młodego pokolenia, która przyspiesza proces asymilacji. Jednak mimo wszystko, jak twierdzi Boris Varga, dyrektor wydawnictwa, który nie tylko życzliwie dzielił się z nami informacjami o wydawnictwie, ale także hojnie obdarowywał wszystkich uczestników projektu nowościami wydawniczymi oraz dodał: „Rusini z pewnością potrafią znaleźć równowagę w dzisiejszych warunkach i zachować swoją tożsamość pomimo trudności”.

для читацької аудиторії руснаків і саме тому зуміло створити неоціненний внесок для розвитку та популяризації їхньої культури. За останні п'ять років опубліковано понад сімдесят книжок русинською, сербською та українською мовами, якщо йдеться про кількість надрукованих екземплярів, то це приблизно 11 тисяч.

На жаль, чисельність цієї національної меншини у Сербії зменшується. Відповідно знижується і кількість потенційних читачів, що не може не хвилювати творчу інтелігенцію русинської спільноти у Войводині. Можна припустити, що це пов'язано з поширеною серед молодого покоління секуляризацією, яка прискорює процес асиміляції. Проте, незважаючи ні на що, за словами Бориса Варги – директора видавництва, який не тільки любязно поділився інформацією про видавництво, але і щедро обдарував всіх учасників проєкту видавничими новинками і додав: «Руснаки неодмінно зможуть знайти баланс у сього-днішніх умовах і збережуть свою ідентичність незважаючи на труднощі».

5. INSTYTUT KULTURY RUSINÓW WOJWODIŃSKICH

Alan TUŁACZ, *student ukrainistyki
Uniwersytetu Wrocławskiego*

Nasze odwiedziny w Serbii i główny cel zapoznania się z kulturą pierwszej diaspory ukraińskiej nie mogły obyć się bez wizyty w jednym z najważniejszych centrów zajmujących się badaniem kultury Rusinów w Wojwodinie - Instytutu Kultury Rusinów (serb. *Завод за културу војвођанских русина*, rusk.

5. ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ ВОЙВОДИНСЬКИХ РУСИНІВ

Алан ТУЛАЧ, *студент української
філології Вроцлавського університету*

Наш візит до Сербії, головна мета якого було знайомство із першою українською діаспорою, не могло оминути відвідини одного з найважливіших центрів, що займаються вивченням русинської культурної спадщини – Інституту культури войводинських (рус. *Завод за*

Завод за культуру войводинских Руснацох). W samym Instytucie przywitał nas jego dyrektor - Pan Saša Sabadoš - który opowiedział nam o tym, jakie są główne zadania Instytutu i wskazał na niezwykle istotną rolę Instytutu jako naukowo-badawczą jednostkę, która prowadzi badania w najszerszym zakresie dyscyplin humanistycznych – zaczynając od analizy źródeł historycznych, tekstów kultury, egodokumentów, publikując rozprawy na temat historiografii, etnografii, folklorystyki, językoznawstwa, literaturoznawstwa etc. związane z kulturą i historią Rusinów w Wojwodinie.

Dyrektor Sabadoš wskazał nam w swojej prezentacji na różne metodologie badawcze, na podstawie których on i jego zespół badają różne aspekty kultury rusińskiej. Przedstawiał, na podstawie jakich tekstów bada się historię wojwodińskich Rusinów i w jaki sposób ocala ją od zapomnienia i popularyzuje ją na cały świat.

Wizyta w Instytucie była dla nas pouczająca - jak ważne jest to, byśmy jako ukraińscy nigdy nie zapominali o historii najstarszej na świecie ukraińskiej diaspory i mówili o niej. W nauce polskiej ostatnio rzadko bowiem mówi się o Rusinach w kontekście ukrainistycznym. Więc tym z nas, którzy są bliżej zainteresowani tą tematyką, spotkanie dało pretekst do rozważenia kontynuacji dalszych badań nad językiem, kulturą i historią wojwodińskich Rusinów – na przykład w ramach prac dyplomowych i nie tylko.

культуру войводинських Руснацох, серб. *Завод за культуру војвођанских русина*). У самому інституті нас зустрів його директор – пан Саша Сабадош – який розповів нам про основні завдання інституту та продемонстрував наскільки важливу роль він відіграє як науково-дослідницький підрозділ. Тут проводяться дослідження в найширшому спектрі гуманітарних дисциплін: аналіз історичних джерел, культурних текстів, егодокументів; публікуються дисертаційні роботи у галузі історіографії, літературознавства, лінгвістики, фольклористики русинів у Воєводині.

У своїй презентації директор Сабадош показав нам здобутки інституту, зокрема різні дослідницькі напрями, на основі яких він і його команда вивчають різні аспекти русинської культури. Він представив аутентичні тексти, за якими вивчається історія воєводинських русинів і як їх рятують від забуття та популяризують у світі.

Візит до інституту був для нас повчальним – ми побачили наскільки важливо, щоб ми, українці, ніколи не ігнорували історію найдавнішої української діаспори у світі і говорили про неї та досліджувати у майбутньому. На жаль, у польській науці русини рідко згадуються в українському контексті. Отже, для тих із нас, хто більше цікавиться цією темою, це дало привід розглянути можливість продовження подальших досліджень мови, культури та історії воєводинських русинів – наприклад, у рамках дипломних робіт та й не тільки.

6. MIASTO NA BRZEGU DUNAJU... ZWIEDZANIE CENTRUM NOWEGO SADU, RESTAURACJA «ЛАЗИН САЛАШ»

Andrzej DIMOV, student ukrainistyki
Uniwersytetu Wrocławskiego

**Centrum Nowego Sadu – część
turystyczna.**

Godzina 13:00 drugiego dnia naszej
wyprawy. Po intensywnej pracy w
Instytucie Kultury Rusinów Wojewo-
dźskich mieliśmy dwugodzinną przerwę

6. МІСТО НА БЕРЕЗІ ДУНАЮ... ЕКСКУРСІЯ ПО ЦЕНТРУ НОВОГО САДУ, РЕСТОРАН «ЛАЗИН САЛАШ»

Анджей ДІМОВ, студент україністики
Вроцлавського університету

**Центр Нові Сад – туристична
частина.**

13:00. Другий день нашої подорожі.
Після інтенсивної праці в Інституті
культури войводинських русинів ми
мали двогодинну перерву перед

przed kolejnym punktem programu. A więc świetna okazja, aby zapoznać się z miejscowymi wojewódzkimi klimatami, dla tego nie marnując czasu ruszyliśmy do serca miasta. Dzielnica Nowego Sadu, w której znajdowaliśmy się, to Stare Miasto (serb. Стари Град). Naszym głównym celem było znalezienie autentycznej restauracji lub baru, w którym przy okazji można zjeść obiad. Każdy z nas trzymał pod ręką Google Maps. Wyzaczyliśmy sobie kilka lokali i ruszyliśmy.

Idąc uliczkami, widzieliśmy w zabudowie pewien kontrast, dwa niezestawialne obrazy, które prezentowały różne, odmienne oblicza tego miasta. Wysoka architektura, miejskie gmachy, bogato zdobione świątynie i ostre szpice katedr wyzieraające zza dachów. To wszystko mieściło się w pewnej zamkniętej obręczy, w której znajdowaliśmy liczne, obsadzone roślinnością, alejki. Wzdłuż nich nad głowami widniały szyldy najróżniejszych sklepów, piekarni, a także barów i kawiarni przy wejściu których rozstawione były ogródki. Estetyka, kunszt i ostentacja dookoła panujące cieszyły oko każdego przyjeźdnego turysty, przechadzającego się w tych okolicach w ciepły słoneczny dzień. Lecz wystarczyło wyjść ze Starego Miasta i spotykał nas całkiem inny widok. Budynki i mieszkania były stare i obskurne. Elewacje były popękane, a w niektórych fragmentach kruchy odpadający materiał ukazywał czerwoną cegłę. Niemal na każdej ścianie pojawiały się pstrokate, brzydkie graffiti. Wyraźnie widzieliśmy w tych miejscach rodzaj zabudowy Europy Wschodniej XX wieku. Szary i ponury styl, tak powszechny dla państw byłej Jugosławii i Związku Radzieckiego.

Ostatecznie dotarliśmy do bardzo oryginalnej i jednocześnie tradycyjnej restauracji serbskiej kuchni Lazin Salaš (Лазин Салаш). Weszliśmy przez bramę z owym napisem. W środku znajdował się

наступним пунктом програми. Тож це була чудова нагода пізнати місцеву войводинську атмосферу, тому, не гаючи часу, ми попрямували в центр Нового Саду, що зветься Старе місто (серб. Стари Град). Нашою головною метою було знайти автентичний заклад харчування, де б ми могли пообідати. У кожного з нас під рукою були Google Maps. То ж ми без проблем визначили собі кілька варіантів і вирушили.

Ідучи вулицями, ми бачили певний контраст у будівлях, два різномірні образи, які представляли різні, відмінні обличчя цього міста. Високі споруди, міські будівлі, багато прикрашені храми і гострі верхи соборів, що визирали з-за дахів. Все це знаходилося в певному окресленому секторі, в якому ми виявили численні алеї, засаджені зеленню. Тротуарами над нашими головами виднілися вивіски різноманітних магазинів, пекарень, а також барів і кафе біля котрих знаходились огорожені тераси – зони для відпочинку просто неба. Гармонійна естетика, висока архітектурна майстерність та імпазантність, що панували навколо, милували око кожного туриста, який прогулювався цим теплим сонячним днем. Але варто було лише вийти із Старого міста, і нас зустрів зовсім інший краєвид. Будинки та квартири були старі й недоглянуті. Фасади були потріскані, а на окремих ділянках відпадав крихкий матеріал тиньку, оголюючи червону цеглу. Різнобарвні потворні графіті з'явилися чи не на кожній стіні. У цих місцях ми побачили знайомий стан речей, характерний для Центральної та Східної Європи XX століття. Сірий і похмурий стиль, такий характерний для країн колишньої Югославії та країн колишнього соціалістичного табору.

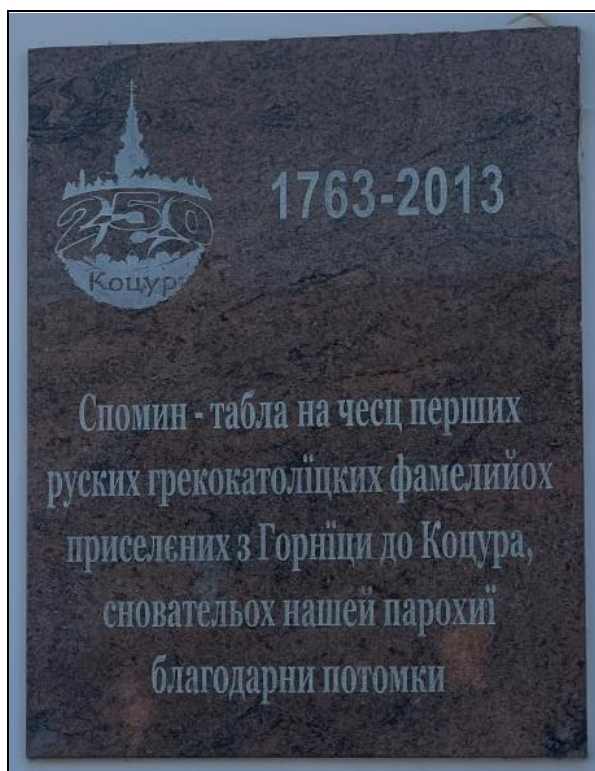
Нарешті ми підійшли до дуже оригінального і водночас традиційного ресторану сербської кухні «Лазин Салаш».

piękny wewnętrzny ogródek, gdzie goście w promieniach słońca czekali na swoje zamówienia. Ten śliczny i schowany przed ulicznym zgiełkiem placyk sprawił na nas bardzo miłe wrażenie. Zdecydowaliśmy się wejść do lokalu. Przyjazna obsługa zaprowadziła nas do wolnych stolików i rozdała karty dań. Ale już znaliśmy nazwę jednego z najslawniejszych serbskich specjałów — *cevapčići*. Większość z nas zamówiła właśnie to. Były to grillowane na ruszcie paluszki o długości ok. 5 cm, przygotowane z różnych gatunków mięsa mielonego. Do tego frytki lub placek *lepinja*, a najlepiej oba, trochę siekanej cebuli i odrobina *ajvaru*, świetnego przecieru paprykowego z dodatkiem bakłażana. Mimo że wybraliśmy małe porcje, to wcale na takie nie wyglądały. Wtedy właśnie przekonaliśmy się, że żadna serbska uczta nie może obejść się bez dużych talerzy i sporej ilości mięsa. Musi być „na bogato”! Nie można też było pominąć wystroju wnętrza lokalu. Na ścianach widzieliśmy całą masę wywieszonych obrazów oprawionych w ramki różnych kształtów. Ściany były pomalowane na żółty, czerwony i błękitny kolor. Było też wiele półek z przedmiotami codziennego użytku charakterystycznymi dla XX w. Tworzyło to wyjątkowy klimat i atmosferę, a żywa serbska muzyka, puszczana z głośników w tle, dodawała swoistego nastroju.

W te dwie godziny zdobyliśmy szeroki wachlarz wrażeń. Zdecydowanie więcej było tych pozytywnych. Gdzież jeszcze można tak dobrze poznać kulturę odwiedzanego kraju jak nie w centrum miasta, zając się lokalnymi przysmakami? Stąd należy uznać zwiedzanie Nowego Sadu za jak najbardziej udane, a zapoznanie się z serbską kuchnią — *odhaczone*.

Uвійшли через ворота з назвою. Всередині була гарна тераса, де гості під сонячними проміннями чекали своїх замовлень. Цей чудовий майданчик, прихований від вуличної метушні, справив на нас дуже приємне враження. Проте ми вирішили зайти в приміщення. Привітний персонал провів нас до вільних stolików і роздав меню. Але ми вже знали назву одного з найвідоміших сербських страв – *чевапчичі*. Більшість із нас замовили саме цю страву. Це були смажені палички довжиною приблизно 5 см, приготовані з різних видів м'ясного фаршу. Подавались із картоплею *фрі* або балканською пітою *лепін'я*, а найкраще із одним та іншим, трохи нарізаної цибулі та *айвару*, пасти із болгарського перцю з додаванням баклажанів. Незважаючи на те, що ми вибрали маленькі порції, вони зовсім не виглядали такими. Саме тоді ми зрозуміли, що жодне сербське застіння не обходиться без великих порцій і великої кількості м'яса. Вони мають бути «багатими»! Не можна було обійти увагою інтер'єр закладу. Тут висіло багато картин на стінах у рамках різної форми. Стіни були пофарбовані в жовтий, червоний і синій кольори. Було також багато стелажів з предметами повсякденного вжитку, характерними для 20-го століття, що створювало неповторну атмосферу, а жива сербська музика, яка у тлі звучала, додавала виняткового настрою.

За ці дві години ми отримали широкий спектр вражень. Позитивних, безперечно, було більше. Де ще можна так добре пізнати культуру країни, яку відвідуєш, як не в центрі міста, коштуючи місцеві спеціальності? Тож ознайомлення з Новим Садам можна вважати вдалим, а дегустацію сербської кухні – захищеним пунктом.

7. WYCIECZKA DO KUCURY: CERKIEW GRESKOKATOLICKA, MUZEUM «ETNO KLUB KUCURY», KOLACJA, ŚPIEWY.

Nataliia HOLIAK, Marta KLYMKO,
*studentki ukrainistyki Uniwersytetu
Wrocławskiego*

Czwarty dzień ekspedycji spędzony w kulturalnej stolicy Serbii, Nowym Sadzie, był w pewnym stopniu podsumowaniem zdobytej nami wiedzy teoretycznej na temat kultury Rusinów w Wojwodinie. Mimo że program naukowo-edukacyjny dobiegł końca, nasza wyprawa dotarła dopiero do półmetka. Kolejnym zaplanowanym etapem była część praktyczna, a mianowicie poznawanie historii i kultury pierwszej diaspory w terenie.

Naszym pierwszym przystankiem była wioska Kucura, położona 40 kilometrów

7. ЕКСКУРСІЯ ДО КУЦУРА: ГРЕКО- КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА, МУЗЕЙ «ЕТНОКЛУБ КУЦУРА», ВЕЧЕРЯ, СПІВИ

Наталія ГОЛЯК, Марта КЛИМКО,
*студентки української філології
Вроцлавського університету*

Четвертий день нашої експедиції в культурній столиці Сербії – Новий Сад – став своєрідним підсумком отриманих теоретичних знань про культуру русинів у Войводині. Попри те, що науково-освітня програма була виконана, наша подорож ще не завершилася. Попереду на нас чекала практична частина – безпосереднє знайомство з історією та культурою «першої діаспори».

Першою зупинкою було село Куцур, розташоване за 40 кілометрів на північ

na północ od Nowego Sadu. W centrum wsi, tuż przy wejściu na dziedziniec cerkwi greckokatolickiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, spotkaliśmy dwóch wybitnych działaczy związanych z Kucurą – pisarz, wydawca Nikola Santa oraz historyk, dziennikarz Nikola Cap, którzy zaopiekowali się naszą grupą, spontanicznie przeprowadzając ciąg dalszy wykładów na temat przeszłości i teraźniejszości Rusnaków Wojwodzinskiх в tej wspaniałej wiosce. Miejscowy proboszcz, ojciec Władysław Rac, zaprowadził nas do cerkwi i wyjątkowo pozwolił nam wejść do prezbiterium, aby zobaczyć jeden bardzo ważny symbol – wyryte na dolnej części ołtarza godło ukraińskie, czyli Trójząb. Co ciekawe, symbol ten powstał jeszcze przed odzyskaniem niepodległości przez Ukrainę.

Następnym miejscem, które odwiedziliśmy w Kocurze, było Muzeum, czyli Etno Klub Kocura. Niespodzianką była informacja, że muzeum to jest prowadzone z własnej inicjatywy przez samych mieszkańców. Mieliśmy okazję zapoznać się z typowymi warunkami życia Rusinów w XIX i na początku XX wieku, a także zobaczyć starodawne ubrania i stroje, które mają ponad 100 lat. Co ciekawe, w budynku, w którym obecnie mieści się muzeum, dawniej funkcjonowała szkoła, a wszystkie szkolne przedmioty, takie jak ławki, podręczniki i tablice, stały się muzealnymi eksponatami. Podczas naszej wizyty rozmawialiśmy z miejscowymi mieszkańcami, niektórzy zapraszali nas do siebie w gościnę.

Po wizycie w muzeum wydawało się, że nasz dzień w Kocurze dobiega końca – zapadł już wieczór. Ku naszemu zaskoczeniu profesor oznajmił jednak, że czeka na nas niespodzianka. Zaintrygowani wsiedliśmy do busa i wyruszyliśmy w nieznanym kierunku. Wkrótce dotarliśmy do Domu Kultury, gdzie pan Nikola Szanta wraz z przedstawicielami lokalnej wspólnoty przygotowali dla nas, ukrainistów z Wrocławia, uroczystą kolację.

від Нового Саду. У самому центрі села, біля входу на подвір'я греко-католицької церкви Успіння Пресвятої Богородиці, нас зустріли двоє визначних діячів, тісно пов'язаних із Коцуром, – письменник і видавець Микола Шанта та історик і журналіст Микола М. Цап. Вони супроводжували нашу групу, розповідаючи цікаві факти із минулого й сучасного руснаків Войводини.

Місцевий настоятель храму, отець Владислав Рац, провів нас до церкви й особисто дозволив зайти до святого лища, щоб показати нам особливий символ – український герб Тризуб, вирізьблений на нижній частині вівтаря. Примітно, що цей символ з'явився ще задовго до проголошення незалежності України.

Наступним пунктом нашої програми став Етноклуб Куцура, який фактично є музеєм. Нас вразило те, що він існує завдяки зусиллям самих мешканців села, які власноруч зберігають історію свого народу. Ми змогли побачити, як виглядали традиційні русинські світлиці XIX – початку XX століття, а також розглянути старовинний одяг та костюми, яким понад сто років. Особливо цікаво було дізнатися, що будівля музею раніше слугувала школою, і сьогодні речі, які в ній знаходились – парти, підручники, дошки – стали музейними експонатами. Під час екскурсії ми мали можливість поспілкуватися з місцевими мешканцями, а дехто з них навіть запросив нас у гості.

Коли ж ми подумали, що наш день у Куцурі добігає кінця, адже вже сутеніло, керівник проєкту повідомив, що на нас чекає сюрприз. Заінтриговані, ми вирушили в дорогу, не знаючи, що нас очікує. Незабаром ми опинилися в Культурному центрі Куцура, де пан Микола Шанта разом із представниками місцевої громади організували для нас, українців із Броцлава, урочисту вечерю.

Najbardziej wyjątkowym momentem wieczoru było wspólne śpiewanie pieśni – zarówno lokalnych rusnackich, jak i ukraińskich. Dzięki niezwykle gościnności gospodarzy atmosfera była tak ciepła i autentyczna, że niektórzy z naszej grupy stwierdzili, iż czują się niemal jak na Ukrainie.

Niestety, nadszedł moment pożegnania. Nie chcieliśmy opuszczać Kucury, a gospodarze – Rusini – również niechętnie nas żegnali. Obiecaliśmy sobie, że na pewno jeszcze tu wrócimy, do tej niezwyklej, pełnej serdeczności wioski. Dla każdego ukrainisty, który odwiedził te ruskie wsie, na zawsze w sercu pozostaje jedno pragnienie – by znów spojrzeć w oczy ludziom, którzy od pokoleń, wbrew przeciwnościom losu, niezłomnie pielęgnują swoje korzenie, wiarę i kulturę.

Na zakończenie jako symboliczne pożegnanie, wszyscy razem przy kolacji zaśpiewaliśmy ukraińską tradycyjną pieśń świąteczną „Mnohaja lita”.

Головною подією вечора стало спільне виконання пісень. У репертуарі були як місцеві руснацькі, так і українські пісні. Надзвичайно тепла атмосфера, створена нашими гостинними господарями, викликала у декого з нас відчуття, ніби ми опинилися вдома, в Україні.

На жаль, цей день добіг кінця. Ми не хотіли залишати Куцур, і наші господарі – руснаки – також не поспішали нас відпускати. Ми пообіцяли, що обов'язково повернемося в це привітне село. Адже, мабуть, для кожного українста, який хоча б раз побував у цьому руському селі, назавжди залишається в серці бажання знову зустрітися з людьми, які з покоління в покоління, попри всі виклики та труднощі, самовіддано бережуть своє коріння, віру й культуру!

А наприкінці зустрічі, на прощання, усі присутні на вечері заспівали українську традиційну святкову пісню «Многогая літ».

8. UROCZYSTE ŚNIADANIE W REZYDENCJI BISKUPA

Anna CHAŁUPCZYŃSKA,
*studentka ukrainistyki Uniwersytetu
Wrocławskiego*

O porannej porze kolejnego dnia naszego pobytu w Serbii spotkaliśmy się z księdzem biskupem Jurijem Dżudżarem, w rezydencji greckokatolickiej eparchii (diecezji) Świętego Mikołaja w Serbii

Biskup-ordynariusz, wraz z dwiema siostrami zakonnymi, serdecznie nas ugościł w swojej rezydencji przy uroczystym śniadaniu. Podczas spotkania władcyka Jurij Dżudżar krótko przedstawił swój życiorys i drogę w pełnieniu swojej kapłańskiej posługi. Również był ciekaw

8. УРОЧИСТИЙ СНІДАНОК У ЄПІСКОПСЬКІЙ РЕЗИДЕНЦІЇ

Анна ХАЛУПЧИНЬСЬКА,
*студентка україністики Вроцлавського
університету*

Наступного ранку в Новому Саді на нас чекала зустріч з єпископом Юрієм Джджаром у резиденції греко-католицької єпархії Святого Миколая.

Владика разом із двома черницями тепло прийняли нас у своїй резиденції, запросивши на урочистий сніданок. Під час цієї зустрічі єпископ поділився своєю історією – розповів про шлях священничого служіння, навчання та духовне покликання. Він також цікавився нами: звідки ми прибули, як

skąd przyjechaliśmy i jak nam się podoba w Wojwodinie. Biskup Dżуджар (urodzony w jednej z pobliskich wiosek o nazwie Turhov, gdzie społeczność ruska stanowi znaczącą część wśród jej mieszkańców) odniósł się do tematu o znaczeniu religii w codziennym życiu mniejszości rusińskiej, która zamieszkuje tereny Wojwodiny. Omówił, jak ważną rolę odgrywał i wciąż odgrywa Kościół i wiara greckokatolicka w integrowaniu i spajaniu tej społeczności, szczególnie na wsi. Władyka zwrócił uwagę na to, że religia nie tylko zbliża ludzi do siebie, ale również stanowi mocną więź z wiarą i tradycją chrześcijańską swoich przodków – Rusi-Ukrainy.

W Wojwodinie religia greckokatolicka odgrywa kluczową rolę w odróżnianiu Rusinów-Ukraińców od Serbów, którzy w większości są wyznawcami prawosławia. Dzięki wierze greckokatolickiej wspólnota Rusinów Wojwodiny pielęgnuje bogactwo spuścizny obrzędowej kijowsko-ruskiej tradycji. A niezaprzeczalnym dowodem temu jest zachowana praktyka w kościele greckokatolickim Rusinów Wojwodiny oprowadzać Świętą Liturgię i inne nabożeństwa w języku cerkiewnosłowiańskim redakcji kijowskiej. Ze słów sióstr zakonnych (nb. pochodzą z Ukrainy Zachodniej) również można było się dowiedzieć na ile aktywne są dziś kontakty ich diecezji z grecko-katolickim kościołem w Ukrainie.

Także dowiedzieliśmy się, iż władyka jeszcze jako chłopiec studiował w Ukraińskim Papieskim Wielkim Seminarium św. Josafata w Rzymie. W 2001 roku papież Jan Paweł II mianował ks. Jurija Dżуджару biskupem pomocniczym greckokatolickiej diecezji mukaczewskiej na Ukrainie. Podczas święceń, w kazaniu, Jan Paweł II powiedział w szczególności: „Na zakończenie, z miłością obejmuję Księdza Biskupa Jurija Dżуджару, którego wybrałem na pomocnika ordynariusza na Zakarpaciu, na Ukrainie – kraju, który jako jeden z

przechodzi nasza podróż i які враження залишає Войводина.

Єпископ Юрій Джуджар народився неподалік – у Дюрдьові, одному з сіл, де русини складають значну частину населення. У своїй розповіді він акцентував увагу на ролі релігії в житті русинської громади Войводини, наголосивши, що греко-католицька віра була і залишається важливим чинником інтеграції та згуртування цієї спільноти, особливо у сільській місцевості. Владика підкреслив, що релігія не лише духовно зміцнює людей, а й слугує містком між сучасністю та багатою християнською традицією предків із Русі-України.

Греко-католицька віра у Войводині відіграє ключову роль у самоідентифікації русинів-українців, відмежовуючи їх від сербського населення, що переважно сповідує православ'я. Русини бережуть свою літургійну спадщину, продовжуючи богослужіння церковнослов'янською мовою української редакції. Черниці, які були присутні на зустрічі (до речі, вони родом із заходу України), розповіли нам про активну співпрацю місцевої єпархії з Греко-Католицькою Церквою в Україні.

Цікаво, що владика Юрій у молоді роки навчався в Українській папській колегії святого Йосафата в Римі. У 2001 році Папа Іван Павло II призначив його єпископом-помічником Мукачівської греко-католицької єпархії. Під час хіротонії Святіший Отець звернувся до нього з особливими словами: «В кінці обіймаю з любов'ю тебе, монсеньйоре Юрій Джуджар, якого я вибрав помічником ординарія на Закарпатті, в Україні — країні, яку серед небагатьох я з Божою милістю буду мати радість

nielicznych będę miał przyjemność odwiedzić, z miłosierdziem Bożym, i któremu przesyłam szczerze życzenia dobra”.

W byłej Jugosławii wszyscy grekokatolicy (49 tys. osób – według danych z 1993 r.) znajdowali się pod jurysdykcją eparchii kriżewczyńskiej. Po rozpadzie Jugosławii siedziba diecezji, podobnie jak większość parafii, znalazła się w Chorwacji. Dla tego w roku 2003, w święto Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, Watykan ogłosił, że papież Jan Paweł II zatwierdził decyzję o ustanowieniu egzarchatu dla grekokatolików w Serbii i Czarnogórze, z siedzibą we wsi Ruski Kerestur. Nowy egzarchat grekokatolicki został oddzielony od eparchii kriżewczyńskiej. Pierwszym egzarchą apostolskim został Jurij Džudžar. 6 grudnia 2018 roku papież Franciszek nadał byłemu egzarchatowi status diecezji (eparchii). Ojciec Święty mianował obecnego egzarchę, biskupa Jurija Džudžara, pierwszym biskupem Eparchii św. Mikołaja w Ruskim Krsturze.

відвідати, і до якої я посилаю щирі побажання добра».

До розпаду Югославії всі греко-католики регіону (за даними 1993 року – близько 49 тисяч осіб) підпорядковувалися Крижевецькій єпархії. Однак після утворення нових держав більшість парафій залишилися в Хорватії, що ускладнювало церковне управління в Сербії та Чорногорії. Тому в 2003 році, на свято Успіння Пресвятої Богородиці, в Ватикані оголосили про те, що папа Іван Павло II затвердив рішення про створення окремого апостольського екзархату з центром у Руському Керестурі, а 6 грудня 2018 року папа Франциск надав дотеперішньому екзархату статус єпархії. Першим єпископом Єпархії святого Миколая в Руському Крстурі Святіший Отець призначив владика Юрія Джуджара.

9. DZIURDZIOWO: OBIAD, DOM KULTURY, TARAS SZEWCZENKO, SZKOŁA, CERKIEW

**Anna CHAŁUPCZYŃSKA, Natalia
HOLIAK**, *studentki ukrainistyki
Uniwersytetu Wrocławskiego*

Drugą wioską, którą odwiedziliśmy podczas naszego pobytu we Wojwodinie, była Dziurdziowo. Przyjechaliśmy do niej na obiad, na zaproszenie Pana Bogdana Vislavskiego, prezesa Związku Rusinów-Ukraińców w Serbii, a jednocześnie rodowitego przedstawiciela tej społeczności w Dziurdziowie. Podczas posiłku cała nasza grupa rozważała, jakie nowe informacje zdobędziemy tego dnia, ponieważ w tym momencie naszego wyjazdu widzieliśmy już całkiem szeroką wiedzę o kulturze Wojwodińskich Rusinów.

9. ДЮРДЬОВ: ОБІД, ДІМ КУЛЬТУРИ, ТАРАС ШЕВЧЕНКО, ШКОЛА, ЦЕРКВА

**Анна ХАЛУПЧИНСЬКА, Наталія
ГОЛЯК**, *студентки україністики
Вроцлавського університету*

Другим селом, яке ми відвідали під час перебування у Воєводині, було Дюрдьов. Ми приїхали туди на вечерю на запрошення Богдана Віславського, голови Союзу русинів-українців у Сербії та представника корінного населення цієї громади в Дюрдьові. Під час трапези вся наша група міркувала, що цікавого ми дізнаємося сьогодні, адже на цьому етапі подорожі ми вже отримали чимало знань про культуру русинів Воєводини.

Po obiedzie, obfitym w bogactwo przysmaków miejscowej kuchni wojwodińskiej, udaliśmy się na wycieczkę po wiosce. Oprócz Pana Bogdana, towarzyszył nam Pan Taras Czapko, mieszkaniec Dziurdziowa, działacz miejscowej społeczno-kulturowej jednostki Rusinów-Ukraińców.

Dziurdziowo nie jest dużą wioską, więc mogliśmy zapoznać się ze wszystkimi najważniejszymi jej ośrodkami kultury, historii i współczesnego życia Rusinów. Będąc w centrum miejscowości, przeszliśmy przez malowniczy park, w którym znajdował się słynny sztyl z nazwą miejscowości – Dziurdziowo. Niektórzy z nas chętnie zrobili sobie tam pamiątkowe zdjęcie.

Następnie, minęliśmy szkołę. Niestety nie mogliśmy wejść do środka, z powodu nieobecności nadzorcy szkoły, posiadającego klucze. Z zewnątrz szkoła sprawiała wrażenie niewielkiej, ale zadbanej.

Kiedy odwiedziliśmy Dom Kultury im. Tarasa Szewczenki, byliśmy mile zaskoczeni, widząc na ścianach portrety dobrze znanego każdemu ukraińskie i nie tylko wybitnego ukraińskiego poety Tarasa Szewczenki. Świadczyło to o etniczno-kulturowej więzi między Rusinami w Wojwodinie i Ukraińcami w ojczystym kraju. Dom Kultury służy również jako aula, w której odbywają się wszystkie uroczystości związane ze współczesnym życiem Rusinów.

Odwiedziliśmy również kilka cerkwi, z których jedna szczególnie zachwyciła nas malowidłami ikon na ścianach, stworzonymi przez lokalnego mistrza. Malowidła te były fascynujące w swoim pięknie i skali.

W ciągu kilku godzin zdobyliśmy ogromną ilość wiedzy na temat życia Rusinów we wsi Dziurdziowo, co znacznie wzbogaciło naszą wiedzę na owy temat.

Pісля обіду, насиченого стравами місцевої провінційної кухні, ми вирушили на огляд села. Окрім пана Богдана, нас супроводжував мешканець Дюрдьова, активіст місцевого громадсько-культурного центру русинів-українців – Тарас Чапко.

Дюрдьово – невелике село, тож ми мали змогу познайомитися з усіма його найважливішими осередками культури, історії та сучасного життя русинів. У центрі села ми прогуляли мальовничим парком, де розміщений арт-об'єкт у вигляді окремих наземних об'ємних букв з назвою населеного пункту – Дюрдьово (серб. Ђурђево). Дехто з нас захотів зробити там фото на пам'ять.

Далі ми вирушили до місцевої школи. На жаль, потрапити всередину нам не вдалося, оскільки опікун закладу, який мав ключі, був відсутній. Ззовні школа виглядала доглянутою, хоча була досить невеликою.

Особливе враження на нас справив візит до Центру культури ім. Тараса Шевченка. Побачивши на стінах портрети видатного українського поета, добре відомого кожному українцю і не тільки, ми відчули тісний зв'язок між русинами Войводини та українцями на їхній батьківщині. Цей культурний осередок також виконує функцію актові зали, де проходять різноманітні урочистості, пов'язані із сучасним життям русинів.

Також ми відвідали кілька православних церков. Одна з них особливо вразила нас іконами, створеними місцевим майстром. Вони захоплювали нас своєю красою та масштабністю.

Протягом кількох годин ми дізналися багато нового про життя русинів у Дюрдьові, що значно збагатило наші знання про їхню культуру та традиції.

10. ZWIEDZANIE ETHNO HOUSE, WYKŁAD PANA BOGDANA VISLAVSKIEGO (O HISTORII RUSNAKÓW), BIESIADA

Nataliia HOLIAK, Marta KLYMKO,
*studentki ukrainistyki Uniwersytetu
Wrocławskiego*

Podczas zwiedzania wsi Dziurdziowo spotkaliśmy panią Leonę Vislavską, aktywną działaczkę Związku Rusinów-Ukraińców, założycielkę i dyrektorkę prywatnego muzeum Ethno House w tej miejscowości. Ekspozycja muzealna była niezwykle bogata: znajdowały się tam historyczne przedmioty, różnego rodzaju

10. ВІДВІДАННЯ ЕТНОХИЖІ, ЛЕКЦІЯ ПРО ІСТОРІЮ РУСНАКІВ ТА ПОЧАСТУНОК В ОБІЙСТІ ПОДРУЖЖЯ ВІСЛАВСЬКИХ

Наталія ГОЛЯК, Марта КЛИМКО,
*студентки україністики
Вроцлавського університету*

Під час нашої екскурсії селом Дюрдьов нас гостинно зустріла пані Леона Віславська – активна діячка громади Русинів-Українців, яка, зокрема, заснувала та керує приватним музеєм «Етнохижа». Представлена в ньому експозиція вразила нас своєю багатогранністю: тут зібрані автентичні предмети

narzędzia codziennego użytku Rusinów, a także dokumenty i banknoty z różnych okresów, które miały związek z lokalną historią tej społeczności.

Pani Leona zaprezentowała nam również haftowane ręczniki charakterystyczne zarówno dla Wojwodiny, jak i dla Rusinów. Przez 250 lat lokalna tradycja wywarła zauważalny wpływ na kulturę materialną tej grupy etnicznej. Na pierwszy rzut oka ręczniki przypominały tradycyjne hafty ukraińskie z regionu Karpat, jednak przy bliższym przyjrzeniu się można było dostrzec subtelne różnice w ornamentyce. Podobne wpływy widoczne były także w krojach strojów ludowych, gdzie wyraźnie zaznaczał się unikalny, wojwodiński charakter.

Po zwiedzeniu Ethno House jej właścicielka zaprosiła nas do swojego domu na poczęstunek. W salonie dołączył do nas mąż pani Leony, pan Bogdan Vislavski – prezes Związku Rusinów-Ukraińców w Serbii. W serdecznej i przyjaznej atmosferze przedstawił nam w skrócie historię przesiedlenia Rusinów do Wojwodiny w czasach Cesarstwa Austro-Węgierskiego.

Słuchaliśmy jego opowieści z dużym zainteresowaniem, ponieważ była pełna faktów i cennych merytorycznych szczegółów. Niektóre informacje były dla nas zupełnie nowe, co pozwoliło nam jeszcze bardziej zagłębić się w temat naszej ekspedycji. Ciekawostką było to, że po klęsce Węgrów w wojnie z Turkami na terytorium dzisiejszej Wojwodiny mieszkało zaledwie około 10 000 osób (!) – jeszcze przed wycofaniem się Turków i objęciem tych ziem przez Austro-Węgry. Ówczesne władze Wiednia postanowiły zasiedlić ten obszar, sprowadzając ludność z różnych zakątków imperium.

минулого, різноманітні знаряддя побуту русинів, а також документи й банкноти різних історичних періодів, пов'язані з місцевою історією цієї громади.

Пані Леона також продемонструвала нам вишиті рушники, характерні як для Воєводини, так і для русинів. Протягом 250 років місцева традиція залишила помітний слід у матеріальній культурі цієї етнічної групи. На перший погляд дюрдьовські рушники нагадували традиційні українські вишивки Карпатського регіону, однак при детальному ознайомленні ставали помітні унікальні орнаментальні відмінності. Подібний вплив простежувався і в традиційному одязі, в якому чітко вирізнялися елементи, властиві саме воєводинському стилю.

Після відвідин «Етнохижі» господиня запросила нас до свого дому на частування. У вітальні до нас приєднався її чоловік, пан Богдан Віславський – голова Союзу русинів-українців у Сербії. В теплій та невимушеній атмосфері він поділився з нами короткою історією переселення русинів до Воєводини за часів Австро-Угорської імперії.

Ми з великим зацікавленням слухали його розповідь, адже вона була насичена фактами та змістовними деталями. Деякі відомості виявилися для нас новими, що допомогло ще глибше зануритися в тему нашої експедиції. Зокрема, ми дізналися, що після поразки угорців у війні з турками територія сучасної Воєводини була майже безлюдною – тут мешкало лише близько 10 000 осіб (!) ще до відступу турків та встановлення влади Австро-Угорщини. Віденська адміністрація ухвалила рішення про заселення цих земель переселенцями з різних регіонів імперії.

Pan Bogdan wspominał rok 1746 jako kluczową datę – to właśnie wtedy pierwszy Rusin został przesiedlony do wioski Kula, co uznaje się za początek rusińskiego osadnictwa w regionie.

Po II wojnie światowej miała miejsce kolejna fala przesiedleń – około 5000 osób opuściło swoje ojczyste ziemie, szukając lepszego życia w Wojwodinie.

Interesujące było również to, że potomkowie imigrantów z Polski (Łemkow-szczyzny), którzy osiedlili się w Bykič Dolu (Serbia), nazywają siebie Rusna-kami, podczas gdy ci sami przesiedleńcy, którzy zamieszkali w Lipovljanach (Chorwacja), określają się jako Ukraińcy.

Dziś Rusini-Ukraińcy w Wojwodinie walczą o zachowanie swojej tożsamości. Wielokrotnie byli poddawani procesom asymilacyjnym, jednak do dziś (2024 r.) udało im się zachować swoją kulturę i lokalną odrębność.

Пан Богдан назвав 1746 рік ключовою датою: саме тоді до села Кула прибув перший русин, що поклало початок масовому переселенню русинів до цього регіону.

Після Другої світової війни відбулася ще одна хвиля міграції – близько 5000 осіб переселилися до Войводини в пошуках кращих умов життя.

Цікавий факт: нащадки переселенців із Польщі (Лемківщини), які сьогодні мешкають у селі Бикич Дол (Сербія), називають себе руснаками, тоді як їхні земляки, що оселилися в Ліповлянах (Хорватія), ідентифікують себе як українці.

Сьогодні русини-українці продовжують боротьбу за збереження своєї ідентичності у Войводіні. Протягом століть вони зазнавали численних спроб асиміляції, проте й досі (2024 р.) їм вдається зберігати свою культурну спадщину та національну самобутність.

11. INTEGRACJA ZE STUDENTAMI

Anna CHAŁUPCZYŃSKA, Marta KLYMKO, *studentki ukrainistyki Uniwersytetu Wrocławskiego*

Cykl wykładów oraz rozmów z wybitnymi przedstawicielami społeczności rusińskiej, jak również wizyty w różnych muzeach, zapewniły nam solidne podstawy do zrozumienia ich kultury i historii, a także szerszej perspektywy na te zagadnienia. Oprócz wiedzy teoretycznej, zdobyliśmy także cenne doświadczenie dzięki wspólnemu biesiadowaniu z członkami tej grupy mniejszości etnicznej. Idealnym podsumowaniem naszego wyjazdu naukowego była integracja z rusnacką młodzieżą.

11. ВЕЧІРКА У СТУДЕНТІВ

Анна ХАЛУПЧИНСЬКА, Марта КЛИМКО, *студентки україністики Вроцлавського університету*

Низка лекцій і зустрічей з видатними представниками громади русинів Войводини, а також відвідини різних музеїв надали нам ґрунтовні знання та загальне уявлення про їхню культуру й історію. Окрім теоретичних знань, ми також отримали цінний досвід, спілкуючись наживо разом із представниками цієї етнічної меншини. Ідеальним завершенням нашої наукової поїздки стала спільна вечірка з русинською студентською молоддю.

Już na pierwszy rzut oka widać, że duch i tradycje rusnackie pozostają żywe także wśród młodego pokolenia. Młodzież, z którą mieliśmy okazję się spotkać, nie tylko doskonale zna własny folklor, ale również na co dzień słucha w swoim języku muzyki, a ich tradycyjne tańce można dostrzec nawet na parkietach dyskotek. Jest to szczególnie interesujące, ponieważ świadczy o ciągłości i adaptacji kultury Rusnaków Wojwodiny w nowych okolicznościach społecznych i kulturowych.

Co więcej, młodzi Rusini przywiązują ogromną wagę do pielęgnowania swojego języka. Podczas naszych spotkań mogliśmy zauważyć, że gdy ktoś wplata do rozmowy jakiegokolwiek serbskie słowo lub wyrażenie, natychmiast zostaje poprawiony przez innych, którzy z naciskiem mówią: „To po serbsku, nie po naszemu!”. Świadczy to o ich silnym przywiązaniu do języka ojczystego.

Dodatkowo młodzież rusińska jest dumna ze swojej tożsamości, co często podkreśla w mediach społecznościowych. Spora część osób, jaką mieliśmy okazję poznać, w swoich instagramowych bio-gramach chlubnie nazywa się rusnakami.

Nasze doświadczenia związane z integracją z naszymi rusińskimi rówieśnikami udowadniają, że ich tradycje i język są wciąż żywe i pielęgnowane wśród całej społeczności. Nasz wyjazd naukowy dostarczył nam nie tylko dogłębnej wiedzy teoretycznej na temat kultury i historii społeczności rusińskiej w Wojwodinie, ale również zapełnił cennych doświadczeń praktycznych, co z pewnością wzmacnia i rozszerza horyzont wiedzy w warsztacie naukowym ukrainisty i niewątpliwie będzie to miało trwały wpływ na nasze dalsze profesjonalne zainteresowania.

Z pierwszego ж погляду було помітно, що руснацький дух і традиції живуть серед молодого покоління. Молодь, з якою ми познайомилися, не лише добре обізнана з власним фольклором, а й щоденно слухає музику рідною мовою. Ба більше, традиційні танці можна побачити навіть під час молодіжних вечірок. Це явище особливо цікаве, оскільки свідчить про тяглість русинської культури Войводини, яка водночас успішно адаптується до сучасних соціокультурних умов.

Крім того, русинська молодь приділяє велику увагу збереженню правильності мовлення. Ми неодноразово помічали, що коли хтось у розмові вживає сербське слово чи вислів, його відразу виправляють інші, наполегливо нагадуючи: «Це сербське, не наше!» Така мовна свідомість є яскравим свідченням їхньої глибокої відданості рідній мові.

Русинська молодь пишається своєю ідентичністю, яку часто підкреслює в соціальних мережах. Багато з тих, з ким ми спілкувалися, пишуть у своїх блогах в інстаграмі, що вони – руснаки, демонструючи тим самим свою приналежність до русинської громади.

Наш досвід спілкування з русинськими ровесниками ще раз підтвердив, що їхня мова і традиції залишаються живими й активно культивуються серед цілої громади. Наукова подорож дала нам не лише глибші теоретичні знання про культуру та історію русинів у Войводіні, а й цінний практичний досвід, який розширив наші академічні горизонти та, безсумнівно, вплине на подальші професійні зацікавлення.

НАУКОВА ЧАСТИНА

Ljudmila POPOVIĆ

*Uniwersytet w Belgradzie
Wydział Filologiczny*

RUSINI I UKRAJŃCY W SERBII*

Na życie kulturalne Rusinów i Ukraińców w Serbii należy patrzeć w kontekście perspektywy historycznej, uwzględniającej periodyzację ich imigracji na ziemię serbskie, a także analizę okoliczności społeczno-politycznych i kulturowych w kraju imigracji. Pierwsza duża enklawa Rusinów przeniosła się do Banatu i Bački w połowie XVIII wieku z północno-wschodnich regionów Węgier. Rodziny rusińskie przybywały do Banatu pojedynczo od 1740 roku i osiedlały się w miastach Mokrin, Idoš i Rusko Selo. Druga grupa przekroczyła i osiedliła się na drugim brzegu rzeki Cisy, a część rodzin zatrzymała się w miejscowościach Martonoš, Bečej, Ravno Selo, Obrovac i Karlovci. Po drodze do Banatu i Bački wielu „zniknęło” tj. osiedlono ich w innych miejscach na Węgrzech. Janko Ramač, badacz historii Rusinów z Bački

Людмила ПОПОВИЧ

*Белградський університет
Філологічний факультет*

РУСИНИ Й УКРАЇНЦІ У СЕРБІЇ*

Культурне життя русинів і українців у Сербії слід розглядати в контексті історичної перспективи, беручи до уваги періодизацію їх імміграції на сербські землі, а також аналіз соціально-політичних і культурних обставин у країні імміграції. Перший великий анклав русинів переселився в Банат і Бачку в середині XVIII століття з північно-східних регіонів Угорщини. Родини русинів прибували в Банат одна за одною з 1740 р. і оселялися в містах Мокрін, Іджош і Руське Село. Інша група заселяла другий берег річки Тиса в Мартоноші, Бечеї, Равно Село, Оброваці та Карловцях. Чимало русинів по дорозі в Банат і Бачку «розчинились», тобто їх розселили в інших місцях Угорщини. Янко Рамач, дослідник історії русинів з Бачки (професор філологічного факультету в Новому Саді), підтверджує це у своїй

* Fragment artykułu Ludmiły Popović, który ukazał się w Serbii w roku 2010.

Людмила Поповић, Русини и Украјинци у Србији [w:] Зборник Матице српске за славистику, 78/2010, Нови Сад: Матице српска, S. 69 – 101. Тłumaczenie z języka serbskiego – Oleh Beley.

Фрагмент статті Людмили Попович, опублікований 2010 року в Сербії.

Людмила Поповић, Русини и Украјинци у Србији [w:] Зборник Матице српске за славистику, 78/2010, Нови Сад: Матице српска, S. 69 – 101. Переклад українською – Олег Белей, професор Вроцлавського університету, факультет неоліології)

(profesor Wydziału Filozoficznego w Nowym Sadzie), to potwierdza w swojej monografii „Rusini na południowych Węgrzech (1745-1918)” i jako dowód przytacza cytaty z ukraińskiej pieśni ludowej, która obrazowo przedstawia drogę przemieszczania się Rusinów z północnych Węgier do południowych:

Ой, Господи, милосердний, на нас подивися, // куди мої рідні брати порозходилися. // Один пішов лугом, лугом, другий пішов крайом, // третій пішов середином, та зістав капральом. // Першій тужить, нарікає, десть там у Банаті, // ні зхемлиці, ні хатинки, а подерті шати. // Другий застряг десть у Бачці, так же мізерія, // то робота, то хорота, гірка урбарія. // Третій краде дні у Бога там у Надь Королі, // ніде щастя на чужині, ніде нема долі (Ramač 2007: 52).

Jednakże za początek pierwszej masowej fali imigracji ruskiej do Wojwodiny uznaje się 17 stycznia 1751 r., kiedy to podpisano rozporządzenie o przesiedlenie 200 rodzin rusińskich wyznania greckokatolickiego z regionów górnowęgierskich, znanych jako „Hornica”, do Ruskiego Krstura. W tamtym czasie Krstur było osadą, która według źródeł z 1742 r. została zniszczona i opuszczona, ponieważ jej mieszkańcy przenieśli się do Czelarevo (Ramač 2007: 53).

W 1763 roku do wsi Kucura przeniosła się kolejna grupa 150 rodzin rusińskich. Wraz ze wzrostem liczby ludności i zmniejszaniem się powierzchni ziemi uprawnej, w latach 1766–1767 wiele rodzin z Krsturu i Kucury przeniosło się do Nowego Sadu. W latach 80. XIX wieku w Nowym Sadzie mieszkało już 50 Rusinów, a na początku XIX wieku było ich 335. Później osiedlili się w Šidzie, a na początku XIX wieku w Vukovarze i Iloku w Sławonii. Dlatego też w połowie XVIII

monografii «Русини в південній Угорщині (1745-1918)» i na доказ цього наводить цитату з української народної пісні, яка яскраво представляє шлях міграції русинів із північної Угорщини до південної:

Ой, Господи, милосердний, на нас подивися, // куди мої рідні брати порозходилися. // Один пішов лугом, лугом, другий пішов крайом, // третій пішов середином, та зістав капральом. // Першій тужить, нарікає, десть там у Банаті, // ні зхемлиці, ні хатинки, а подерті шати. // Другий застряг десть у Бачці, так же мізерія, // то робота, то хорота, гірка урбарія. // Третій краде дні у Бога там у Надь Королі, // ніде щастя на чужині, ніде нема долі (Ramač 2007: 52).

Однак початком першої масової хвилі імміграції русинів до Воєводини вважається 17 січня 1751 року, коли було підписано указ про переселення 200 родин русинів греко-католицького віросповідання з областей Верхньої Угорщини, відомих під назвою «Горниця», до Руського Керестура. У той час Керестур був поселенням, яке, згідно з джерелами 1742 року, було зруйноване та покинуте, оскільки його мешканці переселилися до Челарево (Ramač 2007: 53).

У 1763 році до села Куцура переселилася інша група з 150 родин русинів. Зі зростанням населення та зменшенням орних земель у 1766–1767 рр. багато родин із Керестура та Куцури переїхали до Нового Саду. У 1780-х роках у Новому Саді проживало вже 50 русинів, а на початку 19 століття їх було 335, пізніше вони оселилися в Шиді, а на початку 19 століття в Вуковарі та Ілоку в Славонії. Отож в середині XVIII століття русини прибули на територію сучасної Воєводини з північної Угорщини, тобто

wieku Rusini przybyli na tereny współczesnej Wojwodiny z północnych Węgier, czyli z obszaru trójstyku współczesnej Ukrainy, Słowacji i Węgier¹.

Z drugiej strony, warto wspomnieć o krótkiej notatce „Rusini w Banacie” opublikowanej przez lwowską gazetę *Зоря* w 1880 r. W artykule zacytowano list Rusina z Banatu, Đuro Vislavskiego, do redakcji, który pisze: „Krstur i Kocur zostały zasiedlone w czwartym roku panowania Marii Teresy, tj. w 1744 roku, i zamieszkiwali je mieszkańcy z Tatr, Spiszu, Maromaroša i Makowa. Wielu pochodziło z Galicji. Mój dziadek pochodził z Galicji, znad Wisły, dlatego otrzymał nazwisko Vislavski” (ЗОРЯ 1880: 30). Notatka ta świadczy o tym, że wśród pierwszych osadników z północnych Węgier byli również mieszkańcy Galicji, najprawdopodobniej wykształceni księża. W XIX i XX wieku to właśnie duchowieństwo greckokatolickie odegrało ważną rolę w kulturowej konsolidacji Rusinów Wojwodiny,

з трикутника сучасної України, Словаччини та Угорщини¹.

З іншого боку, варто згадати коротку замітку «Русини в Банаті», опубліковану львівською газетою «Зоря» у 1880 р. У статті цитувався лист русина з Банату Джура Віславського до редакції, у якому він пише: «Крстур і Коцур були заселені на четвертому році правління Марії Терезії, тобто в 1744 році, і були заселені людьми з Татр, Спіша, Маромароша і Макова. Багато прибуло з Галичини. «Дід мій походив з Галичини, з-під Вісли, тому й отримав прізвище Віславський» (ЗОРЯ 1880: 30). Ця записка доводить, що серед перших поселенців з Північної Угорщини були й жителі Галичини, швидше за все, освічені священики. У XIX-XX століттях саме греко-католицьке духовенство відіграло важливу роль у культурній консолідації русинів Воєводини, головним чином скеровуючи їх на співпрацю з культурно-освітніми

¹ Istniała hipoteza, że Rusini z Wojwodiny pochodzą od Kozaków zaporoskich, którzy imigrowali do Austro-Węgier w 1785 roku. Teoria ta cieszyła się popularnością w prasie XIX wieku. Kozacy zaporoscy rzeczywiście napisali petycję do rządu austriackiego w 1785 r., prosząc o pozwolenie na osiedlenie się przy granicy austriackiej. Według źródeł historycznych cesarz Józef przychylił się do ich prośby i przyznał im ziemię w pobliżu miasta Senta. Jednak ich dalszy los owiany jest tajemnicą. Według jednego z założeń, po złożeniu ślubu czystości, co było zasadą Kozaków zaporoskich, nie zawierali małżeństw i w ten sposób wymierali w sposób naturalny. Według innych założeń zostali oni zasymilowani przez miejscową ludność węgierską. Podzielamy opinię badaczy (Ramač 2007: 49; Duličenko 2009: 335—339), że nie ma realistycznych założeń, iż Rusini z Wojwodiny są pochodzenia zaporoskiego. Świadczy o tym fakt, że w folklorze ruskim nie zachował się nawet najmniejszy ślad pamięci o Kozakach – ani w bajkach, ani w starych zapiskach, o czym pisał w 1898 r. wybitny ukraiński etnograf XIX–XX w. w swoim dziele *Praca Osadnictwo ruskie w Bańce*. Wołodmyr Hnatiuk (Гнатюк 1898: 2—3)

Iснувала гіпотеза, що русини Воєводини походять від запорізьких козаків, які емігрували до Австро-Угорщини в 1785 році. Ця теорія користувалася популярністю в пресі XIX століття. Запорізькі козаки дійсно написали петицію до австрійського уряду в 1785 році, просячи дозволу оселитися біля австрійського кордону. Як свідчать історичні джерела, імператор Йосиф задовольнив їх прохання і надав їм землі поблизу міста Сента. Проте їх подальша доля оповита таємницею. За одним із припущень, після давання обітницї цнотливості, що було принципом запорізьких козаків, вони не вступали в шлюб і таким чином вимирали природним шляхом. За іншими припущеннями, вони були асимільовані місцевим угорським населенням. Ми поділяємо думку дослідників (Ramač 2007: 49; Duličenko 2009: 335—339), що немає реалістичних припущень, що русини з Воєводини мають запорізьке походження. Про це свідчить той факт, що в російському фольклорі – ані в казках, ані в старовинних записках – не збереглося навіть найменшої пам'яті про козаків, про що писав у 1898 році видатний український етнограф XIX–XX століть у праці «Руське поселення в Баньці». Володимир Гнатюк (Гнатюк 1898: 2—3)

головно́е керу́юч їх до спóлпра́ци з о́рганіза́ціями културальними і е́дука́ційними Украї́нцòв гали́ційських і закарпатських.

Siedziby kolonii ruskich w Wojwodinie — wsie Ruski Krstur i Kucura, a także Nowy Sad — stały się w XX wieku ośrodkami kulturalno-społecznymi w życiu Rusinów. W Nowym Sadzie w 1919 r. powstało Ruskie Narodowe Towarzystwo Oświeceniowe (RNTO), wzorowane na ukraińskiej organizacji narodowej „Prosvita” z siedzibą we Lwowie. RNTO rozpoczęło wydawanie corocznego Kalendarza ruskiego dla Rusinów Jugosłowiańskich (1921 r.) — 1940, łącznie 21 tomów), a także tygodnik *Руски новини* (1924—1941), czasopismo dla dzieci *Наша заградка* (1937—1941) w ruskim (baczwańsko-sremskim) dialekcie języka ukraińskiego, dosłownie tak charakteryzował swój język rodzimy twórca pierwszej miejscowej gramatyki mowy ruskiej *Gramatika baczwańsko-ruskej beszedy*, wybitny działacz kulturalny i społeczny swoich czasów, Hawryjl Kostelnik (KOSTELNIK 1923/1975).

Gramatyka Kostelnika wywarła wpływ na rozwój języka publikacji ruskich. W rzeczywistości wszystkie powyższe edycje stały się możliwe dzięki *Gramatyce*. Już w 1913 roku ksiądz z Đurđevo Đura Bindas zainicjował druk gazet i kalendarza rocznego w języku ojczystym. Aby zrealizować taką ideę, konieczna była kodyfikacja mowy, tj. gramatyka normatywna. Czas jej powstania pokrywa się szacunkowo z rokiem utworzenia RNTO, a książka została wydana przez Towarzystwo w 1923 roku. Dzięki staraniom rusko-ukraińskiej inteligencji na początku XX wieku wydano zbiór pieśni ludowych, tragedię „Jeftajova dzivka” (Jeftajówna)

організа́ціями гали́цьких і закарпатських українців.

Осередки русинських колоній у Воєводині — села Руський Керестур і Куцура, а також Новий Сад — стали культурними й громадськими центрами життя русинів у 20 столітті. «Руське народне просвітне товариство» (РНПТ) було засновано в Новому Саді в 1919 році за зразком товариства «Просвіти» у Львові. РНПТ почав видавати щорічний «Русинський календар для югославських русинів» (1921—1940, всього 21 том), а також тижневик «Руські новини» (1924—1941), дитячий журнал «Наша заградка» (1937—1941) на русинському (бачвансько-сремському) діалекті української мови, — так дослівно характеризував рідну мову творець першої місцевої граматики русинської мови («ГраMATика бачванско-рускей бешеди») видатний культурно-громадський діяч свого часу Гавріїл Костельнік (KOSTELNIK 1923/1975).

ГраMATика Костельника вплинула на розвиток мови руських видань. Насправді всі вищезазначені видання стали можливими завдяки ГраMATиці. Але вже в 1913 році священик з Дюрдово, Дюра Біндас, започаткував друкування газет і щорічного календаря рідною мовою. Для реалізації такої ідеї потрібна була кодифікація мовлення, тобто нормативна граMATика. Час створення цієї граMATики приблизно збігається з роком заснування РНПТ, а сама праця була видана Товариством у 1923 році. Зусиллями русько-української інтелігенції на початку XX століття було видано збірку народних пісень та трагедію Г. Костельника «Єфтавова дзівка», збірку дитячих пісень Я. Фейси «Пупча» та ін. В РНПТ постало питання

Н. Костелника, zbiór piosenek dla dzieci J. Fejsy „Pupča” (Pąki) i inne. RNTO podniosła kwestię opublikowania całej historii narodu ukraińskiego. Decyzja ta zapadła w 1932 r., a w tym celu utworzono specjalny fundusz, aczkolwiek sama idea niestety nie дочекала się realizacji (Sabadoš 1974)².

Ogromne znaczenie dla rozwoju kultury ruskiej w okresie przedwojennym miała publikacja zbioru dzieł *Rusko-ukraiński almanach baczwańsko-srymskich pisarzy*, w którym ukazały się między innymi utwory Н. Костелника, М. Винаја, О. Костелника, М. Ковача, С. Саламона і інших pionierów ruskiej tradycji literackiej. Wydanie było dwujęzyczne, w języku Rusinów baczwańskich і українським, а його celem było przybliżenie życia literackiego Rusinów ich „braciom w Galicji і na Ukrainie”. Proukraińskiej ukierunkowanie RNTO sprzeciwiała się mniejsza liczba Rusinów zorganizowana wokół Związku Kulturalno-Oświatowego Rusi Południowosłowiańskiej (KPSJR), który powstał w 1933 r. w Vrbasie. Związek wydaje własną gazetę *Заря* (1934—1936), przemianowaną w 1936 r. на *Russka pravda* і od 1936 до *Russka zarja*. На łamach tych wydawnictw ukazywały się m.in. artykuły zbliżone до poglądów komunistycznych. Kontrowersje kwestie dotyczyły również wyboru religii – otwarcie проklamowano православие, а przynależność до народу wielkoruskiego, obejmującego Rosjan, Українців, Білорусинів і Русинів, була podkreślana. Jednocześnie często używano określeń akcentujących

про видання всієї історії українського народу. Це рішення було прийнято в 1932 році, і для цього був створений спеціальний фонд, але сама ідея, на жаль, так і не була реалізована (Сабадош 1974)².

Велике значення для розвитку руської культури в передвоєнний період мало видання збірки творів русинсько-українського альманаху бачвансько-сремських письменників, до якого увійшли твори, зокрема: Г. Костельника, М. Вінаї, О. Костельника, М. Ковача, С. Саламона та інших піонерів русинської літературної традиції. Видання було здійснене мовою бачванських русинів та українською і мало на меті наблизити літературне життя русинів до їхніх «братів у Галичині та Україні». Прокраїнській орієнтації РНПТ протистояла менша кількість русинів, зорганізованих навколо Культурно-освітнього союзу південнослов'янської Русі (КОСПР), заснованого 1933 р. у Врбасі. Спілка видавала власну газету «Заря» (1934—1936), перейменовану в 1936 р. на «Русскую правду», а з 1936 р. на «Русскую зарю». Ці видання публікували, зокрема, статті, близькі до комуністичних поглядів. Суперечливі питання стосувалися й вибору віросповідання – відкрито проголошувалося православ'я, наголошувалась приналежність до великоруської нації, до складу якої входили росіяни, українці, білоруси та русини. Водночас часто вживалися терміни, що підкреслюють самостійність русинської нації.

² Niniejszy rękopis pracy magisterskiej, obronionej w 1974 r. na Wydziale Nauk Politycznych w Belgradzie, nie był dotychczas publikowany, ale dzięki uprzejmości autora udało się L. Popović do niego dotrzeć.

Цей рукопис магістерської роботи, захищеної в 1974 році на факультеті політичних наук у Белграді, раніше не публікувався, але завдяки люб'язності автора Л. Попович вдалося отримати доступ до нього.

неподległość narodu rusińskiego. Porównując wkład kulturowy ruskiej „Proswity” i późniejszego Związku, badacze podkreślają, że pierwsza z nich ma duże zasługi w kształtowaniu życia literackiego Rusinów Jugosławii, druga zaś w 1945 r. napisała pierwsze dzieła literackie w języku ruskim w duchu socjalistycznego realizmu (Tamaš 1997: 72).

Przyjęcie po II wojnie światowej przez Rusinów Wojwodiny idei głoszonej przez Komunistyczną Partię Jugosławii o odrębności narodu rusińskiego, można tłumaczyć pewną tendencją do pielęgnowania samodzielnej świadomości narodowej, ale także uwarunkowaniami czynników natury społeczno-politycznej. Rusiński badacz tego zagadnienia Janko Sabadoš podaje następujące wyjaśnienie:

„Po 1948 roku, po III Informbiuro, gdy doszło do konfliktu politycznego między ZSRR a socjalistyczną Jugosławią, wśród części ludności rusińskiej stopniowo narastały obawy, że ukraińska nazwa oraz tendencja do wykorzystywania elementów współczesnej kultury ukraińskiej w rozwoju kultury narodowej zostaną skojarzone z sympatiami do sowieckiej Ukrainy i ZSRR. Dlatego właśnie Związek Kulturalno-Oświatowy Rusinów Południowosłowiańskich, który opowiada się za odrębnością narodowości baczwańskich Rusinów, znajduje poparcie w instytucjach państwowych socjalistycznej Jugosławii” (Sabadoš 1971: 23).

Takie samo zdanie podziela Janko Ramach, który pisał:

„Ogromna szkoda wyrządzona rusińskiej wspólnotie narodowej w Jugosławii”. Stanowisko kierownictwa partii po raporcie Informbiuro było takie, że Rusinom nie wolno będzie utrzymywać kontaktów z ich ojczyzną, Ukrainą. Jednocześnie podkreślił, że

Порівнюючи культурний внесок русинської «Просвіти» і пізнішого Союзу, дослідники підкреслюють, що перша зробила великий внесок у формуванні літературного життя русинів Югославії, тоді як другий написав перші літературні твори русинською мовою в 1945 році в дусі соціалістичного реалізму (Тамаш 1997: 72).

Прийняття русинами Воеводини після Другої світової війни ідеї, проголошеної Комуністичною партією Югославії, щодо самостійності русинської нації можна пояснити тенденцією до творення незалежної національної свідомості, а також певними чинниками суспільно-політичного характеру. Русинський дослідник цього питання Янко Сабадош дає таке пояснення:

«Після 1948 року, після III Інформбюро, коли розгорівся політичний конфлікт між СРСР і соціалістичною Югославією, серед деяких русинів поступово зростали побоювання, що українське ім'я і тенденція до використання елементів сучасної української культури в розвитку національної культури будуть пов'язані з симпатіями до радянської України та СРСР. Ось чому Культурно-освітній союз південнослов'янських русинів, який виступав за окрему національність русинів Бачки, знайшов підтримку в державних установах соціалістичної Югославії» (Sabadoš 1971: 23).

Такої ж думки дотримується і Янко Рамач, який писав:

«Русинській національній громаді в Югославії завдано величезної шкоди». Позиція партійного керівництва після звіту Інформбюро полягала в тому, що русинам не дозволять підтримувати контакти з батьківщиною – Україною. Водночас вчений підкреслив, що це

stało się tak z powodów politycznych i ideologicznych, żeby cała wspólnota narodowa nie stała się pomostem dla szerszych wpływów ZSRR, a to jest ważne dla państwa i partii. To również odetnie rusińskie wspólnoty narodowe od ich korzeni. W ten oto sposób na dobre ukształtowała się naukowa opinia, że Rusini są mniejszością narodową niemającą państwa macierzystego — a ich ojczyzną jest tylko Jugosławia” (Ramač 2000).

Jednakże przedstawiciele ruskiej inteligencji, zjednoczeni wokół RNTO, a od 1990 r. wokół Sojuszu Rusinów i Ukraińców Wojwodiny, podkreślają pokrewieństwo Rusinów Wojwodiny i Ukraińców. Pomiedzy tymi dwoma nurtami ruskiej inteligencji toczyły się i wciąż toczą się liczne polemiki, w których każda ze stron przedstawia własne argumenty (Rum'ancev 2009).

Dziś Rusini w Serbii mają Radę Narodową, Gazetę i Wydawnictwo „Ruske Slovo”, ruską redakcję w Instytucie Podręczników, Instytut Kultury, program radiowy i programy telewizyjne. Czasopisma „Švetlosć” są wydawane w języku rusińskim (1952—1954; od 1966 do chwili obecnej), tygodnik *Ruske slovo* (od 1945), miesięcznik dla dzieci *Zahradka* (od 1992, wcześniej — *Naša zahradka* 1937—1941, *Pionirska zahradka* 1947—1992), antologie poezji, liczne książki prozy i poezji (zob. Tamaš 1997).

Od 1973 roku język Rusinów baczwańskich jest jednym z sześciu języków urzędowych Wojwodiny. Rusini mają szeroką ofertę edukacyjną, od placówek przedszkolnych, poprzez trzy szkoły podstawowe (jedyną na świecie szkołę średnią z językiem ruskim), po Katedrę Studiów Rusinistycznych na Wydziale Filozoficznym w Nowym Sadzie. Rusinistyka jako dyscyplina

stалося з політичних та ідеологічних міркувань, щоб уся національна спільнота не стала містком для ширшого впливу СРСР, що було важливо для Югославії і партії. Це неабияк відітне від своїх коренів русинські національні громади. Таким чином була твердо встановлена наукова ідея, що русини є національною меншиною без рідної держави – і їхньою єдиною батьківщиною є Югославія» (Ramač 2000).

Проте, представники руської інтелігенції, згуртовані навколо РНПТ, а з 1990 року навколо Союзу русинів і українців Воєводини, наголошують на спорідненості між русинами Воєводини та українцями. Між цими двома течіями руської інтелігенції точилися і тривають численні polemiki, кожна зі сторін наводить свої аргументи (Румянцев 2009).

Сьогодні русини в Сербії мають Національну раду, газету і видавництво «Руске слово», русинську редакцію при Інституті підручників, Інститут культури, радіoproграму і телеproграми. Виходять часописи «Шветлосц» (1952—1954; з 1966 по теперішній час), тижневик «Руске слово» (з 1945), місячник для дітей «Заградка» (з 1992, раніше — «Наша заградка» 1937—1941, «Піонірска заградка» 1947—1992), антології поезії, численні книжки о прози та поезії (див. Tamaš 1997).

З 1973 року мова бачванських русинів є однією з шести офіційних мов Воєводини. Русини мають широкий спектр освітніх можливостей, від дошкільних закладів, через три початкові школи (єдина середня школа в світі з русинською мовою) до відділу русинознавства на факультеті філософії в Новій Саді. Русиністика як академічна дисципліна на

naukowa na Wydziale Filozoficznym w Nowym Sadzie istnieje od 1972 r., a od 1983 r. jako Katedra Języka i Literatury Rusińskiej. Kierownik Katedry Języka i Literatury Rusińskiej, Julian Tamaš, jest członkiem zagranicznym Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. Katedra wspiera współpracę pomiędzy Katedrą a uniwersytetami Ukrainy, Węgier i Słowacji. Praca naukowo-badawcza Rusinów z Nowego Sadu zaowocowała powstaniem *Historii literatury rusińskiej*, *Historii Ruskiego Kerestura*, *Życia i twórczości Hawrijila Kosteljnika*, *Historii Rusinów*, *Gramatyki języka rusińskiego*, *Słownika serbsko-ruskiego* i wiele innych publikacji monograficznych.

Związek Rusinów i Ukraińców Jugosławii, utworzony w 1990 r., kontynuuje działalność kulturalną i oświatową byłej RNTO. Statut Związku potwierdził, że Rusini i Ukraińcy z Jugosławii są dwoma odłamami tego samego narodu, a ich ojczyzną jest Ukraina. Rusińska elita intelektualna skupiona wokół Związku Rusinów i Ukraińców — pisarze, dziennikarze, naukowcy, w tym profesorowie z Katedry Języka i Literatury Ruskiej na Wydziale Filozoficznym w Nowym Sadzie. Ich działalności sprzeciwiają się członkowie założonej również w 1990 r. „Ruskiej Macierzy”, którzy propagują ideę odrębności narodu rusińskiego.

Pod koniec XIX i na początku XX wieku (1890—1901) przybyła fala imigrantów z Galicji, których austriaccy urzędnicy nazywali Rusinami, miejscową ludność Galicjanami, a oni sami określali się już mianem Ukraińców (Nebesnyj 2005). Po Traktacie w San Stefano w 1878 r. Bośnia i Hercegowina oraz Galicja, jako integralna część Austro-Węgier, znalazły się w jednym państwie. Mając na celu ekonomiczną kolonizację Bośni i stłumienie Turków, Austro-Węgry

Філологічному факультеті в Новому Саду існує з 1972 року, а з 1983 року як кафедра русинської мови та літератури. Перший завідувач кафедри русинської мови і літератури – проф. Юліан Тамаш, іноземний член НАН України. Кафедра підтримує співпрацю кафедри з університетами України, Угорщини та Словаччини. Науково-дослідницька праця новосадських русинів призвела до створення «Історії русинської літератури», «Історії Руського Керестура», «Життя і творчість Гавриила Костельника», «Історії русинів», «Граматики русинського язика», «Сербсько-русинського словника» та багатьох інших монографічних видань.

Культурно-просвітницьку діяльність колишнього РНПТ продовжує Союз русинів і українців Югославії, створений у 1990 році. Статут Союзу підтвердив, що русини й українці Югославії є двома гілками одного народу і їхньою батьківщиною є Україна. Навколо Союзу русинів і українців гуртувалася русинська інтелектуальна еліта — письменники, журналісти, науковці, включно з професорами кафедри русиністики філологічного факультету в Новому Саді. Їхній діяльності протидіють члени «Руської Митиці», також заснованої в 1990 році, які пропагують ідею окремої русинської нації.

Наприкінці XIX – на початку XX століття (1890–1901) з Галичини прибула хвиля переселенців, яких австрійські чиновники називали русинами, місцеве населення – галичанами, а вони себе самі – українцями (Небесний 2005). Після Сан-Стефанського договору 1878 року Боснія і Герцеговина та Галичина, як невід’ємні частини Австро-Угорщини, опинилися в одній державі. З метою економічної колонізації Боснії та

rozpoczęły politykę zasiedlania świeżo zdobytych regionów bośniackich. W 1890 roku, po szeroko zakrojonej kampanii propagandowej, pierwsi emigranci z Galicji przybyli do Bośni. Centrum administracyjne ich kolonizacji znajdowało się w Prnjavorze, a z czasem jego ośrodkami stały się Banja Luka, Czinac, Stara i Nowa Dubrava, Dejak, Derventa, Zenica i inne. Pomimo trudnej sytuacji ekonomicznej, podtrzymywanie tradycji kulturowych i duchowych narodu ukraińskiego stało się jednym z aktualnych zadań tych imigrantów. W tym kontekście należy podkreślić, że Ukraińcy bośniaccy nie mogli liczyć na wsparcie instytucji rządowych ani na skonsolidowane organizacje swoich rodaków, jak to miało miejsce w przypadku imigrantów z Austrii, Węgier, Włoch czy Polski, którzy korzystali z ochrony Kościoła rzymskokatolickiego. Niezależnie od skomplikowanych okoliczności, w 1909 roku w Prnjavorze otwarto pierwszą czytelnię publiczną i powstało stowarzyszenie „Proswita”, które zwróciło się do centralnej organizacji we Lwowie z prośbą o zarejestrowanie go jako filii (TERLYK 1996: 35—37). W 1914 roku „Proswita” już miała organizacje we wszystkich ośrodkach emigracji ukraińskiej w Bośni.

Rusini z Wojwodiny uznają Ukraińców w Bośni za swoich braci. W almanachu *Ruski kalendarz dla jugosłowiańskich Rusinów* z 1922 r. znajdujemy interesujący artykuł M. Firaka zatytułowany „Poznajmy się!”, w którym pisze:

„Oprócz nas, Rusinów baszwańsko-srymskich, są też Rusini, którzy osiedlili się w wielkich i małych wioskach w różnych innych częściach Jugosławii. Do tej pory były to nieliczne grupy wielkiego naszego ruskiego narodu pozostawieni sami sobie i skazane na zniknięcie. Ale odkąd Rusini baczwańskie włączyli się do

відтиснення турків Австро-Угорщина почала політику заселення щойно завойованих боснійських регіонів. У 1890 р. після широкої пропагандистської кампанії до Боснії прибули перші емігранти з Галичини. Адміністративний центр їхньої колонізації був у Прняворі, а з часом її центрами також стали Баня-Лука, Члінац, Стара та Нова Дубрава, Деяк, Дєрвента, Зєниця та інші. Незважаючи на складну економічну ситуацію, збереження культурних і духовних традицій українського народу стало одним із актуальних завдань цих переселенців. У цьому контексті слід підкреслити, що боснійські українці не могли розраховувати на підтримку державних інституцій чи консолідованих організацій співвітчизників, як це було у випадку з іммігрантами з Австрії, Угорщини, Італії чи Польщі, які користувалися захистом Римо-Католицької Церкви. Незважаючи на складні обставини, у 1909 р. у Прняворі було відкрито першу народну читальню та створено товариство «Просвіта», яке звернулося до центральної організації у Львові з проханням зареєструвати її як філію (ТЕРЛИК 1996: 35—37). У 1914 р. «Просвіта» вже мала організації в усіх осередках української еміграції в Боснії.

Русини Воєводини визнають українців у Боснії своїми братами. В альманасі «Руський календарь для югославських русинів» за 1922 рік знаходимо цікаву статтю М. Фірака «Знайомимось!», в якій він пише:

«Окрім нас, бачвансько-сремських русинів, є ще русини, які поселилися у великих і малих селах у різних інших частинах Югославії. Досі вони були невеликими групами нашої великої руської нації, залишені на призволяще і приречені на зникнення. Але відколи бачванські русини долучились до

pracy w kierunku oświecenia w narodowym ruskim duchu, a zwłaszcza odkąd założyli Ruskie Narodowe Towarzystwo Oświatowe, które tak pięknie postępuje, to zrodziła się także nadzieja wśród Rusinów w Slawonii i Bośni, że nie zginą na próżno, ponieważ mają obok siebie tak dobrze oświeconych i świadomych braci Baczwanosrimców”.

Autor artykułu widzi swoje zadanie w zapoznaniu Rusinów z Wojwodiny z ich braćmi z Bośni i Slawonii, ponieważ „...są oni synami i córkami tego samego wielkiego narodu rusińsko-ukraińskiego oraz synami i córkami tego samego państwa Jugosławii” (Firak 1922: 74).

Ciekawe, że autor artykułu uważa, iż przykład Rusinów z Wojwodiny zachęcił braci w Bośni do założenia własnej „Proswity”, choć wiadomo, że filia lwowskiej „Proswity” w Prnjavorze rozpoczęła działalność już w roku 1909. Z drugiej strony tytuł artykułu „Poznajmy się!” świadczy o tym, że przeciętni Rusini z Baczki i Sremu nie byli dostatecznie zaznajomieni z życiem swoich rodaków w Slawonii i Bośni. Po I. wojnie światowej i utworzeniu Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców nasiliła się działalność „Proswity” Ukraińców bośniackich, a po 1919 r. duży udział w niej mieli emigranci z Ukrainy, którzy uciekli przed rewolucją październikową. Z pomocą emigrantów ukraińskich, którzy w 1919 roku skupili się w Belgradzie, został wystawiony dramat H. Kwitki-Osnowjanenki *Сватання на Гончарівці* (z ukr. *Zaręczyny w Gonczariwce*) (Prnjavor), a w 1921 r. — dramat *Верховинці* (z ukr. *Górale*). Kontakty te trwały do 1926 roku, kiedy to ukraińska emigracja z Belgradu udała się do innych krajów. W 1933 roku bośniacka „Proswita” opublikowała pierwszy numer ukraińskojęzycznego czasopisma *Рідне слово* (z ukr. *Słowo ojczyste*), które ukazywało

справи просвіти в національному русинському дусі, а особливо від моменту, як заснували Русинське народно-просвітне товариство, яке так гарно прогресує, то й серед русинів Славонії та Боснії зародилась надія, що вони не зникнуть марно, бо мають поруч із собою таких добре освічених і свідомих братів Бачваносримців».

Своє завдання автор статті вбачає в тому, щоб познайомити русинів Воєводини з їхніми братами з Боснії та Славонії, оскільки «...це сини і дочки одного великого русинсько-українського народу і сини і дочки однієї держави Югославії» (Фірак 1922: 74).

Цікаво, що автор статті вважає, що приклад воєводинських русинів спонукав братів у Боснії заснувати власну «Просвіту», хоча як відомо, філія львівської «Просвіти» у Прњаворі почала діяти ще в 1909 р. З іншого боку, назва статті «Познаймимось!» показує, що пересічні русини з Бачки та Срему не були достатньо обізнані з життям своїх співвітчизників у Славонії та Боснії. Після Першої світової війни та створення Королівства Сербів, Хорватів і Словенців активізується діяльність «Просвіти» боснійських українців, яку після 1919 року в основному відвідували емігранти з України, які втекли від Жовтневої революції. За допомогою українських емігрантів, які зібралися в Белграді, у 1919 р. було поставлено п'єсу Г. Квітки-Оsnow'яненка «Сватання на Гончарівці» (Прњавор), а в 1921 р. — п'єсу «Верховинці». Ці контакти тривали до 1926 р., аж поки українська еміграція з Белграда не виїхала в інші країни. У 1933 році «Просвіта» у Боснії видала перше число україномовного журналу «Рідне слово», який виходив до 1941 року. У той час як русини Воєводини обрали видання журналів і книжок

się do 1941 roku. Podczas gdy Rusini z Wojwodiny zdecydowali się na publikację czasopism i książek w swoim lokalnym języku, Rusini z Bośni bez wahania wybrali standardowy język ukraiński. Taki wybór można wyjaśnić zarówno tym, że dialekt Rusinów galicyjskich jest znacznie zbliżony do literackiego języka ukraińskiego niż język Rusinów z Baczki, jak i faktem, że kwestia tożsamości narodowej, która była istotna dla większości ludów słowiańskich w XIX wieku, w momencie migracji do Bośni była już w Galicji jednoznacznie ukształtowana.

Po II wojnie światowej około 40% Ukraińców bośniackich wyemigrowało do Sławonii (Vukovar, Petrovci, Mikloševci), Sremu (Indija, Sremska Mitrovica) i Bački (Bođani, Kula, Novi Vrbas, Zmajev, Savino Selo), co przyczyniło się do ich zbliżenia się ze starą emigracją ruską.

Ukraińcy (Rusini galicyjscy), w przeciwieństwie do Rusinów baczwańskich, nie mieli po wojnie w Jugosławii własnych drukowanych publikacji. Artykuły ukraińskie ukazywały się w rusińskojęzycznym czasopiśmie *Ruske slovo* od 1965 r. Od 1968 r. artykuły w języku ukraińskim umieszczano na specjalnej stronie pt. *Українська сторінка* (z ukr. *Strona ukraińska*), a od 1973 r. w czasopiśmie *Додаток на українській мові* (z ukr. *Suplement w języku ukraińskim*), które do lat 90. XX wieku była jedynym źródłem informacji o życiu Ukraińców w tym regionie.

Po prawie pięćdziesięciu latach stagnacji działalności kulturalno-oświatowej w języku ojczystym Ukraińców w Wojwodinie, uwarunkowanej niekorzystnym klimatem społeczno-politycznym, pod koniec lat 80. XX wieku tradycja ta została na nowo ożywiona — powstało Towarzystwo Języka, Literatury i Kultury Ukraińskiej w Wojwodinie (1989), Założono czasopismo *Ukrainske slovo* (od 1996 do dziś), gazetę *Ridne slovo* (od

swoєю місцевою мовою, русини Боснії без вагань обрали уже стандартну українську. Такий вибір можна пояснювати тим, що їхній діалект галицьких русинів значно ближчий до книжної української, ніж мовлення русинів з Бачки, а також тим, що питання національної ідентичності, актуальне для більшості слов'янських народів у XIX ст., було чітко вирішене ще в Галичині перед імміграцією до Боснії.

Після Другої світової війни близько 40% боснійських українців емігрувало до Славонії (Вуковар, Петровці, Міклошевці), Срему (Інджія, Сремська Митровица) та Бачки (Боджани, Кула, Нови Врбас, Змаєво, Савіно Село), що дало поштовх їхньому зближенню зі старою русинською еміграцією.

Українці (галицькі русини), на відміну від бачванських русинів, після війни не мали в Югославії власних друкованих видань. З 1965 р. україномовні статті друкуються в русинськомовному журналі «Руске слово», з 1968 р. — у спеціальному додатку «Українська сторінка», а з 1973 р. — у журналі «Додаток на українській мові», який до 1990-х рр. був єдиним джерелом інформації про життя українців краю.

Після майже п'ятидесятилітнього застою культурно-освітньої діяльності українців у Воєводині, спричиненого несприятливим суспільно-політичним кліматом, наприкінці 1980-х років ця традиція була відроджена – створено Товариство української мови, літератури і культури у Воєводині (1989), журнал «Українське слово» (з 1996 по теперішній час), газета «Рідне слово» (з 2005 по нині), засновано дитячий журнал «Соловейко». У 1960-х роках українська мова почала викладатися у школах Кули, Врбасу та

2005 do dziś), czasopismo dla dzieci *Solovejko*. W latach 60. XX wieku ukazuje się język ukraiński jako język ojczysty w szkołach w miejscowościach Kula, Vrbas i Indija, do których w 1968 r. uczęszczało 250 uczniów. Od 1972 r. zainteresowanie nauką języka ukraińskiego spada (naucza się go tylko w Kuli), a pod koniec XX wieku — na początku XXI wieku, znów się nasiliło. Dziś języka ukraińskiego uczą w szkołach w Vrbasie (w 4 szkołach), Kula (w 2 szkołach), Nowym Sadzie, Sremskiej Mitrovicy, Budisavie, Indiji, Savino Selo. Jednak jeśli język rusiński był pierwotnie nauczany w szkołach niedzielnych, w klasach 1-3 szkoły podstawowej, z rusińskim językiem nauczania lub w rusińskim gimnazjum, które dawały możliwość ciągłej edukacji w języku ojczystym. Język ukraiński ma status przedmiotu fakultatywnego od 1969 r.

Od 1991 roku na Wydziale Filologicznym w Belgradzie zaczęto prowadzić studia ukrainistyczne, które w 2002 roku przekształciły się w odrębną sekcję, poświęconą językowi i literaturze ukraińskiej. Obecnie na studia ukrainistyczne na Wydziale Filologicznym w Belgradzie co roku zapisuje się 16 studentów. Co roku mniej więcej taka sama liczba studentów wybiera język ukraiński jako drugi język słowiański w ramach studiów slawistycznych. Od 2002 roku 12 studentów ukończyło studia w grupie Język i Literatura Ukraińska, obroniono dwie prace magisterskie, a dwie rozprawy doktorskie są w trakcie obrony. Powstały cztery monografie w zakresie językoznawstwa ukraińskiego, przygotowano i przetłumaczono antologię poezji ukraińskiej i współczesnych opowiadań ukraińskich, a także regularnie ukazuje się studenckie czasopismo w języku ukraińskim *Vikno*.

Ukrainistyka staje się jedną z równorzędnych dziedzin slawistyki w Serbii, co potwierdzają badania i debaty

Indżii, які в 1968 році відвідувало 250 учнів. З 1972 року інтерес до вивчення української мови падає (її викладають лише в Кулі), а наприкінці XX - на початку XXI століття знову посилюється. Сьогодні українську мову викладають у школах у Врбасі (у 4 школах), Кулі (у 2 школах), Новому Саді, Сремській Мітровіці, Будісаві, Інджії, Савінім Селі. Але якщо русинська мова спочатку викладалася в недільних школах, початкових школах з русинською мовою навчання або в русинській гімназії, що давало можливість безперервного навчання в рідній мові, то з 1969 року українська мова має статус тільки факультативного предмета.

З 1991 року на філологічному факультеті в Белграді діє україністика, яка у 2002 році була оформлена як окрема секція, основною метою якої є вивчення української мови та літератури. Нині щороку на україністиці філологічного факультету в Белграді навчається 16 студентів. Щороку приблизно така ж кількість студентів обирає українську як другу слов'янську мову в рамках програми славістика. З 2002 року україністику закінчили 12 студентів, захищено дві магістерські роботи, дві докторські дисертації перебувають у стадії підготування. Написано чотири монографії з українознавства, підготовлено й перекладено антології української поезії та сучасного українського оповідання, регулярно виходить студентський журнал українською мовою «Вікно».

Україністика стає однією з рівноправних галузей славістичних дисциплін у Сербії, про що свідчать дослідження та дискусії в галузі української мови та літератури, які публікуються в періодичних наукових

dotyczące języka oraz literatury ukraińskiej, publikowane w periodycznych wydaniach naukowych: Slavistica, Matica Srpska, Proceedings for Slavic Studies itp. Nawiązano regularną współpracę pomiędzy Katedrą Ukrainistyki w Belgradzie a Katedrami Filologii Słowiańskiej oraz Ukraińskiej na Uniwersytetach: Kijowskim, Lwowskim i Donieckim. Wspólne projekty rozpoczęły Matica Srpska, Serbska Akademia Nauk i Sztuk z Narodową Akademią Nauk Ukrainy.

Na początku XX wieku do Serbii przybyli nowi imigranci z Ukrainy. Ta nowa emigracja ukraińska nie została zkolonizowana, więc jej działania w Serbii można rozpatrywać wyłącznie na poziomie indywidualnym. Ci ukraińscy emigranci nie pozostali długo w Jugosławii, lecz wyruszyli dalej do Europy Zachodniej lub Ameryki. Ci, którzy zdecydowali się zostać, albo zasymilowali się z emigracją rosyjską, albo rozproszyli się po ukraińskich społecznościach w Wojwodinie, Bośni i Chorwacji. Najbardziej znani spośród nich to M. Čubinski, J. Spektorski, A. Jelačić, generałowie V. Naumenko, P. Kokuwko, pułkownik V. Bilyj, inżynierowie A. Bogosławski, P. Kurganski i inni. Przyczyniając się do rozwoju kultury serbskiej, afiliowali oni również kulturę ukraińską. Wśród działań nowej emigracji ukraińskiej należy wyróżnić publikację książki *Do Wielkiego Słowianina* we współpracy z Nowosadską „Proswitą” – zbioru poświęconego 60. rocznicy śmierci Tarasa Szewczenki, w którym znalazły się dyskusje prowadzone przez dr. D. Doroshenkę, M. Hardova, dr. A. Jensena, dr. J. Badalić, S. Lukjanović i dr. O. Hricaja. „Książkę tę dedykujemy chwalebnej pamięci Ćury Jakšića, przyjaciela Ukraińców i wielbiciela geniuszu Szewczenki” – zamieszczono na pierwszej stronie książki (VELIKOMU SLAVEMU 1921).

wydаннях: *Славистика*, *Матица српска*, *Proceedings for Slavic Studies* та ін.

Налагоджена регулярна співпраця між кафедрою україністики в Белграді та кафедрами слов'янської та української філології Київського, Львівського та Донецького університетів. Також спільні проекти ініціювали Матиця српска, Сербська академія наук і мистецтв з Національною академією наук України.

На початку XX століття до Сербії прибула нова хвиля іммігрантів з України. Однак ця українська громада не змогла повністю інтегруватися, тому її діяльність у Сербії носила переважно індивідуальний характер. Більшість цих емігрантів не затримувалися в Югославії надовго, а продовжували свій шлях до Західної Європи або Америки. Ті, що залишилися, змішалися з російською еміграцією або розпорошилися по українських осередках Воєводини, Боснії та Хорватії. Найвідоміші серед них М. Чубінський, Ю. Спекторський, А. Єлачич, генерали В. Науменко, П. Кокувко, полковник В. Білий, інженери А. Богославський, П. Курганський та інші. Сприяючи розвитку сербської культури, вони водночас репрезентували українську культуру. Серед плодів діяльності нової української еміграції варто згадати видання у співпраці з Новосадською «Просвітою» книжки «До великого слов'янина» — збірника до 60-річчя смерті Тараса Шевченка, куди ввійшли дискусії під керівництвом д-ра Д. Дорошенка, М. Хардов, д-р А. Дженсен, д-р Я. Бадаліч, С. Лук'янович і д-ра Отець Грицай. «Цю книгу присвячуємо славі пам'яті Дюри Якшиша, друга українців і шанувальника генія Шевченка», – написано на першій сторінці книги (VELIKOMU SLAVEMU 1921).

Od wiosny 1919 roku w Belgradzie przebywała wojskowa misja medyczna pod dowództwem Verbinca. Jego asystentami byli P. Franko i V. Hawkivski. Jugosławia formalnie nie uznała misji ukraińskiej, choć zezwoliła na jej działania w kwestii jeńców wojennych. Później dowództwo nad misją objął dr D. Doroszenko, a sama misja została przemianowana na Ukraiński Czerwony Krzyż na Bałkanach, który istniał do końca października 1919 r., po czym został przeniesiony do Bukaresztu. Misja zajmowała się uchodźcami i organizowała repatriację ukraińskich jeńców wojennych na Ukrainę.

W sierpniu 1919 r. w Belgradzie powstało Towarzystwo Wzajemności Słowiańskiej, w którym stronę ukraińską reprezentowali wspomniani wcześniej Verbinec, P. Franko i W. Hawkowski. W 1919 roku Towarzystwo zorganizowało dyskusję na temat kwestii ukraińskiej i wydało książkę z tej dyskusji (УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ 1919).

Na początku lat dwudziestych XX wieku pod wpływem przedstawicieli nowej emigracji ukraińskiej w czasopiśmie „Nowa Ewropa” ukazało się kilka artykułów na temat kwestii ukraińskiej. Wśród nich najbardziej godne uwagi są dyskusje M. Tyškević (TIŠKEVIĆ 1921: 410), M. Hardovij (HARDOVIJ 1921: 137) i M. Rodzjanko (RODZJANKO 1925: 129). Odnowione zainteresowanie kwestią ukraińską na łamach prasy jugosłowiańskiej, przede wszystkim „Nowej Europy”, pojawiło się jeszcze przed wojną w 1939 roku. Zaciekawienie to zostało wzmożone przez walkę Ukrainy Zakarpackiej z Węgrami Horthyego, którą z dużą uwagą śledziła opinia publiczna na całym świecie. Prasa belgradzka regularnie donosiła o walkach ukraińskiej gwardii ochotniczej „Sič” z wojskami Horthyego.

З весни 1919 року в Белграді перебувала військово-медична місія під командуванням Вербінця. Його помічниками були П. Франко та В. Гавківський. Югославія офіційно не визнавала українську місію, хоча дозволяла її діяльність щодо військовополонених. Пізніше місію очолив д-р Д. Дорошенко, а сама місія отримала назву Український Червоний Хрест на Балканах, яка проіснувала до кінця жовтня 1919 р., після чого була перенесена до Бухареста. Місія займалася питаннями біженців і організовувала репатріацію українських військовополонених в Україну.

У серпні 1919 р. у Белграді було засновано Товариство слов'янської взаємності, в якому українську сторону представляли згадані раніше Вербінець, П. Франко та В. Гавковський. У 1919 р. Товариство провело дискусію щодо українського питання та опублікувало книгу за її підсумками. (УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ 1919).

На початку 1920-х років під впливом представників нової української еміграції в журналі «Нова Європа» було опубліковано кілька статей з українського питання. Серед них найбільше заслуговують на увагу дискусії М. Тишкевича (TIŠKEVIĆ 1921: 410), М. Хардового (HARDOVIJ 1921: 137) і М. Родзянка (RODZJANKO 1925: 129). Відродження інтересу до українського питання в югославській пресі, насамперед у «Новій Європі», з'явилося ще перед війною 1939 року. Цей інтерес був стимульований боротьбою між Карпатською Україною та Угорщиною Горті, за якою з великим інтересом слідувала громадська думка в усьому світі. Белградська преса регулярно повідомляла про бої між Українською добровольчою гвардією «Січ» і військами Горті. Наприклад, у

Na przykład w marcu 1939 r. „Polityka” publikowała codzienne doniesienia o kryzysie wokół Ukrainy Zakarpackiej: 18. 03. — „Poważny opór milicji „Sič”; „Okupacja Ukrainy Karpackiej nie jest całkowita”, „Stosunek Niemiec do Ukrainy Karpackiej”; 19. 03. — „Wojska węgierskie zajęły całą Ukrainę Karpacką”, „Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Mościcki wysłał telegram gratulacyjny do regenta Węgier Horthyego”; 20.03 - „Według oficjalnego komunikatu wojska węgierskie zakończyły okupację wojskową Ukrainy Karpackiej”; 21.03 — „Walki wojsk węgierskich z Ukraińcami i Czechami na granicy słowacko-polskiej”.

Przyjazd do Belgradu prezydenta Ukrainy Karpackiej, Awgustyna Wołoszyna, również wzbudził duże zainteresowanie wśród serbskiej opinii publicznej. Prezydent Wołoszyn oraz jego współpracownicy A. Štefan i L. Romaniuk zostali przyjęci przez premiera Królestwa Jugosławii Dragišę Cvetkovića, który za pośrednictwem swojego współpracownika Lazicia przekazał uchodźcom 30 000 dinarów. Tysiące uchodźców z Ukrainy Karpackiej przybyło na terytorium Jugosławii. Tutaj znaleźli poparcie miejscowej ludności, która nie kryła swoich antywęgierskich настроjów. Minister oświaty i prezes Sojmu Zakarpackiej Ukrainy, Augustyn Sztęfan, pisał później w swoich wspomnieniach, że w miejscowościach, w których przebywał, podchodzili do niego Serbowie i gratulowali mu odwagi ukraińskich bohaterów z „Siczy” (ŠTEFAN 1977).

Rozbudzona sympatia do narodu ukraińskiego zaowocowała powrotem dyskusji na temat kwestii ukraińskiej, której poświęcono cały numer „Nowej Evropy”, później wydana jako osobna książka „Mała Rosja i Ukraina” (MALORUSI I UKRAJINA 1939). Na łamach „Nowej Europy” zamieszczano

березні 1939 р. «Політика» друкувала щоденні повідомлення про кризу навколо Карпатської України: 18.03 — «Серйозний опір боївки «Січ»; «Окупація Карпатської України не завершена», «Ставлення Німеччини до Карпатської України»; 19.03 — «Угорські війська окупували всю Карпатську Україну», «Президент РП Мосціцький надіслав вітальну телеграму регенту Угорщини Горті»; 20.03 - "Згідно з офіційним повідомленням, угорські війська завершили військову окупацію Карпатської України"; 21.03 — «Бої між угорськими військами та українцями та чехами на словацько-польському кордоні».

Значний інтерес серед сербської громадської думки викликав також приїзд до Белграда Президента Карпатської України Августина Волошина. Президента та його помічників А. Штефана та Л. Романюка прийняв прем'єр-міністр Королівства Югославії Драгіш Цветкович, який через свого помічника Лажича передав біженцям 30 тис. динарів. На територію Югославії прибули тисячі біженців із Карпатської України. Тут вони знайшли підтримку місцевого населення, яке не приховувало своїх антиугорських настроїв. Пізніше міністр освіти і голова Сойму Карпатської України Августин Штефан писав у своїх спогадах, що в містах, де він зупинявся, до нього підходили серби і вітали його за мужність українських героїв із «Січі» (ШТЕФАН 1977).

Пробуджена симпатія до українського народу призвела до повернення дискусії про українське питання, якому було присвячено ціле число «Нової Європи», а згодом видане окремою книжкою «Малоросія і Україна» (МАЛОРУСИ І УКРАЇНА 1939). «Нова Європа» публікувала тексти

teksty Aleksandra Szulgina, Dmytra Doroszenki, Michajła Andrusiaka, Aleksija Jelačicia, Petra Mitropana i innych, którzy wyrażali swoje poglądy na bieżące wydarzenia na Ukrainie, a także na zagadnienia z zakresu historii i literatury ukraińskiej.

Ostatnia fala emigracji ukraińskiej przypada na lata 90. XX wieku, kiedy to pewna liczba Ukraińców wyemigrowała do Serbii w związku z rozpadem ZSRR, co otworzyło im możliwość podróżowania i emigracji za granicę. Ludność ta, a także intelektualiści z mniejszości rusińskiej i ukraińskiej, którzy kształcili się na Ukrainie, odegrali znaczącą rolę w przybliżeniu języka ukraińskiego, używanego powszechnie wśród ukraińskiej diaspory w Wojwodinie, do ukraińskiego standardu literackiego. Dokonali tego poprzez działalność medialną (Ukraiński Program w radiu i telewizji, utworzony w latach 90. w ramach redakcji rusińskiej), a także poprzez odpowiedni wkład w nauczanie języka ukraińskiego w Serbii. Nauczycielami języka ukraińskiego w serbskich szkołach są w większości przedstawiciele ostatniej fali emigracji.

W latach 90. diaspora rusińsko-ukraińska w Serbii obchodziła dwie ważne rocznice — 100. rocznicę osadnictwa Ukraińców (1990) i 250. rocznicę osadnictwa Rusinów (1995). Obie uroczystości stanowiły wyjątkowy przegląd rozwoju kulturalnego diaspory rusińsko-ukraińskiej na ziemiach serbskich, a także ich wzajemnego przenikania się i wspólnego wkładu w kulturę serbską.

Rusini-Ukraińcy?

Dylemat prawdziwy czy fałszywy

Według ostatniego spisu powszechnego z 2002 r. w Serbii mieszka 15 626 Rusinów, co czyni ich dziesiątą co do

Олександра Шульгіна, Дмитра Дорошенка, Михайла Андрусяка, Алексія Єлачича, Петра Митропана та інших, які висловлювали свої погляди на поточні події в Україні, а також на питання, пов'язані з українською історією та літературою.

Остання хвиля української еміграції припала на 1990-ті роки, коли після розпаду СРСР, що відкрило для них можливості подорожувати та емігрувати за кордон, певна кількість українців емігрувала до Сербії. Це середовище, разом із місцевими інтелектуалами русинської та української меншини, які здобули освіту в Україні, відіграло важливу роль у наближенні української мови, поширеної серед діаспори у Воєводині, до літературного стандарту. Це відбулося завдяки діяльності засобів масової інформації, зокрема програми Українського радіо і телебачення, створеної в 1990-х роках у рамках редакції «Русин», а також через значний внесок у вивчення української мови в Сербії. Варто зазначити, що більшість учителів української мови в сербських школах є представниками цієї хвилі еміграції.

У 1990-х роках русинсько-українська діаспора в Сербії відзначила дві значні події – 100-річчя переселення українців (1990) та 250-річчя переселення русинів (1995). Ці ювілеї стали нагодою для підбиття підсумків культурного розвитку русинсько-української громади на сербських землях, а також продемонстрували їхню взаємодію та спільний внесок у сербську культуру.

Русини-українці?

Истинна чи хибна дилема

Згідно з переписом населення 2002 року, у Сербії проживало 15 626 русинів, що робило їх десятою за

wielkości grupą etniczną w tym kraju. Należy zauważyć, że w spisach ludności, poczynając od 1880 r. aż do 1971 r., Rusinów rejestrowano razem z Ukraińcami — do 1948 r. jako Rusinów (co obejmuje zarówno Rusinów, jak i Ukraińców w dzisiejszym rozumieniu), a od 1948 r. do 1971 r. jako Rusinów-Ukraińców. W porównaniu z poprzednim spisem powszechnym z 1991 r. Odnotowano spadek liczby Rusinów o dwa tysiące, co należy wiązać ze wzrostem liczby Ukraińców o mniej więcej taką samą liczbę jak w poprzednim spisie. Spis powszechny z 2002 r. wykazał również, że w Wojewodzinie mieszkało 4635 Ukraińców, co stanowi 0,1% populacji i plasuje ich na 12. miejscu pod względem liczebności.

Poniżej znajduje się tabela przedstawiająca liczbę Rusinów i Ukraińców według wszystkich spisów ludności od 1880 roku. Z tabeli wyraźnie wynika, że Rusini i Ukraińcy byli od początku rejestrowani w jednej kolumnie, jako ci, których językiem ojczystym był ruski (co obejmuje także małorosyjski i ukraiński). W latach 1910–1931 Rusinów rozumiano jako Rutenów, Rusinów, Ukraińców, Karpaczkich Rosjan, Rosjan-Ukraińców, natomiast od 1948 do 1961 roku w tym samym składzie w spisie ujmowano Rusinów-Ukraińców. Od 1971 roku Rusinów i Ukraińców ewidencjonuje się oddzielnie.

Година пописа	Русини-Українці (1948–1961)	Русини (Рутени, Русини, Прикарпатські Русини или Русин-Українці)	Українці	Постотак у односу на становиниство Војводине	Место по бројности у Војводини
1880.	9.299			0,8	7
1890.	11.022			0,8	7
1900.	12.663			0,9	7
1910.		13.479		0,9	7
1921.		13.664		0,9	7
1931.		21.000		1	7
1948.	22.083			1,3	7
1953.	23.043			1,4	7
1961.	24.548			1,4	7
1971.		20.109	5.006	1,2 0,1	7 12
1981.	24.306			1,2	7
1991.		17.889	2.057	0,9 0,1	10 15
2002.		15.626	4.635	0,77 0,1	10 12

Na początku lat dwudziestych XX wieku ruski ksiądz Đura Bindas wyjaśniał swoim „serbskim braciom” w czasopiśmie „Jedinstvo”, kim są Rusini, a

чисельністю етнічною групою в країні. Варто зазначити, що в переписах населення з 1880 до 1971 року русини обліковувалися разом з українцями: до 1948 року як русини (що включало і русинів, і українців у сучасному розумінні), а в період з 1948 по 1971 рік – під спільною категорією "русини-українці". Порівняно з попереднім переписом 1991 року кількість русинів зменшилася на дві тисячі, що може бути пов'язано з пропорційним збільшенням чисельності українців. Дані перепису 2002 року також показують, що у Воєводині мешкало 4635 українців, що становило 0,1% населення та відповідало 12-му місцю за чисельністю населення.

Нижче представлено таблицю, що відображає чисельність русинів та українців у переписах населення, починаючи з 1880 року. З таблиці чітко видно, що спочатку вони реєструвалися разом – як носії русинської мови, що охоплювала також малоросійську та українську. У переписах 1910–1931 років під терміном "русини" об'єднувалися рутени, русини, українці, прикарпатські росіяни та росіяни-українці. У 1948–1961 роках у переписі додано категорію "русини-українці". Починаючи з 1971 року, русини та українці реєструються окремо.

Година пописа	Русини-Українці (1948–1961)	Русини (Рутени, Русини, Прикарпатські Русини или Русин-Українці)	Українці	Постотак у односу на становиниство Војводине	Место по бројности у Војводини
1880.	9.299			0,8	7
1890.	11.022			0,8	7
1900.	12.663			0,9	7
1910.		13.479		0,9	7
1921.		13.664		0,9	7
1931.		21.000		1	7
1948.	22.083			1,3	7
1953.	23.043			1,4	7
1961.	24.548			1,4	7
1971.		20.109	5.006	1,2 0,1	7 12
1981.	24.306			1,2	7
1991.		17.889	2.057	0,9 0,1	10 15
2002.		15.626	4.635	0,77 0,1	10 12

На початку 1920-х років русинський священник Дюра Біндас пояснював своїм «сербським братам» у журналі «Єдинство», хто такі русини, а хто такі

kim Ukraińcy: „Rusini w Wojwodinie są ostatnią gałęzią plemienia Małorosyjskiego, a oni wyemigrowali do Wojwodiny dwa i pół wieku temu z Podkarpacia. Początkowo osiedlili się w dwóch wioskach: Ruski Krstur i Kucura. Ponieważ nasz naród pozostał moralnie i ekonomicznie nieskazitelny, od tego czasu rozprzestrzenił się po Baczce i Sremie, tak że dziś jest nas w naszym kraju 25 000, wliczając naszych braci krwi, Ukraińców, którzy imigrowali z Galicji (przez Sławonię i Bośnię) około 40 000” (BINDAS 1922: 3). „Bracia krwi” wymieniano razem pod wspólnym etnonimem Rusiński lub złożonym rusko-ukraińskim do 1971 r.

Dyskusja na temat konieczności reprezentowania Rusinów i Ukraińców jako przedstawicieli dwóch mniejszości narodowych rozpoczęła się w Jugosławii w latach 70. XX wieku. W materiałach posiedzenia Prezydium Komitetu Wykonawczego Konferencji ZSLRJ (Związku Socjalistycznego Ludu Robotniczego Jugosławii) z dnia 12 maja 1970 r. Czytamy: „W sprawie Rusinów i Ukraińców mamy do czynienia z dwiema niewyjaśnionymi tezami. Zgodnie z jednym z poglądów, obie te narodowości powinny być określane wspólną nazwą „rusińsko-ukraińska”. Natomiast według innego stanowiska, biorąc pod uwagę fakt, że Rusini posiadają określony status w Konstytucji Prowincji Wojwodina, a Prowincja ma wobec nich określone zobowiązania, obie narodowości należy wymienić oddzielnie” (SABADOŠ 1971: 28). Tworzy to błędne koło: ponieważ Ukraińcy nie są wymienieni w Konstytucji jako mniejszość narodowa, państwo nie czuje wobec nich żadnych szczególnych zobowiązań. Jednocześnie, określenie ich konkretnie jako Ukraińców prowadzi do ich marginalizacji ze względu na niewielki odsetek wśród mniejszości narodowych. To z kolei ogranicza ich

ukraińcy: «Русини у Воєводині — це остання гілка малоросійського племені, і вони переселилися до Воєводини два з половиною століття тому з Підкарпаття. Спочатку вони оселилися у двох селах: Руський Керестур і Куцура. Оскільки наш народ залишився духовно та економічно розвинутим, він розповсюдився по всій Бачці та Срему, так що сьогодні в нашій країні є 25 000, а враховуючи наших братів, українців, які емігрували з Галичини (через Славонію та Боснію) – близько 40 000» (BINDAS 1922: 3). «Брати по крові» згадувалися разом під спільним етнонімом *русин* або *русин-українець* до 1971 року.

Дискусія про необхідність представлення русинів і українців як представників двох національних меншин почалася в Югославії в 1970-х роках. У матеріалах засідання Президії Бюро Союзної конференції ССТНЮ (Соціалістичного союзу трудового народу Югославії) від 12 травня 1970 р. читаємо: «У справі русинів і українців маємо справу з двома нез’ясованими тезами. Відповідно до одного погляду, ці дві національності слід об’єднувати під спільною назвою «русини-українці». Згідно з іншою точкою зору, оскільки русини мають особливий статус у Конституції Воєводини, яка накладає певні зобов’язання, ці дві національності слід розглядати окремо» (SABADOŠ 1971: 28). Утворюється замкнене коло: оскільки українці не визнані в Конституції як національна меншина, держава не несе перед ними жодних особливих зобов’язань. Водночас їхнє визначення виключно як українців призводить до маргіналізації через їхню малочисельність серед інших національних меншин, що обмежує можливості їхньої участі в суспільному

możliwości reprezentacji w życiu społecznym i kulturalnym, a także utrudnia dostęp do edukacji, mediów w języku ojczystym oraz innych praw związanych z ochroną tożsamości narodowej.

Przy tej okazji, na początku lat 70., intelektualiści ruscy wyrazili publicznie swoje poglądy. Simeon Sakač, redaktor redakcji języka rusińskiego w Nowym Sadzie i Mirosław Striber, asystent Wydziału Prawa w Nowym Sadzie, na łamach nowosadzkiej gazety „Dnevnik” jednoznacznie opowiadali się za etnonimem rusińsko-ukraińskim, który wówczas na stałe wpisał się w życie publiczne Jugosławii. Na przykład gazeta *Ruske Slovo* przyznaje nagrodę za najlepszą książkę literatury rusko-ukraińskiej z lat 1945–1969 (RUSKE SLOVO 1969: 77–78), nazwa „rusko-ukraińska” jest używana w aktach normatywnych instytucji kulturalnych, w regulaminie festiwalu kultury jugosłowiańskich Rusinów i Ukraińców „Czerwona Róża” i podobnych. (SABADOS 1971: 44).

W materiałach z Konferencji o kulturze tradycyjnej Rusinów i Ukraińców Wojwodiny (1970), która zapisała się w pamięci ożywioną dyskusją na temat konieczności deklarowania się jako Rusin lub Ukrainiec, można było usłyszeć m.in. opinię, że problem leży na linii identyfikacji rusko-ukraińskiej. Fałszywy dylemat? „Przed II wojną światową wśród Rusinów występowały różne polaryzacje”. Istniał nurt rusofilski i ukraiński, będący późnym odbiciem takiej konfrontacji w Galicji, Zakarpaciu i na Ukrainie, czyli w Rosji carskiej. Nurt rusofilski nie uznawał istnienia narodu ukraińskiego... Twierdzenie, że Rusini stanowią odrębną grupę etniczną wśród Rusinów w Jugosławii, nigdy nie miało liczniejszych zwolenników. W rezultacie

ta kulturowemu життi, права на освіту, доступ до ЗМІ рідною мовою тощо.

На початку 1970-х років російські інтелектуали відкрито висловлювали свої погляди з цього питання. Симеон Сакач, редактор русинськомовної редакції в Новому Саді, та Мирослав Штрібер, асистент юридичного факультету того ж міста, у новосадській газеті «Дневник» висловили однозначну підтримку етноніму «русинсько-український», який на той час уже міцно закріпився в суспільному житті Югославії. Цей етнім широко використовувався в культурних та офіційних контекстах. Наприклад, газета «Руське слово» заснувала премію за найкращу книгу русинсько-української літератури 1945–1969 рр. (РУСЬКОЕ СЛОВО 1969: 77–78). Також назва «русинсько-українська» зустрічалася у нормативних документах культурних установ, а також у положенні про фестиваль культури югославських русинів і українців «Червона ружа» (SABADOS 1971: 44).

У матеріалах Конференції про традиційну культуру русинів і українців Воєводини (1970), яка запам’яталася активною дискусією щодо необхідності ідентифікувати себе як русина чи українця, звучала, зокрема, думка про те, що проблема полягає саме у виборі між руською та українською ідентичністю. Хибна дилема? «Перед Другою світовою війною між русинами були різні поляризації». Був русофільський та український напрям, який був пізнім відображенням такого протистояння в Галичині, Закарпатті та Україні, тобто в царській Росії. Русофільський напрям не визнавав існування української нації. Твердження про те, що русини становлять окрему етнічну групу серед русинів Югославії, ніколи не мало

można zadać pytanie, czy taki dylemat jest prawdziwy czy sztuczny, czy też nie jest spóźnioną próbą wskrzeszenia teorii, która istniała w innym otoczeniu i w innych warunkach przed dwoma wojnami światowymi? Mianowicie w Austro-Węgrzech, a po ich rozpadzie w Czechosłowacji, w środowiskach ruskich istniał ruch opowiadający się za utworzeniem odrębnego narodu ruskiego, czyli rusińskiego. Tendencję tę wspierały kręgi magnackie na Węgrzech i burżuazja czechosłowacka. Środowiska te, z przyczyn politycznych, pomagały i zachęcały do takich prób, wykorzystując je do madziaryzacji bądź czechizacji ludności ruskiej. Cóż jednak powinno to oznaczać w naszych dzisiejszych warunkach? „Czy to tylko echo przeszłości, czy coś nowego?” (SABADOŠ 1971: 7).

Wprowadzenie jednak do dokumentów państwowych specjalnych etnonimów stało się, jak pokazują badacze (RUM'ANCEV 2009), okazją do wzmożenia aktywności publicznej przedstawicieli ruskiej mniejszości narodowej, którzy podkreślali wyjątkowość narodu rusińskiego, co zaowocowało prześladowania tych, którzy utrzymywali swoje stanowisko o pokrewieństwie Rusinów i Ukraińców. Charakterystycznym epizodem z tego okresu jest krytyka najwybitniejszego pisarza rusińskiego Mihajła Kovača, któremu odmówiono prawa do publikowania swoich utworów literackich w latach 1974-1977 z powodu oskarżeń o „ukrainizację Rusinów”.

Zamieszanie wokół etnonimów

W 1915 roku grupa posłów ruskich z Galicji Austriackiej zwróciła się do parlamentu austriackiego z wnioskiem o zastąpienie oficjalnej wówczas nazwy *Rusini*, *rusiński* nazwą *Ukraińcy*,

większości przychylników. U rezultacie можна запитати, чи є така дилема реальною чи штучною, чи це не запізнiла спроба відродити теорію, яка існувала в іншому середовищі та в інших умовах ще перед двома світовими війнами? А саме в Австро-Угорщині, а після її розпаду в Чехословаччині, в руських колах виник рух, який виступав за створення окремої руської або русинської нації. Цю тенденцію підтримували магнатські кола Угорщини та чехословацька буржуазія. Ці кола з політичних мотивів сприяли й заохочували такі спроби, використовуючи їх для мадяризації чи чехізації руського населення. Але що це має означати в наших сучасних умовах? «Це просто відлуння минулого чи щось нове?» (САБАДОШ 1971: 7).

Проте введення спеціальних етнімів до державних документів стало, як показують дослідники (РУМ'ЯНЦЕВ 2009), можливістю активізувати громадську активність представників русинської національної меншини, які наголошували на унікальності русинської нації, що вилилось у переслідування тих, хто відстоював свою позицію щодо спорідненості русинів і українців. Характерним епізодом цього періоду є критика найвидатнішого русинського письменника Михайла Ковача, якому в 1974-1977 роках було відмовлено у праві друкувати його літературні твори через звинувачення в «українізації русинів».

Плутанина етнімів

У 1915 році група русинських депутатів з австрійської Галичини звернулася до австрійського парламенту з проханням замінити офіційну назву *русини*, *русинський* на

ukraiński. Przy tej okazji zwrócono się o opinię do dwóch profesorów Uniwersytetu Wiedeńskiego, Hansa Ibersberga i Vatroslava Jagića. Ibersberg zaproponował przyjęcie nowej nazwy, natomiast Jagić był pod tym względem bardziej powściągliwy, choć wierzył, że niezależnie od nazwy chodzi o tę samą osobę. Przytoczmy fragment jego tekstu *O języku ukraińskim i nazwie Ukraińcy*, który przygotował na zlecenie rządu austriackiego:

„Obie nazwy „Rusini” i „Ukraińcy” są jednakowo poprawne, z tą tylko bardzo istotną różnicą, że pierwsza nazwa „oparta na wydarzeniach historycznych od końca XVIII wieku, była używana tylko dla tej części Małej Rosji, która należała do Austrii, podczas gdy druga ma pełną podstawę polityczno-geograficzną, jeśli chodzi o Małorosjan zamieszkujących Rosja.” (JAGIĆ 1961: 288—296).

Doktor teologii, twórca pierwszej gramatyki języka ruskiego, Hawryjl Kostelnik tak pisał o swoich rodakach:

„Gdzie nasz chłopiec zna, tam nazywamy go jeszcze *Rusnakami* — w liczbie mnogiej, a *Rusnakom* w liczbie pojedynczej; Nasi ludzie są *Ruskimi*, nasza mowa jest *ruska*. W niektórych miejscach (np. w dawnej Galicji) nazwie *Rusnak* odpowiadała *Rusin* (liczba mnoga: *Rusini*), a to tylko inna forma tej samej nazwy. Oprócz nazwy *Rusnak* mamy jeszcze inną nazwę narodową, która — niestety — nie jest jeszcze dobrze znana ani szeroko rozpowszechniona wśród naszych ludzi w Baczce i Srymie... Wiadomo, że każdy inny naród ma dwie lub więcej nazw. Dlatego Serbów nazywamy Serbami i Racami (tych, którzy przybyli z daleka od Raški — Raška dawna nazwa Serbii), Niemców — Niemcami i Szwabami, Węgrów — Węgrami i Madziarami. Mamy więc i my dwie nazwy: *Rusnacy* i *Ukraińcy*” (KOSTELNIK 1975: 121).

nazву *українці, український*. З цього приводу запитали думку двох професорів Віденського університету Ганса Іберсберга та Ватрослава Ягіча. Іберсберг підтримав прийняти нову назву, тоді як Ягіч був більш стриманим у цьому відношенні, хоча вважав, що незалежно від назви, воно стосується тієї самої особи. Процитуємо фрагмент його тексту «Про українську мову і назву українці», який він підготував на прохання австрійського уряду:

«Обидві назви «русини» і «українці» однаково правильні, з однією лише істотною різницею, що перша назва «за історичними подіями з кінця XVIII століття вживалася тільки для тієї частини Малоросії, яка належала Австрії, тоді як друга має повну політико-географічну основу щодо малоросів, які жили в Росії». (ЯГІЧ 1961: 288—296).

Доктор теології, творець першої граматики русинської мови Гавриїл Костельник писав про своїх земляків:

«Кожна в нас дитина знає, що ми зветься руснаками — у множині, а руснаком в однині; Наш народ руський, мова наша руська. Подекуди (наприклад, у колишній Галичині) назві *руснак* відповідає *русин* (у множині: *русини*), але це лише інша форма тієї самої назви. Крім назви руснак, маємо ще одну національну, яка, на жаль, ще не так відома й не поширена в наших Бачці і Сримі... Відомо, що кожен інший народ має дві чи більше назв. Саме тому сербів ми іменуємо і сербами, і рацами (тобто тих, хто прийшов здалеку з Рашки - Рашка була старою назвою Сербії), німців – і німцями, і швабами, угорців – і угорцями, і мадярами. Отже, ми також маємо дві назви: і русини, і українці» (КОСТЕЛЬНИК 1975: 121).

Pisał na ten temat również wybitny ukraiński pisarz i sławista Iwan Franko: „Oficjalnie nazywano ten naród albo *Russen* (Rusini), albo *gens Ruthenia* (Naród ruski), albo *Rusniaken* (Rusnaky), podczas gdy sami uczeni ukraińscy nazywali siebie narodem ruskim („rus’kim, nie „rosyjskim” — L. P.), małorosyjskim lub słowiańskim (FRANKO 1980: 145).

Polski uczony Adam Fischer (1889—1943) w swojej książce *Rusin. Szkic etnografii Rusi* pisze:

„Rosjanie nazywają Rusinów Małorusinami, a oni sami niedawno, pod koniec XIX wieku, przyjęli nazwę Ukraińców. Przyjęli tę nazwę, aby nawiązać do pewnych tradycji Ukrainy kozackiej... W nauce polskiej nadal używa się określenia Rusini, ponieważ słowo to ugruntowało się w naszym kraju w swoim znaczeniu od wieków... Nazwa ta pochodzi od Ruś skandynawska (Ruś Waregowa), która w IX wieku podporządkowała sobie Słowian Wschodnich i nadała im nazwę Rus, ale następnie uległa asymilacji (podobnie stało się w historii z germańskimi Frankami i Galami-Francuzami, którzy ich całkowicie zasymilowali). Terytorium państwowe Rusinów rozciąga się na rozległym obszarze – od Karpat Wschodnich po tereny za Donem, od Sanu i Bugu po Kaukaz, od Morza Czarnego i Azowskiego po Prypeć. Rusini w Karpatach, podobnie jak wszystkie ludy zamieszkujące regiony górskie, dzielą się na mniejsze grupy: Łemków, Bojków i Hucułów. Niektóre grupy łemkowskie również nazywają siebie Horniakami. Ruska grupa językowa zamieszkująca rejon Jasłoński nazywa siebie Izmeżańcami (lud mieszany). Całą grupę Łemków wraz z rasami mieszanymi nazywamy Rusnakami...” (FISCHER 1928: 24).

Tak właśnie dotarliśmy do Gornicy – terytorium, z której przybyli Wojwodińskie Rusini i do ich autoetnonimu Rusnacy.

Видатний український письменник і славіст Іван Франко писав з цього приводу: «Офіційно цей народ називався або *Russen* (русини), або *gens Ruthenia* (руський народ), або *Rusniaken* (руснаки), а самі українські вчені називали себе нацією руською, малоросійською або слов’янською (ФРАНКО 1980: 145).

Польський учений Адам Фішер (1889—1943) у книзі «Русин. Нарис етнографії Русі» пише:

«Росіяни називають русинів малоросами, а самі вони нещодавно, в кінці XIX століття, прийняли назву українці. Вони прийняли цю назву для підкреслення своїх традицій козацької України... Термін русини досі вживається в польській науці, тому що це слово утвердилося в нашій країні у своєму значенні протягом століть... Ця назва походить від скандинавської Русі (Русі варягів), яка в IX столітті підкорила східних слов’ян і дала їм свою назву Русь, але потім асимілювалася ж ними (подібно до того, що сталося в історії з германськими франками та галлами, останні їх також повністю асимілювали). Землі русинів простягається на величезній території – від Східних Карпат до територій за Доном, від Сану й Бугу до Кавказу, від Чорного й Азовського морів до Прип’яті. Як це в народів, що населяють гірські райони, русини в Карпатах поділяються на менші групи: лемків, бойків і гуцулів. Деякі групи лемків також називають себе горняками. Русинська мовна група, що населяє Ясельський район, називає себе Мішанцями (змішаний народ). Усю групу лемків разом із мішаними ми називаємо руснаками...» (Фішер 1928: 24).

Так ми дійшли до Горниці – території, звідки прийшли воєводинські русини та їх автоетнонім *руснаки*.

Podobne opinie można znaleźć we wszystkich najważniejszych encyklopediach świata — od „Britannica” po „American Encyclopedia”, od „Encyclopaedia of Education” po „Great Soviet Encyclopedia”. Dane we wszystkich powyższych źródłach są zgodne:

„Ruthenians are any of those Ukrainians who were formerly Polish or Austrian and Austro-Hungarian subjects. The name is a Latinized form of the word Russian, but the Ruthenians are Ukrainians who, by accidents of history in the late Middle Ages, were absorbed into the territory of Lithuania, which in turn was united with Poland. The term Little Russians has also been applied to them. The upper-class Ruthenians in Galicia, Bukovina, and the Carpathian Mountains were assimilated into the conquering nations, whose language and Roman Catholic faith they adopted” (BRITANNICA)³.

Język ruski jako mikrojęzyk nadal będzie miał przyszłość. Bogata literatura w języku rusińskim ciągle się rozwija. Nie należy zakładać tego naturalnego biegu rzeczy. Z drugiej strony język ukraiński będzie zyskiwał coraz większe znaczenie jako język istniejącej mniejszości narodowej w Serbii i jej lokalnej literatury, a także jako język dużego kraju słowiańskiego. Rusini i Ukraińcy w Wojwodinie uważają, że należą do tych samych korzeni historycznych; nie można po prostu ignorować licznych wspólnych aspektów ich współistnienia

Подібні думки можна зустріти в усіх найбільших енциклопедіях світу — від Британіки до Американської енциклопедії, від Енциклопедії освіти до Великої радянської енциклопедії. Дані в усіх вищезазначених джерелах узгоджуються:

„Ruthenians are any of those Ukrainians who were formerly Polish or Austrian and Austro-Hungarian subjects. The name is a Latinized form of the word Russian, but the Ruthenians are Ukrainians who, by accidents of history in the late Middle Ages, were absorbed into the territory of Lithuania, which in turn was united with Poland. The term Little Russians has also been applied to them. The upper-class Ruthenians in Galicia, Bukovina, and the Carpathian Mountains were assimilated into the conquering nations, whose language and Roman Catholic faith they adopted” (BRITANNICA)³.

У мови войводинських Русинів як мікромови передбачається добре майбутнє. Їх багата література постійно розвивається. Цей природний процес не можна порушувати. З іншого боку, українська мова набуватиме все більшого значення як мова існуючої національної меншини в Сербії та її місцевої літератури, а також як мова великої слов'янської країни. Русини й українці у Воєводині вважають себе приналежними до одного історичного коріння; не можна просто ігнорувати численні спільні аспекти їхнього

³ Tłumaczenie tego fragmentu z angielskiego: Rusinami nazywamy Ukraińców, którzy byli poddanymi Polski, Austrii lub Austro-Węgier. Nazwa ta stanowi zlatinizowaną formę słowa Rus, ale Rusini to Ukraińcy, którzy pod koniec średniowiecza stali się częścią Litwy, która później została zjednoczona z Polską. Nazywano ich także Małymi Rosjanami. Szlachta ruska w Galicji, Bukowinie i Karpatach została zasymilowana przez ludy zdobywcze, od których przejęła wiarę i język katolicki.

Переклад цього фрагменту з англійської мови: Рутени — це українці, які були підданими Польщі, Австрії чи Австро-Угорщини. Ця назва є латинізованою формою слова Русь, але рутени — це українці, які в пізньому середньовіччі увійшли до складу Литви, яка пізніше була об'єднана з Польщею. Їх також називали малоросами. Руська шляхта в Галичині, Буковині та Карпатах була асимільована народами-завойовниками, від яких вони прийняли католицьку віру і мову.

в Югославії та Сербії. В початковому okresie ich samookreślenia narodowo-kulturowego i językowego, na przełomie XIX i XX wieku, dominowała właśnie ta tendencja. Obecnie poglądy przedstawicieli rusińskiej mniejszości narodowej są podzielone. Jedni twierdzą, że ojczyzną Rusinów jest Ukraina, inni zaś, że Rusini nie mają ojczyzny (PAPUGA 2009). Przyszłość zadecyduje, która tendencja zwycięży. Odwołanie się do faktów i źródeł historycznych, a także edukacja ludności rusińskiej i ukraińskiej w Wojwodinie w tym zakresie oraz powstrzymanie się w miarę możliwości od upolityczniania problemu przyczynią się do wzmocnienia współpracy między Rusinami i Ukraińcami Wojwodiny oraz ich zbliżenia.

BIBLIOGRAFIA

BINDAS 1922 / Біндас Дюра, Рисинске питање у Војводину. Јединство, 7. 03. 1922, 8. 03. 1922, стр. 2.

VELIKOM SLAVENU. Spomen knjiga povodom 60-to godišnjice smrti T. Ševčenka. Ruski Krstur—Zagreb: RNDP, 1921.

JAGIĆ 1961 / Ягіч Ватрослав, Про українську мову та назву українці // Курс історії української літературної мови. Ред. І.К. Білодід. Т.2. Київ: Радянська школа, 1961, стр. 288—296.

KOSTEL'NIK 1920 / Костельник Гавриїл, Бачванські Українці. Календар Товариства «Просвіта», річник 42 (1920), Львів

KOSTEL'NIK 1975 / Костельник Гавриїл, Чом сом постал Українець? // Проза на бачванско-сримским руским дитературним язикау. Нови Сад: Руске слово, 1975, стр. 129—136.

NEBESNIJ 2005 / Небесниј Борис. Українці у Сербії. Нови Сад, 2005. www.rastko.rs/rastko/delo/11868

співіснування в Югославії та Сербії. У початковий період їх національно-культурного та мовного самовизначення, на зламі XIX-XX століть, саме ця тенденція домінувала. Наразі погляди представників русинської національної меншини розділилися. Одні стверджують, що батьківщиною русинів є Україна, інші, що русини не мають батьківщини (ПАПУГА 2009). Майбутнє вирішить, яка тенденція переможе. Базування на фактах та історичних джерелах, а також відповідна освіта войводинських русинів і українців у цій сфері та стриманість, по можливості, від політизації проблеми – сприятимуть зміцненню співпраці між русинами та українцями Воєводини та їхньому зближенню.

БІБЛІОГРАФІЯ

БІНДАС 1922 / Біндас Дюра, Рисинске питање у Војводину. Јединство, 7. 03. 1922, 8. 03. 1922, стр. 2.

ГАРДОВИЙ 1925 / Хардовіј Михајло. Из историје препорода украјинског народа. Nova Evropa, Zagreb kw. 3, 5 (1925): стр. 137.

КОСТЕЛЬНИК 1920 / Костельник Гавриїл, Бачванські Українці. Календар Товариства «Просвіта», річник 42 (1920), Львів

КОСТЕЛЬНИК 1975 / Костельник Гавриїл, Чом сом постал Українець? // Проза на бачванско-сримским руским дитературним язикау. Нови Сад: Руске слово, 1975, стр. 129—136.

НЕБЕСНИЙ 2005 / Небесниј Борис. Українці у Сербії. Нови Сад, 2005. www.rastko.rs/rastko/delo/11868

РАМАЧ 2001 / Рамач Янко. Модели организовања културно-просвитног и националног живота Руснацох // Руски календар, 2001, Нови Сад: Руске слово, 200, стр. 72—74.

РАМАЃ 2001 / Рамач Янко. Модели организовања културно-просвитног и националног живота Руснацох // Руски календар, 2001, Нови Сад: Руске слово, 200, str. 72—74.

РАМАЃ 2007 / Рамач Янко. Русини у Јужној Угарској (1745—1918). Novi Sad: VANU, Doktorske disertacije, t. 1, 2007.

RODZJANKO 1925 / Родзјанко Михајло. Мисли и погледи пред будушношћу Русије, Nova Evropa, Zagreb kw. 3, 5 (1925): str. 129.

RUM'ANCEV 2008 / Румянцев Олег. Галичина – Боснія _ Войводина: Українські переселенці з Галичини на територію югославських народів у 1890—1990 pp. Київ, 2008.

RUM'ANCEV 2009 / Румянцев Олег. Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918—1991). Dottorato di ricerca in Studi Iberici, Anglo-americani e dell'Europa Orientale. Settore scientifico-disciplinare di afferenza: L-LIN/21, Slavistica. Universita ca' Foscari di Venezia, 2009.

SABADOŠ 1973 / Сабадош Јанко. Утицај одвојеног третирава русинске од украјинске народности у Југославији на њих културни и политички живот. Магистарски рад. Београд: Факултет политичких наука, 1973.

SABADOŠ 1973 / Сабадош Јанко. Проблеми на линији опредељења Рисин-Украјінац у СФРЈ. Сепарат из књиге „Tradicionalna kultura jugoslovenskih Rusina (prilozi). Novi Sad—Beograd: Руске слово, Etnografski institut SANU, 1971.

STREHALYK 1979 / Стрехалюк Василь. Навчання мов народностей Боснії. Наша думка, 1979, 21, с. 54. STREHALYK 1985 / Стрехалюк Василь. Про мову, якою спілкуються югославськи українці. Наша думка, 1985, 49, с. 38—39.

РАМАЧ 2007 / Рамач Янко. Русини у Јужној Угарској (1745—1918). Novi Sad: VANU, Doktorske disertacije, t. 1, 2007.

РОДЗЯНКО 1925 / Родзјанко Михајло. Мисли и погледи пред будушношћу Русије, Nova Evropa, Zagreb kw. 3, 5 (1925): str. 129.

РУМЯНЦЕВ 2008 / Румянцев Олег. Галичина – Боснія _ Войводина: Українські переселенці з Галичини на територію югославських народів у 1890—1990 pp. Київ, 2008.

РУМЯНЦЕВ 2009 / Румянцев Олег. Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918—1991). Dottorato di ricerca in Studi Iberici, Anglo-americani e dell'Europa Orientale. Settore scientifico-disciplinare di afferenza: L-LIN/21, Slavistica. Universita ca' Foscari di Venezia, 2009.

САБАДОШ 1973 / Сабадош Јанко. Утицај одвојеног третирава русинске од украјинске народности у Југославији на њих културни и политички живот. Магистарски рад. Београд: Факултет политичких наука, 1973.

САБАДОШ 1973 / Сабадош Јанко. Проблеми на линији опредељења Рисин-Украјінац у СФРЈ. Сепарат из књиге „Tradicionalna kultura jugoslovenskih Rusina (prilozi). Novi Sad—Beograd: Руске слово, Etnografski institut SANU, 1971.

СТРЕХАЛЮК 1979 / Стрехалюк Василь. Навчання мов народностей Боснії. Наша думка, 1979, 21, с. 54. СТРЕХАЛЮК 1985 / Стрехалюк Василь. Про мову, якою спілкуються югославськи українці. Наша думка, 1985, 49, с. 38—39.

ТАМАШ 1997 / Тамаш Юлиан. История русской литературы. Београд: Завод за уџбеникеи наставна средства 1997.

ТЕРЛИК 1996 / Терлик Іван. „Просвіта” — берегиня національної

TAMAŠ 1997 / Тамаш Юлиан. Историја рускеј литературе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997.

TERLYK 1996 / Терлик Иван. „Просвіта” — берегиня національної ідентичності. Українське слово 1 (1996): стр. 35—37.

TIŠKEVIČ 1921 / Тишкевич Михајло: Україна према Русији и Рољској у Словенству. Nova Evropa, Zagreb kw. 2, 11 (1921): str. 410.

UKRAJINSKO PITANJE 1919 / Украинско питање. Београд: Руско одуљење Ддруштва словенске узајамности, 1919.

FIRAK 1922 / Фірак Михајло. Наша браца Русини-Гкрајнци у Славонии и Босни. Руски календар за гославянских Русиных 1922, 74—78.

FRANKO 1980 / Франко Иван. Нариси з історії української літератури Галичини // І. Франко. Зібр. Творів у 50 т. Київ, т. 27 (1980): с. 130—148.

HARDOVIJ 1925 / Хардовіј Михајло. Из историје препорода українског народа. Nova Evropa, Zagreb kw. 3, 5 (1925): str. 137.

ŠTEFAN 1977 / Штефан Августин. Августин Волошин. Carpatian research center, Toronto, 1977.

GUSTAVSSON, Sven R. Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk. Acta Slavica et Baltica. Vol. IV, 2006. Univerzita Karlova v Praze — Filozofická fakulta.

FISCHER, Adam. Rusini: zarys etnografij Rusi. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1928.

MALORUSI I UKRAJINA. Preštampano iz Nove Evrope, Zagreb, 1939.

MEILLET, Antoine. Linguistique historique et lingvistique générale. La société de linguistique de Paris, VIII, 1921/1936.

PAPUGA, Olena. Dan s poslanikom: Olena Papuga, Liga socijaldemokrata Vojvodine, Danas, 25. 01. 2009.

ідентичності. Українське слово 1 (1996): стр. 35—37.

ТИШКЕВИЧ 1921 / Тишкевич Михајло: Україна према Русији и Рољској у Словенству. Nova Evropa, Zagreb kw. 2, 11 (1921): str. 410.

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ 1919 / Украинско питање. Београд: Руско одуљење Ддруштва словенске узајамности, 1919.

ФІРАК 1922 / Фірак Михајло. Наша браца Русини-Гкрајнци у Славонии и Босни. Руски календар за гославянских Русиных 1922, 74—78.

ФРАНКО 1980 / Франко Иван. Нариси з історії української літератури Галичини // І. Франко. Зібр. Творів у 50 т. Київ, т. 27 (1980): с. 130—148.

ШТЕФАН 1977 / Штефан Августин. Августин Волошин. Carpatian research center, Toronto, 1977.

ЯГІЧ 1961 / Ягіч Ватрослав, Про українську мову та назву українці // Курс історії української літературної мови. Ред. І.К. Білодід. Т.2. Київ: Радянська школа, 1961, str. 288—296.

GUSTAVSSON, Sven R. Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk. Acta Slavica et Baltica. Vol. IV, 2006. Univerzita Karlova v Praze — Filozofická fakulta.

FISCHER, Adam. Rusini: zarys etnografij Rusi. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1928.

MALORUSI I UKRAJINA. Preštampano iz Nove Evrope, Zagreb, 1939.

MEILLET, Antoine. Linguistique historique et lingvistique générale. La société de linguistique de Paris, VIII, 1921/1936.

PAPUGA, Olena. Dan s poslanikom: Olena Papuga, Liga socijaldemokrata Vojvodine, Danas, 25. 01. 2009.

VELIKOM SLAVENU. Spomen knjiga povodom 60-to godišnjice smrti T. Ševčenka. Ruski Krstur—Zagreb: RNDP, 1921.

Oleh BELEY

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Neofilologii

JĘZYK WOJWODIŃSKICH RUSINÓW W KONTEKŚCIE ROZWOJU WARIANTÓW LITERACKIEGO JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO KOŃ. XVIII – PO CZ. XX WIEKÓW*

Język wojwodińskich Rusinów w kontekście rozwoju wariantów literackiego języka ukraińskiego koń. XVIII - pocz. XX wieków, Žmogus ir žodis : mokslo darbai. Svetimosios kalbos. – T. 17, nr 3 (2015), s. 6-18.

Wybitny chorwacki lingwista Dalibor Brozowicz, zajmujący się między innymi zagadnieniem rozwoju języków literackich, udowodnił, iż każdy współczesny język literacki powinien posiadać między innymi takie trzy zasadnicze cechy:

1. **polifunkcjonalność**, czyli, obsługa nie wszystkich dziedzin życia codziennego;
2. **normatywność**, czyli, wykorzystywanie skodyfikowanej struktury na wszystkich poziomach języka;
3. **panterytorialność**, to znaczy, że na całym obszarze zamieszkałym przez daną narodowość powinien obowiązywać jeden wariant lub jedna odmiana języka literackiego¹. Właśnie ten trzeci punkt wymieniony przez Brozowicza stanowi, moim zdaniem, najbardziej interesujące

Олег БЕЛЕЙ

Вроцлавський університет
Факультет неofilologii

МОВА ВОЄВОДИНСЬКИХ РУСИНІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНИХ ВАРІАНТІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КІН. XVIII – ПОЧ. XX СТОЛІТТЯ

Język wojwodińskich Rusinów w kontekście rozwoju wariantów literackiego języka ukraińskiego koń. XVIII - pocz. XX wieków, Žmogus ir žodis : mokslo darbai. Svetimosios kalbos. – T. 17, nr 3 (2015), s. 6-18.
(Переклад українською – Вікторія Турська, аспірантка факультету неofilologii Вроцлавського університету)

Видатний хорватський мовознавець Далібор Брозович, який, зокрема, досліджував питання розвитку літературних мов, довів, що кожна сучасна літературна мова повинна мати, зокрема, такі три основні риси:

1. **багатофункціональність**, тобто підтримка всіх сфер повсякденного життя;
2. **нормативність**, тобто використання уніфікованої та кодифікованої структури на всіх рівнях мови;
3. **пантериторіальність**, тобто один варіант або один різновид літературної мови, який має діяти на всій території, де проживає дана національність¹. Саме цей третій пункт, про який згадує Брозович, є, на мій погляд,

* Publikujemy część artykułu, który ukazał się na Litwie w 2015 roku

Фрагмент статті, опублікованої у Литві 2015 року

¹ Dalibor Brozović, *Standardni jezik: teorija, usporedba, geneza, povijest, suvremena zbilja*, Zagreb: Matica hrvatska 1970, s. 178.

zagadnienie w odniesieniu do literackiego języka ukraińskiego.

Tradycja literackiej ukraińszczyzny ma już ponad tysiącletnią historię. Z powodu różnych czynników (tych pozajęzykowych i wewnątrzjęzykowych) ukraińscy mają podstawy mówić o nowym wariantcie języka literackiego dopiero pod koniec XVIII wieku. Wówczas to, w roku 1798 zostały opublikowane pierwsze trzy części poematu *Eneidy* Iwana Kotlarewskiego, co daje początek tak zwanemu nowemu literackiemu językowi ukraińskiemu.

Marko Pawłyszyn – sławista z Australii, postępowanie Iwana Kotlarewskiego uważa za zbyt pochopne, nazywając żartobliwie “нановотворення” – “noworozrabianie” języka literackiego, ponieważ, I. Kotlarewski w swojej twórczości zakwestionował, a nawet wręcz odrzucił cerkiewnosłowiańszczyznę, przechodząc na żywy język ludowy, a mianowicie na jego rodzimą gwara połtawską. Otóż, poczynając od czasu wydania *Eneidy*, a następnie *Natałki Połtawki* Iwana Kotlarewskiego, a także utworów Hryhoriya Kwitky-Osnowianenki, *Rusalki Dnistrzanej* Iwana Wagelewicza, Markijana Szaszkiewicza, Jakowa Hołowackiego, nie mówiąc o publikacji pierwszego wydania *Kobzarza* Tarasa Szewczenki, w ukraińskim kulturowym obszarze utwierdzają się i równolegle funkcjonują dwa warianty języka literackiego o różnej genezie². Pierwszy – tradycyjny: to cerkiewnosłowiańszczyzna tak zwanej redakcji ukraińskiej lub kijowskiej. Jej najbardziej znanym ówczas przedstawicielem był Hryhorij Skoworoda. Wariant drugi – nowatorski (demokratyczny): to wariant literackiej ukraińszczyzny, zbudowanej na żywej ludowej podstawie i reprezentowany w kilku regionalnych odmianach.

найцікавішим питанням у контексті історії української літературної мови.

Українська літературна традиція має понад тисячолітню історію. Внаслідок різних чинників (як зовнішніх, так і внутрішньомовних) дослідники вважають, що новий варіант української літературної мови сформувався лише наприкінці XVIII століття. Важливою подією цього періоду стало видання у 1798 році перших трьох частин епічної поеми Івана Котляревського «Енеїда», що започаткувало розвиток нової української літературної мови.

Австралійський славіст Марко Павлишин вважає, що Іван Котляревський діяв занадто швидко, жартома називаючи його спробу створити літературну мову «нановотворенням». Це пояснюється тим, що Котляревський у своїх творах свідомо відмовився від церковнослов'янської мови, віддаючи перевагу живій народній, зокрема полтавському говору. Вихід у світ його «Енеїди», а згодом «Наталки Полтавки», а також творів Григорія Квітки-Основ'яненка, «Русалки Дністрної» Івана Вагелевича, Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького та першого видання «Кобзаря» Тараса Шевченка закріпили в українській культурі два варіанти літературної мови різного походження². Перший з них, традиційний, спирався на церковнослов'янську мову в її українській (київській) редакції, яскравим представником якої був Григорій Сковорода. Другий же був новаторським (демократичним) й ґрунтувався на живій народній мові з певними регіональними варіаціями.

Однак у сучасній україністиці та славістики причини появи нового

² Zob. Іван Матвіяс. *Варіанти української літературної мови*. Київ 1994.

We współczesnej ukrainistyce i slawistyce w ogóle nie bada się jednak przyczyn powstania nowego wariantu ukraińszczyzny literackiej lub analizuje się ją bardzo powierzchownie. Wielu historyków języka ukraińskiego (szczególnie czasów radzieckich) tłumaczy przejście Iwana Kotlarewskiego oraz jego następców na język ludowy ich demokratycznymi, narorodowymi poglądami. Moim zdaniem, owo tłumaczenie można uważać za zbyt idealistyczne. I. Kotlarewski – rosyjski dworzanin, a na dodatek były oficer carskiej armii, osobiście zaprzyjaźniony z rosyjskim imperatorem (który *nota bene* bardzo zachwycił się *Eneidą*) raczej nie mógł być narodowcem i demokratą-reformatorem.

Dlatego przyczyn powstania nowego wariantu ukraińskiego języka literackiego trzeba szukać nie w światopoglądzie ukraińskich pisarzy początku XIX stulecia, a raczej w ich przekonaniach estetycznych.

Dmytro Czyżewski – wybitny ukrainista ze Stanów Zjednoczonych w swojej obszernej pracy poświęconej historii literatury ukraińskiej uważa, że wszystkie teksty pisane od XVIII do początku XIX wieku powstawały według zasad estetyki klasycyzmu³. Klasycyzm, którego podstawowe zasady sformułował między innymi Nikola Buallo, proponując słynną teorię trzech stylów: wysokiego, średniego i niskiego. Teoria ta bardzo wyraźnie regulowała obszar funkcjonowania każdego stylu i konkretnie określała wykorzystanie środków językowych.

Stąd, słynny Hryhorij Skoworoda, pisząc o rzeczach poważnych odpowiednio stylem wysokim lub średnim, zwracał się ku zasobom

literатурного варіанту української мови або не досліджуються, або розглядаються поверхово. Багато істориків української мови (особливо радянської доби) пояснювали перехід Івана Котляревського та його наступників на народну мову демократичними й національними поглядами. Проте такий підхід виглядає занадто ідеалістичним. Навряд чи Іван Котляревський – російський придворний і, до того ж, колишній офіцер царської армії, особисто дружний із російським імператором (який, до речі, дуже любив «Енеїду»), міг бути народником і демократом-реформатором.

Тож пояснювати появу нового варіанту української літературної мови варто не світоглядом письменників початку XIX століття, а їхніми естетичними уподобаннями.

Американський українознавець Дмитро Чижевський зазначав, що всі твори, періоду від XVIII до початку XIX століття, створювалися відповідно до естетичних канонів класицизму.³ Зокрема, французький теоретик Нікола Буало розробив концепцію трьох стилів: високого, середнього й низького, кожен із яких мав чітко визначену сферу функціонування й відповідні мовні засоби.

Відтак Григорій Сковорода, пишучи про серйозні темі відповідно високим чи середнім стилем, використовував урочисту церковнослов'янську мову, напр.:

(...) Радуйся, страна щастлива!
Пріймеш мужа добротлива.
Брось завистливые нравы!
Върен его есть познавый.

³ Дмитро Чижевський. *Історія української літератури (від початків до доби реалізму)*, Тернопіль, 1994.

językowym poważnej
cerkiewnosłowiańszczyzny, np.:

(...) *Радуйся, страна щастлива!*
Пріймеш мужа добротлива.
Брось завистливые нравы!
Върен его есть познавый.
Щастлив на степень,
*конец на блажен*⁴.

Swoją drogą, Iwan Kotlarewski, świadomie wykorzystując styl niski, stosuje burleskowy prześpiew słynnego poematu Wergiliusza, zresztą jak wiadomo, wyłącznie do celów prywatnych, bez zamiaru publikowania. Tylko dzięki ukraińskiemu wydawcy z Petersburga M. Parpurze i nieprzestrzeganiu w ówczesnej carskiej Rosji praw autorskich światło dzienne ujrzały trzy części *Eneidy* bez zgody autora. Kotlarewski w następnych częściach swego utworu pokazał M. Parpurę, tym razem pod imieniem Macapura w piekle, „za grzech”, że nieswoje rzeczy oddał do druku. Ludowy język prozy Kwitki-Osnowjanenki również jest zgodny z założeniami klasycyzmu: utwory o życiu chłopów autor opisuje językiem ludowym (ukraińskim, którym posługiwali się prości ludzie tym razem w okolicach Charkowa), natomiast teksty o dworzanach (m. in. *Пан Халявський*) zostały napisane w języku rosyjskim, tak samo zresztą jak dedykacja żonie zamieszczona w opowiadaniu *Маруся*.

Warto szczególnie podkreślić, iż nie subiektywne poglądy ukraińskich pisarzy, a estetyka klasycyzmu w warunkach Ukrainy początku XIX wieku wywarła decydujący wpływ na powstania dwóch wariantów ukraińskiego języka literackiego.

Dopiero z chwilą pojawienia się na scenie historycznej Tarasa Szewczenki,

Щастлив на степень,
*конец на блажен*⁴.

Слід додати, що Іван Котляревський, свідомо обравши низький стиль, використав бурлескний переспів знаменитої поеми Вергілія, причому лише для приватного користування, без наміру оприлюднювати твір. Однак завдяки петербурзькому українському видавцеві М. Парпурі та відсутності жорсткого дотримання авторських прав у тогочасній царській Росії, три частини «Енеїди» побачили світ без дозволу автора. У пізніших частинах Котляревський зобразив М. Парпуру під іменем Мацапури, покараного в пеклі «за гріх» – друкування чужих творів без згоди авторів. Народна мова в прозі Григорія Квітки-Основ'яненка також відповідала принципам класицизму. Твори про селянське життя він писав народною мовою (харківським діалектом), а тексти про дворянство (зокрема пана Халявського) – літературною російською, як і посвяту дружині в оповіданні в «Маруся».

Це демонструє, що визначальним чинником у виборі мовних засобів була не стільки особиста позиція письменників, скільки естетичні норми класицизму, які діяли в Україні на початку XIX століття.

Справжній прорив у літературній мові стався з появою Тараса Шевченка, який писав у руслі романтизму. Його творчість сприяла тому, що народна мова перестала вважатися стилістично низькою. Згодом вона стала єдиним засобом художнього висловлення в усіх жанрах літератури. У середині XIX століття етнографізм та реалізм, у тому числі лінгвістичний, поступово витіснили літературний варіант,

⁴ Григорій Сковорода. *Сад пісень: вибрані твори*, Київ, 1980, s.55.

twórczość którego powstaje w nurcie estetycznych ideałów romantyzmu, literacki język oparty na żywej ludowej podstawie przestaje kojarzyć się z niskim stylem, a przeciwnie, ten język staje się jedynym środkiem do utworzenia tekstów literackich wszystkich gatunków. Narodnictwo oraz realizm, w tym i językowy w połowie XIX stulecia sprowadziły na margines wariant literacki ukraińszczyzny na cerkiewnosłowiańskiej podstawie. To zjawisko, jak wiadomo, miało miejsce tylko na terenach Nadnieprza. W tej części, która należała do Austro-Węgier zasady klasycyzmu były akceptowane do drugiej połowy XIX wieku. Mychajło Łuczakaj, Ołeksandr Duchnowicz, Adolf Dobriański na Zakarpaciu, działacze kultury Halicko-ruskiej Maticy, pisarze z Bukowiny, przedstawiciele grecko-katolickiej cerkwi nadal ściśle trzymają się starego (tradycyjnego) wariantu języka literackiego na bazie cerkiewnosłowiańszczyzny tak zwanej redakcji ukraińskiej. Nawet Iwan Franko swoje pierwsze utwory literackie pisał pod wpływem tradycji cerkiewnosłowiańszczyzny. Ale ponieważ w Europie w połowie XIX wieku posługiwanie się językiem literackim na bazie martwego języka już dawno stało się anachronizmem, to wariant języka ukraińskiego – cerkiewnosłowiańszczyzna – został uznany za zbędny i taki, który przeszkadza normalnemu rozwojowi duchowej kultury społeczeństwa. Podтвердженням tego може бути конотативно używany в przestrzeni publicystycznej termin *язичіє*⁵ na określenie ówczesnej redakcji języka cerkiewnosłowiańskiego. Bukowinianie Jurij Fed'kowicz, Sydir Worobkiewicz, Haliczanin Iwan Franko, przedstawiciele Zakarpacia Vasyl'

zasnowаний на церковнослов'янській традиції. Ця трансформація торкнулася переважно тих українських земель, що входили до складу Російської імперії. Водночас на землях Австро-Угорщини принципи класицизму зберігалися значно довше, до другої половини XIX ст. Зокрема, такі діячі, як Михайло Лучкай, Олександр Духнович, Адольф Добрянський на Закарпатті, а також представники Галицько-Руської Матиці та греко-католицького духовенства, письменники Буковини продовжували користуватися традиційним літературним варіантом на основі церковнослов'янської мови української редакції.

Ще Іван Франко писав свої перші літературні твори під впливом церковнослов'янської традиції. Але оскільки в Європі середини XIX століття використання літературної мови, заснованої на мертвій мові, давно стало анахронізмом, варіант української мови – церковнослов'янська – вважався непотрібним і таким, що заважає нормальному розвитку духовної культури суспільства. Це підтверджує поширений термін *язичіє*,⁵ який конотативно вживався в публіцистичній сфері для позначення тогочасної версії церковнослов'янської мови. Буковинці Юрій Федькович, Сидір Воробкевич, галичани Іван Франко, представники Закарпаття Василь Гренджа-Донський чи Бачки Гавриїл Костельник, які підтримували естетичні принципи романтизму чи реалізму, змогли створити основу для варіантів чи підваріантів української літературної мови на основі української народно-розмовної стихії.

⁵ Zob. M. Mozer, „*Jazyčije*” – ein Pseudoterminus der sprachwissenschaftlichen Ukrainistik [w:] *Studia Slavica Hung.* 49/1-2 (2004). S. 121 – 143.

Grendža-Don'ski, czy też Baczki Hawrył Kostelnik, którzy popierali estetyczne zasady romantyzmu lub realizmu, potrafili stworzyć podstawy dla wariantów czy podwariantów ukraińskiego języka literackiego bazującego na języku ludowym. Jednak równoległe funkcjonowanie obu wariantów języka literackiego – starego (tradycyjnego) i nowego (ludowego), mimo że bardzo często prowadziło do ostrej konfrontacji, przetrwały one w Halicji i Bukowinie do końca XIX wieku, a na terenach Zakarpacia, Priaszewszczyzny i Baczki do 20-30 lat XX stulecia.

Tutaj trzeba zaznaczyć, że jak to dowodzi historia języka ukraińskiego, na formowanie się różnych wariantów języka literackiego miały wpływ nie tylko czynniki estetyczne. Na przykład funkcjonowanie wariantów języka ukraińskiego – halickiego i nadnieprzańskiego, o których wyodrębnieniu mówią, między innymi tacy badacze, jak Jurij Szewelow⁶, Iwan Matwijas⁷, da się wytłumaczyć tylko czynnikami pozajęzykowymi, a mianowicie – politycznymi. Taras Szewczenko i jego następcy, między innymi Pantelejmon Kulisz, który zasłynął jako jeden z pierwszych autorów powieści w języku ukraińskim oraz tłumacz *Biblii* i utworów klasyków literatury zachodnio-europejskiej, redaktor ukraińskiego czasopisma naukowo-literackiego *Основи*, zapewnili wysoki poziom rozwoju nowego ukraińskiego języka literackiego na gruncie gwaru średniego Nadnieprza. Ale niestety w 1863 roku, a następnie w 1876 r. rosyjski car wydaje niekorzystne dla Ukraińców cyrkularze (*Okólnik wałujewski* oraz *Ukaz emski*), w których po prostu zakazuje istnienia odrębnego języka ukraińskiego. Zabrania się w nim między

Однак паралельне функціонування обох різновидів літературної мови – старої (традиційної) і нової (народної) – хоч і спричиняло це дуже часто гостре протистояння, збереглося в Галичині й Буковині до кінця XIX ст., а в теренах Закарпаття, Пряшівщини та Баччини до 20-30 рр. XX ст.

Тут слід зазначити, на думку дослідників історії кодифікації української мови, на формування різних варіантів літературної мови впливали не лише естетичні чинники. Наприклад, функціонування варіантів української мови – галицької та наддніпрянської, про розрізнення яких стверджують такі дослідники, як Юрій Шевельов⁶ та Іван Матвіяс⁷, можна пояснити лише позамовними чинниками, а саме – політичними. Тарас Шевченко та його наступники, зокрема Пантелеймон Куліш, який уславився як один із перших авторів романів новою українською мовою, а також перекладач Біблії та класиків західноєвропейської літератури, редактор українського науково-літературного журналу «Основи», забезпечили високий рівень розвитку нової української літературної мови на ґрунті говорів середньої Наддніпрянщини. Але, на жаль, у 1863 р., а потім і в 1876 р. російський цар видав нищівні для українців циркуляри (Валуївський циркуляр та Емський указ), в яких гостро забороняв використовувати окремої української (малоруської) мови. Серед іншого він забороняв друкувати та ввозити книги цією ж мовою з-за кордону. У такий спосіб адміністративними діями гальмувався

⁶ Юрій Шевельов, *Галичина і формування нової української літературної мови*, Мюнхен, 1949. – с.51. Zob. Юрій Шевельов, *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): Стан і статус*. Чернівці, 1998.

⁷Zob. Іван Мтвіяс, *Варіанти української літературної мови*, Київ 1998.

innymi drukowania oraz przywożenia z zagranicy książek w tym języku. W ten sposób działaniami administracyjnymi zahamowano rozwój literackiego języka ukraińskiego na terenie Imperium Rosyjskiego. Również zostały zlikwidowane językowe kontakty między Nadnieprzem i ziemią Halicką.

W tym samym czasie na terytorium Austro-Węgier język ukraiński nie doznawał takich drastycznych ograniczeń ze strony państwa: język ukraiński jest tolerowany w niektórych dziedzinach życia publicznego, jak na przykład w cerkwi czy szkole. Następuje bujny rozwój literatury. Właśnie w tym okresie daje o sobie znać grono słynnych pisarzy - "zachodników": Iwan Franko, Wasyl Stefanyk, Olha Kobylanska, Łeś Martowicz, Osyp Makowej, Marko Czeremszyna, którzy w swojej twórczości sięgali do źródeł żywego języka ludowego, lecz narzecza południowo-zachodniego, charakteryzującego się archaicznością i w wielkim stopniu zróżnicowaniem (zdeferencjonowością). Taki zróżnicowany rozwój kultury ukraińskiej w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku na terenach Imperium Rosyjskiego i Austro-Węgier spowodował powstanie co najmniej dwóch regionalnych makrowariantów literackiego języka ukraińskiego – naddnieprzańського i halickiego.

Niebawem na terytorium obecnej Wojwodiny (dzisiaj Republika Serbska) również z przyczyn odosobnienia od pozostałych ziem ukraińskich oraz specyfiki ludowego języka powstaje kolejny wariant ukraińskiego języka literackiego – Baczwański. I chociaż pojawienie się regionalnych wariantów literackiego języka ukraińskiego naddnieprzańського, halickiego oraz baczwańskiego było spowodowane obiektywnymi czynnikami politycznymi, ale ich funkcjonowanie w pewnym sensie miało sprzeczną wartość, a niekiedy

rozвиток літературної української мови в Російській імперії.

Ліквідувалися й мовні зв'язки Наддніпрянщини з Галицькою землею.

Водночас в Австро-Угорщині українська (руська) мова не зазнавала таких суворих обмежень. Вона використовувалася в школах, церкві й літературі, що сприяло її поступу. У другій половині XIX століття на західноукраїнських землях сформувалася група відомих «західних» письменників: Іван Франко, Василь Стефаник, Ольга Кобилянська, Лесь Мартович, Марко Черемшина, які розвивали літературну традицію на основі живої народної мови. Вони послуговувалися переважно говірками південно-західного наріччя, що вирізнялися архаїчністю та багатством форм. Такий різноманітний розвиток української культури в другій половині XIX – на початку XX століття на теренах Російської імперії та Австро-Угорщини спричинив появу принаймні двох регіональних макроваріантів нової літературної української мови – наддніпрянської та галицької.

Невдовзі на території сучасної Воєводини (тепер Республіка Сербська) через її відокремленість від інших українських земель та специфіку народної мови формується бачванський варіант української літературної мови. Попри те, що поява регіональних варіантів літературної української мови в Наддніпрянщині, Галичині та Бачці була зумовлена об'єктивними політичними обставинами, їхнє існування в певному сенсі мало суперечливе значення. Подекуди це явище сприймалося як надмірне та згаданому вище критерієві Д. Брозовича – пантериторіальності літературного

nawet zbędność, i w ten sposób zdecydowanie nie spełniało wyżej wymienionego postulatu D. Brozowicza – panterytorialności, przede wszystkim chodzi o tereny rodzime Rusinów/Ukraińców. Bardzo dobrze zdawali sobie sprawy z tego ówczesni ukraińscy działacze kultury. Oni między innymi zapoczątkowali w prasie halickiej obszerną dyskusję poświęconą problemowi wariantów literackiej ukraińszczyzny. Chodziło o warianty nowej ukraińszczyzny Naddnieprza oraz Galicji.

W tej dyskusji wzięli udział między innymi Iwan Franko, Pantejłemon Kulisz, Borys Hrinchenko, Iwan Neczuj-Łewycki. Dyskusja była ostra, bardzo często sprowadzana do jakichś drobiazków, na przykład czy ma sens używanie tej czy innej formy lub wyrazu. Wszyscy uczestnicy tej dyskusji byli jednomyślni w kwestii funkcjonowania dwóch wariantów języka ukraińskiego jako zjawiska niekorzystnego (wręcz szkodliwego), i które ma być jak najprędzej zdołane. Powinien powstać jedyny syntezowany ogólnonarodowy język literacki, który będzie opierać się na gruncie ludowej ukraińszczyzny. Oto tak Iwan Franko poetycznie to ujął w sposób następujący:

*Діалект, а ми його напишем
Міццю духа і вогнем любові
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.*

Pomimo wszelkich starań ze strony ukraińskich działaczy kultury w kwestii ujednolicenia nowego języka literackiego nadal istniał podział na warianty języków z Naddnieprza i Halicji aż do czasu zakończenia II wojny światowej. W okresie międzywojennym na przykład miał bardzo niekorzystny wpływ na pogłębianie różnicy wariantów literackiego języka fakt odrzucenia przez władze Ukrainy radzieckiej wspólnego dla obu obszarów Ukraińców *Правонис*

стандарту, перш за все йдеться про питому власні території русинів/українців. Цю проблему добре усвідомлювали тогочасні українські культурні діячі, які ініціювали широку дискусію в галицькій пресі щодо варіантів стандарту літературної мови тогочасних українців (русинів). Це передусім відносилось до варіантів нової української мови Наддніпрянщини та Галичини.

До цієї дискусії долучилися такі видатні діячі, як Іван Франко, Пантелеймон Куліш, Борис Грінченко та Іван Нечуй-Левицький. Обговорення часто набувало гострого характеру та зводилося навіть до дрібних деталей, як-от доцільність використання певних слів і граматичних форм. Водночас усі учасники дискусії погоджувалися в головному: функціонування двох варіантів української літературної мови є несприятливим (шкідливим) явищем, яке слід якнайшвидше ліквідувати. На їхню думку, необхідно було створити єдину, синтезовану національну літературну мову, що ґрунтувалася б на народній українській. Це поетично підкреслив Іван Франко:

*Діалект, а ми його напишем
Міццю духа і вогнем любові
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови.*

Незважаючи на всі намагання українських культурних діячів уніфікувати нову літературну мову, поділ на наддніпрянський і галицький варіанти мов тривав до кінця Другої світової війни. У міжвоєнний період, наприклад, неприйняття радянською владою України спільного для обох теренів українства *Правопису*, створеного в Харкові 1928 р., тільки поглибило розбіжності між варіантами

(збір правил писовни) з 1928 року створеного в Харкові. Та писовня між іншим була визнана як буржуазна і дуже небезпечна для молодого радянського суспільства, заборонено використовувати її на всій території Радянського Союзу.

Лише в 1945 році, коли Закарпаття об'єдналося з Українською Радянською Соціалістичною Республікою, нова літературна українська мова набула загальнодержавного характеру. Слід підкреслити, що така особливість мала місце лише на території Української РСР. Оскільки в США, Канаді, Німеччині, Бразилії, Аргентині, Австралії, Сербії та інших країнах українці (русини) щільно заселяли певні території, створюючи діаспорні осередки, там використовували український правопис 1928 року (на відміну від радянської України, де застосовувався правопис 1933 року) або ж кодифіковані норми рідного діалекту (що стосується лише воєводських русинів).

Драматичні часи обох світових воєн світових doprowadziły до того, że якісьkolwiek kontakty kulturowe między Rusinami-przesiedleńcami osiadłych w Wojwodinie z ziemią ojczystą były odnotowywane w znikomej ilości⁸.

Дlatego osobne potraktowanie zasługuje zagadnienie funkcjonowania regionalnego wariantu baczwańskiego literackiego języka ukraińskiego.

Mianowicie w odniesieniu do tego regionu, który znajduje się w sporej odległości od ziem macierzy, spróbujemy zwrócić nań główną uwagę w tym opracowaniu.

Na obszarach północno-wschodniej części półwyspu Bałkańskiego, w Serbii, a dokładniej mówiąc, w Baczce (Wojwodina) do dzisiaj zamieszkuje nieliczna grupa narodowościowa o nazwie Rusini, którzy sami siebie nazywają *Rusnacy* lub *Rus'ki ludze*. Rusini ci wykorzystują obecnie kodyfikowany język literacki o

літературної мови. Цей правопис, крім усього іншого, отримав клеймо буржуазно-націоналістичного і такого, що становить велику небезпеку для молодого радянського суспільства. Тож його використання було заборонено на всій території Радянського Союзу.

Лише в 1945 році, коли Закарпаття об'єдналося з Українською Радянською Соціалістичною Республікою, нова літературна українська мова набула загальнодержавного характеру. Слід підкреслити, що така особливість мала місце лише на території Української РСР. Оскільки в США, Канаді, Німеччині, Бразилії, Аргентині, Австралії, Сербії та інших країнах українці (русини) щільно заселяли певні території, створюючи діаспорні осередки, там використовували український правопис 1928 року (на відміну від радянської України, де застосовувався правопис 1933 року) або ж кодифіковані норми рідного діалекту (що стосується лише воєводських русинів).

Драматичні часи обох світових воєн призвели до того, що будь-які культурні контакти русинів-переселенців, осілих у Воєводині, з рідною землею були зафіксовані в дуже незначній кількості⁸.

Тому окремого розгляду заслуговує питання функціонування регіонального бачванського варіанту літературної української мови.

У північно-східній частині Балканського півострова, в Сербії, а точніше, в Бачці та Сримі (Воєводина), досі живе невелика група русинів, які називають себе руснами або руським народом. Вони нині використовують кодифіковану літературну мову під

⁸ Микола М. Цап. *Вязи руснацях Бачки и Сриму з товариством «Просвіта» у Львові*, "Шветлосц", 1994, nr 1, S. 51 – 59.

nazwie „*ruska beszeda*” i są potomkami XVIII-wiecznych przesiedleńców z północno-wschodniej części Zakarpacia.

Historia emigracji tej grupy ludności sięga czasów Austro-Węgier, kiedy to ziemie odbite Turkom Osmańskim zaczęto zagospodarowywać od nowa i konsekwentnie zasiedlać różnorodną ludnością, między innymi i Rusinami. Warto tu przypomnieć, że wówczas termin *Rusin* był podstawowym etnonimem służącym dla określenia narodowości zamieszkałej na terenie dzisiejszej Ukrainy (łaciński odpowiednik - *rutheni*). Obok Rusinów ziemie Wojwodiny zasiedlali i kolonizowali przedstawiciele innych narodowości, jak np.: Macedończycy, Wołosi, Słowacy oraz przesiedleńcy z Czarnogóry.

Z kronik historycznych wiadomo, że przesiedlenie Rusinów na Baczkę zaczęło się w r. 1751, kiedy to pierwsze dwieście rodzin greko-katolickich z obrzeży Mukaczewa (miasto w dzisiejszym obwodzie Zakarpackim Ukrainy) wyjechało i osiedliło się we wiosce Krstur⁹. Następne fale osiedlały się głównie w dwóch tamtejszych miejscowościach: w już wspomnianym Krsturze i w Kucurze. Przesiedlenie odbywało się dosyć aktywnie. Według spisu ludności z 1787 roku w Krsturze w trzystu trzech chatach mieszkało czterysta trzydzieści jeden rodzin, co w przełożeniu na liczbę mieszkańców wynosiło dwa tysiące sto dziewięćdziesiąt osób. W Kucurze zostało zarejestrowanych trzysta osiemnaście rodzin, a więc tysiąc sześćset piętnaście osób¹⁰.

Trzeba szczególnie zwrócić uwagę na jeszcze jeden bardzo ważny fakt, że władze Austro-Węgier w odniesieniu do ruskich osadników konsekwentnie stawiali ważny wymóg: przynależność do greko-katolickiej wspólnoty religijnej (*Rutheni vere uniti*). Właśnie ten czynnik, moim

nazwą «Руська бешеда» i є нащадками переселенців XVIII століття з північно-східної частини Закарпаття.

Історія еміграції цієї групи населення бере початок ще за часів Австро-Угорщини, коли Габсбурги розпочали повторне освоєння відвойованих у османів територій, заселяючи їх різними етнічними групами, зокрема русинами. Варто зазначити, що на той час основним етнонімом для позначення корінного населення сучасної України був термін *русин* (латинський відповідник – *rutheni*). Окрім русинів, землі Воєводини заселяли і колонізували представники інших народів, зокрема македонці, німці, волохи, словаки та переселенці з Чорногорії.

За історичними джерелами, переселення русинів до Бачки розпочалося у 1751 році, коли перші двісті греко-католицьких сімей з околиць Мукачеве (нині Закарпатська область, Україна) виїхали та оселилися в селі Крстур.⁹ Наступні хвилі мігрантів осідали переважно у двох населених пунктах – Крстурі та Куцурі. Процес переселення тривав доволі активно: згідно з переписом 1787 року, у Керестурі проживало 431 сім'я в 303 хатах, що становило 2 190 осіб. У Куцурі налічувалося 318 сімей, тобто 1 615 мешканців¹⁰.

Слід звернути особливу увагу на ще один дуже важливий факт, що австро-угорська влада послідовно ставила до руських поселенців важливу вимогу: належність до греко-католицької релігійної громади (*Rutheni vere uniti*). Саме цей фактор, на нашу думку, згодом відіграв вирішальну роль у здатності переселенців зберегти свою етнічну, і насамперед релігійно-культурну ідентичність, в середовищі,

⁹ Янко Рамач, *Руснаци у Южней Угорскей (1745 – 1918)*. Нови Сад 2007, s. 56.

¹⁰ Ibidem, s. 59.

зданим, пізніше odegrал decydującą rolę w zachowaniu przez przesiedleńców własnej tożsamości narodowej, a przede wszystkim religijno-narodowej, w środowisku z przeważającą liczbą przedstawicieli innych wyznań religijnych: prawosławnego, katolickiego i ewangelickiego.

Oprócz zachowanej wiary głównie własny język stał się najbardziej charakterystycznym i jednocześnie najbardziej reprezentatywnym wyznacznikiem odmienności i tożsamości tej nielicznej grupy narodowościowej na terenie byłej Jugosławii.

Współczesne ruskie gwary w Baczce i Sremie wywodzą się z południowołemkowskiego areалу dialektów ukraińskich, który – jak wiadomo – jest rejonem intensywnych ukraińsko-polsko-słowackich kontaktów międzyjęzykowych¹¹. Taka ich geneza wywarła potężny wpływ nie tylko na skład leksykalny, a również i na strukturę fonetyczną i gramatyczną języka Rusinów w Wojwodinie.

Oto najbardziej charakterystyczne cechy fonetyczne języka Rusinów w Wojwodinie¹²:

- prasłowiański *ě zmienia się w [i] (na piśmie **и** lub **ї**) albo w [e] (na piśmie **e** lub **є**), np.: *грѣх* 'grzech', *дїдо* 'dziad', *бїда* 'bieda', *бїли* 'biały', *вїра* 'wiara', (ale *верни* 'wierny'), *шмїх* 'śmiech', *вїк* 'wiek'; *лєто* 'lato' (ale *лїтнї* 'letni'), *квет* 'kwiat' (ale *квице* 'kwitnie'), *хлєб* 'chleb', *мєсто* 'miejsce';

- *ę przechodzi w [a] lub [e], np.: *заяц* 'zając', *часто* 'często', *жадни* 'żadny', *вязац* 'wiązać'; *мєсо* 'mięso', *пєта* 'pięta', *щєсцє* 'szczęście';

- *o przechodzi, z reguły, w [u], chociaż w poszczególnych formach nosowy przydźwięk nadal pozostaje

де кількісно переважали представники інших релігійних конфесій: православних, римокатоликів і євангелістів.

Крім збереженої віри, також власна говірка стала найхарактернішим і водночас найбільш репрезентативним визначником самотності та ідентичності цієї невеликої національної групи на території колишньої Югославії.

Сучасні русинські діалекти в Бачці та Сремі походять із південно-лемківського ареалу українських говірок, який, як відомо, є зоною інтенсивних українсько-польсько-словацьких міжмовних контактів. Їх генеза мала потужний вплив не тільки на лексичний склад, але також на фонетичну та граматичну структуру руської мови у Воєводині.

Ось найхарактерніші фонетичні особливості мови русинів у Воєводині¹²:

- Праслов'янське *ě змінюється на [i] (на письмі **и** або **ї**) або на [e] (на письмі **e** або **є**), напр.: *грѣх* 'гріх', *дїдо* 'жебрак', *бїда* 'бідність', *бїли* 'білий', *вїра* 'віра', (але *верни* 'вірний'), *шмїх* 'смїх', *вїк* 'вік'; *лєто* 'літо' (але *лїтнї* 'літо'), *квет* 'квітка' (але *квице* 'цвіте'), *хлєб* 'хліб', *мїсцє* 'місце';

- *ę змінюється на [a] або [e], напр.: *заяц* 'заєць', *часто* 'часто', *жадни* 'жоден', *вязац* 'зв'язувати'; *мєсо* 'м'ясо', *пєта* 'п'ята', *щєсцє* 'щастя';

- *o зазвичай змінюється на [u], хоча в деяких формах ще зберігається носовий приголосний, напр.: *рука* 'рука', *лука* 'луг', *дуб* 'дуб', *веду* 'веду', *муж* 'чоловік', але *гамба* 'губа, рот';

¹¹ Zob. Z.Stieber, *Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków* [w:] *Świat językowy Słowian*. Warszawa 1974. S. 474 – 479; Mária Čižmarová, *Nárečový slovník Rusínov-Ukrajincov Slovenska: Somatická lexika. Lexika kuchynského riadu a náčinia. Lexika jedla. T.1*. Prešov 2013.

¹² Йосип Дзендзелівський, *Мова бачванців як засіб датування явищ лемківського діалекту* [w:] *Руснаци. Русини. 1745 – 1995: Приселення и живот Руснацох у Бачкей, Сриме и Славонии 1745 – 1995*. Нови Сад 1996.

zachowany, np.: *рука* 'ręka', *лука* 'łaka', *дуб* 'dąb', *веду* 'prowadzę', *муж* 'mąż', ale *гамба* 'warga, gęba';

- ***ъ** przekształcił się w [o], [и], [e], np.: *вонка* 'na zewnątrz, na dworze', *молга* 'mgła'; *дижд* 'deszcz'; *деска* 'deska';
- prasłowiański ***tort**, ***tolt**, ***tert**, ***telt** refleksują się lub przechodzą w **-trat-**, **-tlat-**, **-tret-**, **-tlet-**, lub w **-trot-**, **-tlot-**, lub w **-torot-**, **-tolot-**, **-teret-**, np.: *бразда* 'bruzda', *глава* 'głowa', *брег* 'brzeg', *влєчиц ше* 'wlec się'; *крочай* 'krok', *млода* 'młoda'; *зноровиц ше* 'znorowić się (o koniu)', *черева* 'jelita', *черешня* 'czereśnia', *смерек* 'smrek', *черенови* 'kątny', *соловичок* 'słowik';

- ***ort**, ***olt** > **-rat-**, **-lat-** albo **-rot-**, **-lot-**: *ровни* 'równy', *робота* 'robota', *раб* 'rab', *лакомни* 'łakomy', *локец* 'łokieć';
- групи ***dj**, ***tj**, i także ***kt** przechodzą w **дз**, **ц** albo w **дж/ж**, **ч**, np.: *едзене* 'jedzenie, potrawa', *помоц* 'pomoc'; *меджа* 'miedza', *мачуха* 'macocha', *унучка* 'wnuczka');

- sylabotwórczy ***r** przechodzi w **-ap-** albo w **-ep-**, **-op-**, np.: *барз* 'bardzo' *горди* 'dumny, hardy', *верба* 'wierzba', *верх* 'wierzch', *змерка ше* 'zmierzcha się';

- sylabotwórczy ***l** refleksuje się w **ов/ол** lub **лу**, **ло**, np.: *вовк* 'wilk', *жовти* 'żółty', *колбаса* 'kełbasa'; *слунко* 'słońce', *тлусті* 'tęgi', *длобац* 'dłubać';

- ***гъ** ***гь** ***лъ**, ***ль** przechodzą w **ир/ер**, **ри/ре**, **лу**, **ли/лі**, np.: *кертиця*, *кирвавиц* 'krwawić', *кресцини* 'chrzciny', *хрибет* 'grzbiet', *яблуко* 'jabłko', *блиха* 'pchła', *глібоки* 'głęboki';

- на місці prasłowiańskiej групи «**v + *j**», co znajdowała się między rdzeniem a przyrostkiem, wtórny [л'] pojawia się nie konsekwentnie, np.: *поживлене* 'posiłek, potrawa', *поздравлене* 'pozdrowienie', *здравле* 'zdrowie' i *зарабяц* 'zarabiać', *охабяц* 'zostawiać' i inne.

Co ciekawie, w języku Rusinów Baczki i Sremu akcent jest stały i on,

- ***ъ** перетворився на [o], [и], [e], напр.: *вонка* 'зовні, поза', *молга* 'туман'; *дижд* 'дощ'; *деска* 'дошка';

- prasłow'янські ***tort**, ***tolt**, ***tert**, ***telt** відображають або перетворюються на **-trat-**, **-tlat-**, **-tret-**, **-tlet-**, або на **-trot-**, **-tlot-**, або на **-torot-**, **-tolot-**, **-teret-**, напр.: *бразда* 'борозна', *глава* 'голова', *брег* 'берег', *влєчиц ше* 'тягти'; *крочай* 'крок', *молода* 'молода'; *зноровиц ше* 'зноровитися (про коня)', *черева* 'кишки', *черешня* 'вишня', *смерек* 'патшок', *черенови* 'кутастий', *соловичок* 'соловейко';

- ***ort**, ***olt** > **-rat-**, **-lat-** або **-rot-**, **-lot-**: *ровни* 'рівний', *робота* 'робота', *раб* 'раб', *лакомни* 'жадібний', *локец* 'лікоть';

- групи ***dj**, ***tj**, а також ***kt** переходять у **дз**, **ц** або в **дж/ж**, **ч**, напр.: *едзене* 'їжа, страва', *помоц* 'допомога'; *меджа* 'межа', *мачуха* 'мачуха', *унучка* 'внучка');

- складотворчий ***г** змінюється на **-ap-** або на **-ep-**, **-op-**, напр.: *барз* 'дуже', *горди* 'гордий, гордий', *верба* 'верба', *верх* 'вершина', *змерка ше* 'це темніє';

- складотворчий ***л** відображено в **ов/ол** або **лу**, **ло**, напр.: *вовк* 'вовк', *жовти* 'жовтий', *колбаса* 'ковбаса'; *слунко* 'сонце', *тлусті* 'кремезний', *длобац* 'вибирати';

- ***гъ** ***гь** ***лъ**, ***ль** змінюється в **ир/ер**, **ри/ре**, **лу**, **ли/лі**, напр.: *кертиця*, *кирвавиц* 'кровотити', *кресцини* 'хрестини', *хрибет* 'гребінь', *яблуко* 'яблуко', *бліха* 'блоха', *глібоки* 'глибокий';

- на місці prasłow'янської групи «**v + *j**», яка була між коренем і суфіксом, другорядний [л'] виступає непослідовно, напр.: *поживлене* 'страва', *поздравлене* 'привітання', *здравле* 'здоров'я' і *зарабяц* «заробити», *охабяц* «залишати» та ін.

Цікаво, що в мові русинів Бачки та Срему наголос постійний і він, як і в

одповідно як і в мові польській, завжди падає на другу складову частину слова.

З точки зору походження, основними лексичними ресурсами обговорюваного діалекту є слова, які предки нинішніх бачванських русинів принесли зі своєї карпатської батьківщини.

На особну увагу заслуговує зазначення присутності елементів польських в мові русинській в Бачці, що сягає карпатської доби. Так, серед інших, до польськомовних впливів на лексичному рівні належать слова: *гамба, варкоч, шліскац, едзене, помоц* і ін. Соціально, автор першої граматики мови русинів Гавриїл Костельник (о sylwetce tego naukowca nieco później) notuje o wiele silniejszy wpływ мови польської в zakresie граматики (*языково фурми*) мови русинської в порівнянні з областю лексичною.

1) Преміана **дь, д** на **дз**, а **ть, т** на **ц**, наприклад: *дзековац, дзеци, дзень, дзе, дзивка* etc. Як виняток *дїдо*.

2) Преміана **з, с** до **ж, ш**, наприклад: *жем* 'земля', *шмерц* 'смерть', *штрєдні* 'середній', *ше* 'ся' etc.

3) Змієчення **л** в **ль, н** в **нь**, *ремешельник* 'rzemieślnik', *рошліна* 'roślina', *далеко* 'daleko', *альє* 'ale'.

4) Кінцівки прикметників чоловічого роду в русинській мові функціонують без **й**, наприклад: *добри* 'dobry', *святи* 'święty' *цїхи* 'cichy'¹³ etc.

А серед лексики запозиченої в значній мірі представлені також і германізми (*фундамент, цегла, мур, хижа* 'budynek', *комора, кухня, вага, шифа* 'statek', *рихтац* 'przygotowywać' і т.д.), угоризми (*бирів* 'wójt', *паприга* 'papryka',

польській, завжди падає на другу складову частину слова.

З точки зору походження, основними лексичними ресурсами обговорюваного діалекту є слова, які предки нинішніх бачванських русинів принесли зі своєї карпатської батьківщини.

Окремої уваги заслуговує питання присутності польських елементів у русинській мові в Бачці, що сягає карпатської доби. Так, серед інших, до польськомовних впливів на лексичному рівні належать слова: *гамба, варкоч, шліскац, едзене, помоц* та ін. Цікаво, що автор першої граматики мови воєводинських русинів Гавриїл Костельник (докладніше про цього вченого трохи пізніше) відзначає значно сильніший вплив польської мови в галузі граматики (*языково фурми*) русинської мови в порівнянні з лексичною сферою.

1) Зміна **дь, д** на **дз**, і **ть, т** на **ц**: *дзековац, дзеци, дзень, дзе, дзивка* etc. (виняток *дїдо*).

2) Перетворення **з, с** шляхом їх пом'якшення на шиплячі **ж, ш**, наприклад: *жем* 'земля', *шмерц* 'смерть', *штрєдні* 'середній', *ше* 'ся' тощо.

3) Пом'якшення **л** в **ль, н** в **нь**, *ремешельник* 'ремісник', *рошліна* 'рослина', *далеко* 'далеко', *альє* 'але' та ін.

4) Закінчення прикметників чоловічого роду в русинській мові функціонують без **й**, наприклад: *добри* 'добрий', *святи* 'святий'¹³ *цїхи* 'тихий' тощо.

Серед запозиченої лексики є також германізми (*фундамент, цегла, мур, хижа* 'будівля', *комора, кухня, вага, шифа* 'корабель', *рихтац* 'готувати' та ін.), мадяризми (*бирів* 'мер', *паприга* 'паприка', *теметов* 'цвинтар', *доганьош* 'курєць' тощо), румунізми

¹³ Гавриїл Костельник, *Проза на бачванско-сримским руским литературним языке*, Нови Сад 1975. s. 325.

теметов 'смётарз', доганьош 'ten, co pali' etc.), rumunizmy (кляг, колїба, фуяра i t.d.). Jednak największe wpływy w ostatnich stu latach na leksykę wojwodzińskich Rusinów wywarł niewątpliwie język serbski¹⁴.

Różnorodne serbizmy weszły do każdej grupy leksykalno-semantycznej "ruskiej beszedy", np.: *животиня* 'zwierzę', *шаран* 'karp', *обала* 'brzeg', *лоза* 'winogrono (krzew)', *чамец* 'łódź', *чувар* 'stróż', *одмориц ше* 'odprościć', *храна* 'jedzenie', *сладолед* 'lody', *кафич* 'kawiarnia', *сарма* 'gołąbki', *вредни* 'korzysny', *ефтини* 'tani', *општина* 'wspólnota, gmina', *порез* 'podatek', *рачун* 'rachunek', *упутница* 'przekaz pieniężny' itp.¹⁵

Jak zauważa naukowiec z Uniwersytetu w Nowym Sadzie Julian Ramacz wpływ języka serbskiego w ostatnich latach odzwierciedla się również w strukturze fonetycznej: w języku rusińskim z co raz większym natężeniem pojawiają się wyrazy, zawierające w swoim składzie sylabotwórcze [ɾ], co przekonująco świadczy o bardzo dużym natężeniu i postępującym charakterze tego zjawiska, np.: *брзи* 'pośpieszny (o pociągu)', *цртани* (филм) 'kreskówka', *раскрсница* 'skrzyżowanie', *првак* 'kierownik; pierwszoklasista', a także nazwy własne *Штрбац*, *Крста*, *Крстич*, *Црњански*, *Трст*¹⁶.

Wpływ języka serbskiego szczególnie wzmacnił się, jak twierdzi inny rusiński językoznawca Mykoła Koczysz, po II wojnie światowej: „największą falą w powojennym czasie, która objęła nasz język, była serbsko-chorwaczyna”¹⁷.

Zwracając uwagę na aspekt historyczny powstania literackiego języka Rusinów w Wojwodinie, niewątpliwie

(кляг, колїба, фуяра та ін.). Проте найбільший вплив на словниковий запас воєводинських русинів за останні сто років мала, безсумнівно, сербська мова¹⁴.

До кожної лексико-семантичної групи «руської бешеди» увійшли різні сербські слова, напр.: *животиня* 'тварина', *шаран* 'короп', *обала* 'берег', *лоза* 'виноград (кущ)', *чамец* 'човен', *чувар* 'сторож', *одмориц ше* 'відпочити', *храна* 'їжа', *сладолед* 'морозиво', *кафич* 'кафе', *сарма* 'голубці', *вредни* 'корисний', *ефтини* 'дешевий', *општина* 'громада, муніципалітет', *порез* 'податок', *рачун* 'рахунок', *упутница* 'грошовий переказ' тощо.¹⁵

Як зазначає Юліан Рамач, науковець з Новосадського університету, вплив сербської мови останніх років відбивається також на фонетичній структурі: у русинській мові слова, що містять у своєму складі складовий [ɾ], з'являються з ростом частотність, що переконливо доводить дуже велику інтенсивність і прогресивність цього явища, напр.: *брзи* 'швидкий (поїзд)', *цртани* 'мультфільм', *раскрсница* 'перехрестя', *првак* 'менеджер; першокласник', а також власні назви *Штрбац*, *Крста*, *Крстич*, *Црњански*, *Трст*¹⁶.

Як стверджує інший русинський мовознавець Микола Кочиш, особливо посилився вплив сербської мови після Другої світової війни: «найбільша хвиля в повоєнний час, що охопила нашу мову, була сербохорватська»¹⁷.

Звертаючи увагу на історичний аспект виникнення літературної мови русинів у Воєводині, безсумнівно слід зазначити, що продовження

¹⁴ Юлиан Рамач, *Граматика руского языка*. Београд 2002, s. 418.

¹⁵ Ibidem, s. 419.

¹⁶ Ibidem, s. 421.

¹⁷ Микола М. Кочиш, *Граматика руского языка: Фонетика. Морфологиз. Лексика*. Нови Сад 1974. s. 27.

треба zaznaczyć, że kontynuacja korzystania z tradycji cerkiewnosłowiańszczyzny tak zwanej ukraińskiej redakcji, co miało miejsce na ziemiach ojczystych, straciło swoją aktualność i zupełnie siebie wyczerpało w nowych warunkach jeszcze w XIX wieku. Jako jedną z głównych przyczyn tutaj występuje terytorialna odległość od rodzimych stron, i wynikające z tego powodu ograniczenie z nią kontaktów. Jedyne wyjście w celu zachowania własnej tożsamości stała się konieczność kodyfikacji i podniesienie miejscowej gwary do rangi języka literackiego. Ten proces już zapoczątkował Wołodimir Hnatiuk¹⁸, który w 1897 roku przeprowadzał w tamtejszych stronach kompleksowe badania folklorystyczne, w wyniku których powstał zbiór utworów ludowych Rusinów Baczki. Publikacja zawiera czterysta trzydzieści pieśni ludowych, dwieście dwadzieścia opowiadań, liczne anekdoty i opisy różnych obrzędów ludowych. Publikując swoje zbiory, Wołodimir Hnatiuk jednocześnie zachęcał Rusinów Baczki do podjęcia pierwszych kroków w zakresie kodyfikacji *‘олітературнення’* swoich гвар. Taką propozycję we właściwym czasie poparł siedemnastoletni Hawryił Kostelnik, który rodzimą gwarą w 1904 r. w Żółtkwi opublikował tomik poezji *З мойого валала....* W liście do W. Hnatiuka H. Kostelnik przyznaje się: *„А я пишем так на нашим нарѣчию, бо мушим, бо шерцо гонѣ, бо знам же то будзе хасновите нѣ льем за нас, алье и за литерарни язык наш, т.е. шицких Русиных”*¹⁹.

A oto w taki sposób Hawryił Kostelnik rozważa w kwestii historycznych podstaw “ruskiej beszedy”: *“Наша бешеда ше виробела на граніци трох*

використання у світській сфері традиції церковнослов’янської мови української редакції, яке мало місце на рідних землях, втратило свою актуальність і, ймовірно, вичерпало себе в нових умовах XIX ст. Однією з головних причин тут стала територіальна віддаленість від батьківщини і відповідно обмежені контакти з нею. Єдиним способом збереження власної ідентичності була кодифікація та піднесення місцевого діалекту до статусу літературної мови. Започаткував цей процес Володимир Гнатюк, який у 1897 р. провів комплексне фольклорне дослідження русинів в Бачці, результатом якого стало створення збірника «Русинських народних пісень Бачки». Видання містить чотириста тридцять народних пісень, двісті двадцять оповідань, численні анекдоти та описи різноманітних народних обрядів. Публікуючи свої збірки, Володимир Гнатюк¹⁸ водночас спонукав бачванських русинів зробити перші кроки до кодифікації «олітературнення» своїх діалектів. Свого часу цю пропозицію вирішив підтримати сімнадцятирічний Гавриїл Костельник, який у 1904 р. у Жовкві (місто біля Львова) видав збірку поезій «З мого валала...». Костельник зокрема пізніше скаже: *„А я пишем так на нашим нарѣчию, бо мушим, бо шерцо гонѣ, бо знам же то будзе хасновите нѣ льем за нас, алье и за литерарни язык наш, т.е. шицких Русиных”*¹⁹.

А ось як Гавриїл Костельник розглядає історичні основи «руської бешеди»: *“Наша бешеда ше виробела на граніци трох народох: руско-українського, польського и словацького.*

¹⁸ Микола Мушинка, Володимир Гнатюк – перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії [w:] Народни приповедки бачванських Русиных. Руски Керестур: Руске слово, 1967, s. 7.

¹⁹ Гавриїл Костельник, Проза на бачванско-сримским..., s. 319.

народох: руско-українського, польського і словацького. Барз добре видно, же корень нашей бешеди руско-українски; барз вельки уплив на ней ше зазначел польски, а словацки уж бул вело меньши..." (artykuł "Наша бешед")²⁰.

Nieco później, w roku 1923 H. Kostelnik wydaje *Граматику бачванско-рускей бешеди*, która – według autora – koncentruje się na dwóch postulatach: „Я мерковал главно на 1) то, же би зме ше, дзе не мушине, не оддальовали од украиского; 2) же би правила писовні були якнайпростейши”²¹. Nie zważając na ogromną odległość od ziem Naddnieprza, gdzie już posługiwano się nowym językiem literackim na bazie ludowej mowy, Rusini w Wojwodinie dzięki H. Kostelnikowi wyprzedzili w rozwoju i stabilizacji języka literackiego ziemie ojczyste (Zakarpacie), gdzie nadal panował wariant cerkiewno-słowiańszczyzny zwany *язичієм*. Z tego względu bardzo charakterystyczny jest list H. Kostelnika z roku 1919 do swego kolegi na Zakarpaciu D. Byndasa, w którym prosi on, by tamtejsi działacze pisali językiem o proveniencji ludowej²².

W powojennym okresie byłej Jugosławii, a dokładniej w ówczesnym Regionie Autonomicznym Wojwodiny, gdzie na zwartym terenie mieszkają potomkowie przesiedleńców ze wschodnich Karpat, regionalny literacki język Rusinów Baczki zdobywa status języka oficjalnego. W tym języku są wydawane gazety i czasopisma „Руске слово”, „Руски народни календар”, „Пионирска заградка”. W roku 1949 w radiu Nowy Sad powołano Redakcję Ruśką, a od 1975 roku są emitowane programy w lokalnej telewizji. W 1970 r.

Барз добре видно, же корень нашей бешеди руско-українски; барз вельки уплив на ней ше зазначел польски, а словацки уж бул вело меньши..." (стаття "Наша бешед")²⁰. Трохи пізніше, у 1923 р., Г. Костельник опублікував *Граматику бачванско-рускей бешеди*, яка, за словами автора, зосереджена на двох постулатах: „Я мерковал главно на 1) то, же би зме ше, дзе не мушине, не оддальовали од украиского; 2) же би правила писовні були якнайпростейши”²¹. Незважаючи на величезну віддаленість від Наддніпрянщини, де вже побутувала нова літературна мова, заснована на народному говорі, русини у Воєводині, завдяки Г. Костельнику, випередили свою батьківщину (Закарпаття) щодо розвитку та стабілізації своєї літературної мови, де продовжував панувати варіант церковнослов'янської мови, що називався *язичієм*. З цієї причини дуже характерним є лист Г. Костельника від 1919 р. до свого колеги на Закарпатті Д. Биндаса, в якому він просить місцевих активістів писати народно-розмовною мовою²².

У післявоєнний період Югославії, зокрема в тодішньому автономному краї Воєводина, де компактно проживали нащадки переселенців зі східних Карпат, регіональна літературна мова бачванських русинів отримала статус офіційної. Цією мовою почали виходити газети й журнали, зокрема «Руске слово», «Руски народни календар», «Пионирска заградка». У 1949 році на Радіо Новий Сад була створена русинська редакція, а з 1975 року на місцевому телебаченні з'явилися передачі русинською мовою.

²⁰ Юлиан Тамаш, *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу*. Нови Сад 1986.

²¹ Ibidem, s. 344.

²² Ibidem, s. 326.

w Ruskim Krsturze założono gimnazjum z rusińskim językiem wykładowym. Od roku 1973 na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Nowym Sadzie funkcjonował lektorat języka rusińskiego i literatury, który w 1981 roku został przekształcony w Zakład Języka i Literatury Ruskiej, którym kieruje profesor Julian Tamasz, członek Narodowej Akademii Nauk Ukrainy.

Przetłumaczenie Biblii na język ruski, jak również i aktywne używanie języka ruskiego w praktyce religijnej w Eparchii Kryżewackiej (diecezji), to znaczy w Chorwacji, Bosnii i Hercegowinie, Słowenii i egzarchatu Krsturskiego²³ dla greko-katolików Serbii, co w sposób oczywisty świadczy o wysokim poziomie struktury funkcjonalno-stylistycznej języka literackiego Rusinów²⁴. Niewątpliwym sukcesem języka ruskiego (*ruskiej beszedy*) jest wytworzenie rozmaitej literatury pięknej i naukowej, spośród najważniejszych opracowań naukowych w tym języku wymienię gramatykę tego języka, podręczniki historii oraz historii języka i szkolnictwa. Od roku 1965 do chwili obecnej w Nowym Sadzie i Beogradzie w języku rusińskim opublikowano ponad 200 podręczników dla szkół średnich²⁵. Jednak pomimo oczywistych wysokich osiągnięć, *ruska beszeda* z przyczyn obiektywnych pozostaje mało-funkcjonalnym językiem, ponieważ nie obsługuje każdej dziedziny życia swoich użytkowników. Objaśnieniem takiej sytuacji jest przede wszystkim nieliczność i rozproszenie rusińskiej społeczności.

Podsumując, należy wypunktować najważniejsze wnioski:

Розвиток освіти русинською мовою також набув значного поштовху. У 1970 році в Руському Крестурі була заснована середня школа з навчанням русинською. Вже у 1973 році на філософському факультеті Новосадського університету започаткували курс русинської мови та літератури, який у 1981 році перетворився на окрему кафедру. Першим її керівником став професор Юліан Тамаш, член Національної академії наук України.

«Руською бешедою» було перекладене Святе Письмо, а активне використання русинської мови в релігійному житті, зокрема в Крижевацькій єпархії та пізніше в Керестурському²³ екзархаті для греко-католиків Сербії, засвідчило високий рівень функціонально-стильової структури літературної мови русинів. Безперечним успіхом русинської мови (руської бешеди) є створення різноманітної художньої та наукової літератури, серед найважливіших взірців наукових текстів цією мовою слід назвати наступні граматики цієї мови, підручники, наукові монографії з історії. Від 1965 року в Новому Саді та Белграді було видано понад 200 русинськомовних підручників для середніх шкіл. Проте, незважаючи на очевидні високі досягнення, «Руська бешеда» з об'єктивних причин залишається малофункціональною, оскільки не охоплює всіх сфер життя її користувачів. Поясненням такої ситуації є, перш за все, нечисленність і розпорошеність русинської громади.

Підсумовуючи, можна виокремити такі ключові висновки:

²³ W 2018 roku Papież Franciszek Egzarchat Apostolski w Kiereszurze Ruskim proklamował Diecezję św. Mikołaja.

У 2018 році Апостольський Екзархат у Руському Керестурі Папа Франциск проголосив Єпархією св. Миколая.

²⁴ Псалми. Нови Сад. 2003; Святе Письмо: Нови Завит. Нови Сад 2006.

²⁵ Ю. Рамач, Граматика..., Београд 2002, s. 571

1. przyczyną powstania wariantów regionalnych języka literackiego oprócz zasad wewnętrznojęzykowych są czynniki natury pozajęzykowej;

2. na przestrzeni czasowej od XVIII do początku XX wieków literacki język ukraiński funkcjonował w takich wariantach: 1) tradycyjnym, na podstawie starocerkiewno-słowiańszczyzny; 2) język o podstawie ludowo-gwarowej: wschodnia odmiana – nadnieprzańsk; zachodnie odmiany – halicki; zakarpaci; baczwański (czyli *ruska beszeda*).

3. nie zważając na ogromną odległość od ziem Naddnieprza, gdzie już posługiwano się nowym językiem literackim na bazie ludowej mowy, rodacy Rusini w Wojwodinie dzięki poecie Hawryjiłowi Kostelnikowi wyprzedzili w rozwoju i stabilizacji języka literackiego ziemie ojczyste (Zakarpacie oraz Priaszewszczyznę), gdzie na przełomie XIX-XX wieków nadal panował wariant cerkiewno-słowiańszczyzny zwany *язичієм*;

4. fakt istnienia języka Rusinów w Wojwodinie na przestrzeni czasowej ponad ćwierć tysiąclecia jest fenomenem i niezwykle przykładowym funkcjonowaniem języka mniejszości narodowej w multikulturowym oraz multikonfesjonalnym środowisku;

5. *ruska beszeda* stanowi niezaprzeczalną zdobycz o wyjątkowej wartości kulturowo-historycznej nie tylko Ukrainy, ale i całej cywilizacji europejskich regionów;

6. językoznawcy-sławiści, nie zważając na krótkowzroczne i nie zawsze mądre postępowania polityków, powinni zabrać decydujący głos i dołożyć wszelkich starań w celu zachowania „ruskiej beszedy” na mapie języków wspólnoty europejskiej.

1. Поява регіональних варіантів української літературної мови була спричинена не лише внутрішньомовними чинниками, а й позамовними факторами.

2. У період із XVIII до початку XX століття літературна українська мова існувала в кількох варіантах: 1) традиційний, заснований на старослов'янській мові; 2) мова з народно-діалектною основою, що мала такі різновиди: східний (наддніпрянський); західні (галицький, закарпатський, бачванський, тобто «руська бешеда»).

3. Попри значну віддаленість від Наддніпрянщини, де вже побутувала нова літературна мова на народному говорі, русини у Воєводині, завдяки поетові Гавриїлу Костельнику, випередили у мовному розвитку свої рідні землі – Закарпаття та Пряшівщину, де на межі XIX–XX століть у літературному вжитку все ще домінувала церковнослов'янська мова, звана *язичієм*.

4. Факт існування русинської мови у Воєводині понад чверть тисячоліття є унікальним прикладом функціонування мови національної меншини в полікультурному та багатоконфесійному середовищі.

5. «Руська бешеда» є визначним культурно-історичним надбанням не лише України, а й європейської цивілізації загалом.

6. Незважаючи на політичні труднощі та недалекоглядні рішення, мовознавці-славісти повинні рішуче підтримувати збереження «руської бешеди» як невід'ємної частини мовного розмаїття Європи.

BIBLIOGRAFIJA / БІБЛІОГРАФІЯ

Брозович 1967 – Далибор Брозович. *Стандартные языки и сравнительный метод*. [w:] *Вопросы языкознания*, № 1, 1967. S. 27 – 33.

Горбач 1969 – Олекса Горбач. *Лексика говірки бачвансько-сримських українців* [w:] *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*. Т. 4. Братислава 1969.

Дзендзелівський 1973 – Йосип Дзендзелівський. *Діалектна взаємодія української мови з іншими слов'янськими в Карпатському ареалі*. Київ: Наукова думка 1973.

Дуличенко 1981 – А.Д. Дуличенко. *Славянские литературные микроязыки*. Таллин. 1981.

Костельник 1919 - Гавриїл Костельник. *Бачванські українці* [w:] *Серед бурі (літературний збірник)*. Львів: Друкарня Ставропігійського інституту 1919, S. 134 – 137.

Костельник 1975 - Гавриїл Костельник. *Проза на бачванско-сримским руским литературним языку*, Нови Сад 1975.

Мушинка 1967 – Микола Мушинка. *Володимир Гнатюк – перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії* [w:] *Народни приповідки бачванських Русинох*. Руски Керестур: Руске слово, 1967, s. 7 – 45.

Рамач Ю 1974 – Юлиан Рамач. *Грамматика русского языка*. Нови Сад: Руске слово 1974.

Рамач Я. 2007 - Янко Рамач. *Руснаци у Южней Угорскей (1745 – 1918)*. Нови

Сад: Войводянска академія наукох и уметности, 2007.

Кочиш М. 1974 - Микола М. Кочиш. *Грамматика русского языка: Фонетика. Морфология. Лексика*. Нови Сад 1974.

Цап 1994 - Микола М. Цап. *Вязи руснацох Бачки и Сриму з товариством «Просвита» у Львові* [w:] *Шветлосц*, 1994, № 1, S. 51 – 59.

Чижевський 1994 - Дмитро Чижевський. *Історія української літератури (від початків до доби реалізму)*, Тернопіль: Феміна, 1994.

Шевельов 1949 - Юрій Шевельов. *Галичина у формування нової української літературної мови*. – Мюнхен, 1949.

Шевельов 1998 - *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): Стан і статус*. Чернівці, 1998.

Brozović 1974 - Dalibor Brozović. *Standardni jezik: teorija, usporedba, geneza, povijest, suvremena zbilja*, Zagreb: Matica hrvatska 1970.

Čižmarová 2013 – Mária Čižmarová. *Nárečový slovník Rusínov-Ukrajincov Slovenska: Somatická lexika. Lexika kuchynského riadu a načinia. Lexika jedla. T.1*. Prešov 2013.

Mozér 2004 - M. Mozér, *“Jazyčije” – ein Pseudoterminus der sprachwissenschaftlichen Ukrainistik* [w:] *Studia Slavia Hung.* 49/1-2 (2004). S. 121 – 143.

Stieber 1974 – Z. Stieber. *Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków* [w:] *Świat językowy Słowian*. Warszawa 1974. S. 474 – 479.

SPIS TREŚCI / ЗМІСТ

Від редакції / Od redakcji_____3

Роксана Мельник / Roksana Melnyk
«Hornica» – ojczyzna przodków Rusinów z
Wojwodiny / Горниця – прабатьківщина
войводинських русинів_____5

Роксана Мельник / Roksana Melnyk
Kierunek na Południe / Курс на
Південь_____11

Alan Tułacz / Алан Тулач
Wydział Filologiczny Uniwersytetu w
Nowym Sadzie: Zakład Rusynistyki /
Філософський факультет
Новосадського університету: кафедра
русиністики_____14

Andrzej Dimov / Анджей Дімов
Redakcja «Руске Слово» / Редакція
«Руске Слово»_____17

Alan Tułacz / Алан Тулач
Instytut Kultury Rusinów
Wojwodińskich / Інститут культури
войводинських русинів_____23

Andrzej Dimov / Анджей Дімов
Miasto na brzegu Dunaju... Zwiedzanie
centrum Nowego Sadu, restauracja
«Лазин Салаш» / Місто на березі
Дунаю... Експурсія по центру
Нового Саду, ресторан
«Лазин Салаш»_____26

**Nataliia Holiak, Marta Klymko /
Наталія Голяк, Марта Климко**
Wycieczka do Kucury: cerkiew
greckokatolicka, muzeum «Etno Klub
Kucury», kolacja, śpiewy / Експурсія
до Куцура, музей русинської
культури «Етноклуб Куцура»,
вечеря, співи_____29

**Anna Chałupczyńska / Анна
Халупчинська**
Uroczyste śniadanie w rezydencji biskupa
/ Урочистий сніданок у єпископській
резиденції_____33

**Anna Chałupczyńska, Natalia Holiak /
Анна Халупчинська, Наталія Голяк**
Dziurdziowo (serb. Ђурђево): obiad, Dom
Kultury, Taras Szewczenko, szkoła, cerkiew
/ Дюрдьов: обід, дім культури, Тарас
Шевченко, школа, церква_____36

**Nataliia Holiak, Marta Klymko /
Наталія Голяк, Марта Климко**
Zwiedzanie Ethno House, wykład Pana
Bogdana Vislavskiego (o historii
Rusnaków), biesiada / Відвідання
Етнохижі, лекція про історію руснаків
та почастунок в обійсті подружжя
Віславських_____38

**Anna Chałupczyńska, Marta Klymko /
Анна Халупчинська, Марта Климко**
Integracja ze studentami / Вечірка у
студентів_____42

НАУКОВА ЧАСТИНА_____44

Ljudmila Popović / Людмила Попович
Rusini i Ukraińcy w Serbii /
Русини й українці у Сербії_____44

Oleh Beley / Олег Белей
Język wojwodińskich Rusinów w
kontekście rozwoju wariantów
literackiego języka ukraińskiego koń. XVIII
– pocz. XX wieków /
Мова воєводинських русинів у
контексті розвитку літературних
варіантів української мови кін. XVIII –
поч. XX століття_____71

Науково-публіцистичне видання

VIA UCRAINICA

ŚLADAMI

NAJSTARSZEJ UKRAIŃSKIEJ DIASPORY:

naukowo-edukacyjna ekspedycja wrocławskich ukrainistów do Wojwodiny

СЛІДАМИ

НАЙДАВНІШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ:

науково-навчальна експедиція вроцлавських українців до Войводини

Redakcja: Oleh Beley,
Viktoria Turska

Редакція: Олег Белей,
Вікторія Турська

Науково-навчальна експедиція
вроцлавських українців до Войводины

Naukowo-edukacyjna ekspedycja
wrocławskich ukrainistów do Wojwodiny

28.04 – 03.05.2024

Український герб – Тризуб – зображений на головному вівтарі
церкви Успіння Богородиці у Коцурі на честь 950-річчя хрещення Руси-України.

Ukraińskie godło - Trójzab – na głównym ołtarzu
cerkwi Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kocurze,
umieszczony na cześć 950. rocznicy chrztu Rusi-Ukrainy.